HET LAND VAN AALST

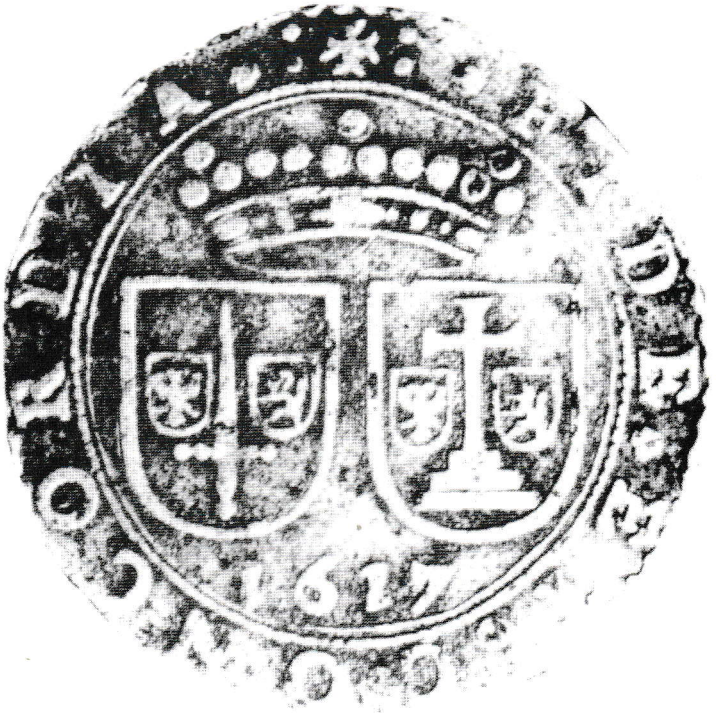

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Provincie Oost-Vlaanderen, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 17 - Steunende leden: € 25 - Beschermende leden: € 35
Betalingen: IBAN: BE33 3930 3032 7646 - BIC:BBRUBEBB
Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het "Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en + Luc De Rijck (1980-1984).

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Bart Cherretté, Lieve De Mecheleer, Luc Geeroms, Michel Igual Pacheco, Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot, Geert Van Bockstaele, Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre, Wouter Van Der Spiegel, Georges Vande Winkel, Reinoud Vermoesen, Wilfried Vernaeve.

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Mieke Van Damme, Asserendries 118, 9300 Aalst
053 21 63 30 - vdmieke@skynet.be

Redactiesecretariaat:
Dirk Van de Perre - 054 33 73 27 - dirkvandeperre@skynet.be
Reinoud Vermoesen - reinoud.vermoesen@uantwerpen.be

E-mail vereniging: hetlandvanaalst@gmail.com
Website: http://www.hetlandvanaalst.be

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Asserendries 118, 9300 Aalst
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

DE MEERBEKENAAR JAN STERCKE, EERSTE PRESIDENT VAN HET LEUVENSE COLLEGIUM TRILINGUE (1518-1526)

Marcel COCK
Dirk VAN DE PERRE

Inleiding

In 2017 is de vijfhonderdjarige stichting gevierd van het Collegium Trilingue of het Drietalencollege, naar de naam van de stichter ook het 'Busleydencollege' genoemd. Eenieder verbindt terecht de naam van Hiëronymus van Busleyden (1470-1517) en Erasmus van Rotterdam (1467/1469-1536) met die stichting.

De naam van Jan Stercke, de eerste president van dit college, wordt echter slechts zelden met de oprichting ervan in verband gebracht.[1] Jan Stercke was immers een organisator, geen filoloog, geen literator en dus geen humanist in de strikte betekenis van het woord. Behalve een korte brief aan Erasmus en de jaarrekeningen van het Busleydencollege, heeft hij geen geschriften nagelaten. Hij is dan ook geen dankbare figuur om met hem uit te pakken op een tentoonstelling.

De rol van Stercke wordt wel belicht in het monumentale vierdelige standaardwerk van kanunnik H. DE VOCHT, *History of the Foundation and the Rise of the Collegium Trilingue Lovaniense 1517-1550*, Leuven, 1951-1955.[2] De Vocht besteedt uitvoerig aandacht aan de figuur van Jan Stercke en benadrukt zijn belangrijk aandeel, zowel bij de redactie van het testament van Busleyden, als bij de effectieve realisatie van de stichting en de leiding van het college tijdens de moeilijke beginjaren. Stercke was immers de eerste president van het Collegium Trilingue van 1518 tot 1526. Zonder hem waren de oprichting en het prille begin van de instelling misschien op een mislukking uitgelopen.

1 Zo ook in de recente catalogus van de tentoonstelling *Erasmus' droom. Het Leuvense Collegium Trilingue 1517-2017*, Leuven, 2017. De tentoonstelling liep in de Leuvense universiteitsbibliotheek van 19 oktober 2017 tot 18 januari 2018. Prof. dr. Jan Papy fungeerde als curator.

2 Verder geciteerd als DE VOCHT. De pagina's over Jan Stercke zijn: I, 14-20, 359-364; II, 60-63, 76-78, 238-241, 297-298; III, 374-375.

Het is Stercke geweest, die ervoor zorgde dat de droom Erasmus en Busleyden effectief gerealiseerd werd.

Wij vonden het passend, om 500 jaar na het begin van zijn presidentschap, de rol van deze verdienstelijke Meerbekenaar in de stichting en de uitbouw van het Collegium Trilingue in het daglicht te stellen.

Afkomst en loopbaan tot 1517

Jan Stercke, ook Joannes Fortis of Jan van Meerbeke genoemd, is in Meerbeke bij Ninove geboren.[3] Zijn geboortedatum is niet exact gekend, maar, daar hij op 31 augustus 1495 ingeschreven werd als betalend student in de Leuvense pedagogie *De Valk*, moet zijn geboortedatum een tweetal jaar vóór 1480 gesitueerd worden.[4]

Vermoedelijk is hij afkomstig uit een Meerbeekse familie van pachters van Ninoofse abdijhoven. Op 12 mei 1450 en 10 december 1465 pachtte Jan Sterck(e), zoon van Willem, voor 12 jaar het Hof te Schalkem in Meerbeke van de Ninoofse abdij.[5] In 1491 ging Jan Sterke, zoon van Pieter, eveneens een twaalfjarige pacht aan van het Hof te Wolfput, eveneens in Meerbeke. Mogelijk waren er bloedbanden tussen beide pachters. Één vaststelling is duidelijk: in de periode 1450-1500 was de familienaam Ster(c)k(e) in Meerbeke aanwezig.

Dat Jan Stercke als Meerbeekse jongeling aan de Leuvense universiteit ging studeren, kunnen wij bijna zeker verbinden met het Meerbeekse kapittel.[6] Dit seculiere kapittel van vier kanunniken gaf aan de Meerbeekse samenleving een cultureel niveau, dat in andere dorpen van de streek niet terug te vinden is. De eerste prebende van het Meerbeekse kapittel was de scholasterie. Deze werd voorbehouden aan iemand uit de adelstand. In 1468 was Jan Van Erpe, proost van het Sint-Gertrudiskapittel van Nijvel, houder van de prebende. Zoals gebruikelijk oefende hijzelf de functie niet uit, maar liet hij zich vervangen door een te Leuven gevormd clericus: *item lequel benefice de l'escolasterie ensemble aussi le regime et gouvernement des escoles des enfans du-*

3 In deze bijdrage citeren wij verder de humanisten naar de in de literatuur hun meest bekende eigennaam of humanistennaam.

4 DE VOCHT, I, 14. De universiteit kende toen vier pedagogieën, *De Valk, De Lelie, Het Varken* en *De Burg*, waar de *Artes*, de Zeven Vrije Kunsten, onderwezen werden. Na de Artesfaculteit kon men de studies aanvatten in de drie hogere faculteiten van theologie, recht (kerkelijk en burgerlijk) en geneeskunde. Zie *Erasmus en Leuven. Catalogus*, Leuven, 1969, p. 83-84.

5 J. PEERSMAN, *Wijnen voor de Norbertijnen*, in: *Meerbeke vereeuwigd 1900-2000*, Meerbeke, 2001, p. 39-40.

6 Over dit kapittel D. VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk en de middeleeuwse Sint-Berlendiskapittelkerk van Meerbeke*, in: *Het Land van Aalst*, 58, 2006, p. 81-113.

dit village de Meerbeque y appartenant ledit Jehan (van Erpe) *fait excercer et deservir presentement par Gilles de Baller, qui est un clercq nouvellement venu des escoles de Louvain.*[7] De school was gevestigd in de Sint-Pieterskapel, die op het kerkhof naast de kapittelkerk van Sint-Berlendis in Meerbeke stond. Vermoedelijk moet Jan Stercke als een intelligente leerling door de scholaster zijn opgemerkt en door hem voor verdere studies zijn doorgestuurd naar de Leuvense universiteit.

Jan Stercke werd in de Artesfaculteit baccalaureus in 1497 en op 10 april 1498 promoveerde hij als zesde best geklasseerde tot *magister Artium.* Daarmee verwierf hij de bevoegdheid om les te geven. Hij gaf onderricht in fysica en logica aan de jonge studenten in zijn pedagogie *De Valk.* Ondertussen studeerde hij aan de hogere faculteit van theologie, waar hij het licentiaatsdiploma verwierf circa 1510.[8] De datum van zijn priesterwijding is niet gekend. Op 28 februari 1510 werd hij verkozen tot decaan van de Artesfaculteit. Onder zijn beleid werden in 1512 nieuwe statuten opgesteld. Omwille van zijn bestuurskwaliteiten stelde zijn faculteit hem op 24 november 1514 voor om president te worden van het Sint-Donatiaancollege, een functie die normaal aan een jurist voorbehouden was.[9] De vorige president, professor Jan Desmarez (Joannes Paludanus), had het college aan de rand van de financiële afgrond gebracht.[10] De Artesfaculteit oefende als provisor toezicht uit op het Donatiaancollege. Met dit college was ook Erasmus vertrouwd; hij verbleef er in 1502-1504. Mogelijk logeerde hij daar ook tijdens zijn kortstondige verblijven in Leuven in 1509, 1514, 1516 en begin 1517.[11] Op 10 oktober 1516 was Stercke scheidsrechter bij de keuze tussen twee kandidaten voor het presidentschap van de pedagogie *De Lelie* en was hij betrokken bij het toepassen van het privilegie van de faculteit

7 Rijksarchief Kortrijk, Plotho, nr. 378, fol. 216v°. Een *Egidius de Ballaer de Bruxelle* is op 12 april 1467 ingeschreven als student in de *Artes* aan de Leuvense universiteit (J. WILS, *Matricule de l'Université de Louvain, II, 31 août 1453-31 août 1585*, Brussel, 1946, p. 245, nr. 71).

8 DE VOCHT geeft geen datum. Daar de studie van theologie 12 jaar duurde, kunnen wij het verwerven van het diploma rond 1510 plaatsen. Een doctoraat in de theologie lijkt Stercke niet verworven te hebben en er is ook geen enkele aanwijzing dat hij daarin gedoceerd heeft. Volgens zijn lofschrift-*epitaphium* was hij een "*doctissimus theologus - een zeer geleerde theoloog*"; zie *Bijlage 2.a.*

9 Dit college werd gesticht in 1484 door Antonius Haneron, proost van het Brugse Sint-Donatiaankapittel, en was bestemd voor zes studenten canoniek recht. Een college zorgde in principe enkel voor de huisvesting van de studenten. Daar werden geen lessen gegeven. De president moest minstens 36 jaar oud zijn. Zie *Erasmus en Leuven*, p. 86-87.

10 Daarover o.m. C. COPPENS-J. IJSEWIJN-J. ROEGIERS-G. TOURNOY, *Erasmiana Lovaniensia*, Leuven, 1986, p. 67, nr. 16.

11 Voor een gedetailleerd overzicht van het verblijf van Erasmus te Leuven, zie M.A. NAUWELAERTS, *Verblijf en werk van Erasmus te Leuven*, in: *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving*, IX, 1969, p. 133-160.

om bij vacante kerkelijke ambten als eerste een kandidaat te kunnen voorstellen.[12] Het wijst op zijn groot gezag binnen de Artesfaculteit. Tevens was hij in 1516 en 1520 procurator van de Brabantnatie, dit wil zeggen dat hij de belangen van professoren en studenten afkomstig uit die regio diende te behartigen.[13]

Relatie met Erasmus en Busleyden. Bijdrage in de stichting, de oprichting en de leiding van het Collegium Trilingue (1517-1526)

Erasmus vestigde zich in de maand juli 1517 een tweede maal voor langere tijd in Leuven en bleef er - met kleine onderbrekingen - tot 28 oktober 1521, om er daarna nooit meer terug te keren. Aanvankelijk logeerde hij in het Donatiaancollege, maar in september verhuisde hij naar de pedagogie *De Lelie*, omdat zijn kamer in het Donatiaancollege te klein was voor al zijn boeken en handschriften. Die pedagogie had een humanistische traditie. De latinist Karel Menneken (Carolus Viruli) was er president van 1437 tot 1493 en de bekende grammaticus Jan de Spoutere (Johannes Despauterius) uit Ninove was er van 1498 tot 1501 student geweest.[14]

Het begin van het Collegium Trilingue

Hiëronymus van Busleyden (ca. 1470-1517), geboren te Aarlen en afstammeling van een Luxemburgse adellijke familie, gevestigd in Bauschleyden (thans Groot-Hertogdom), maakte een klassieke kerkelijke carrière.[15] Als jurist werd hij raadsheer bij de Grote Raad van Mechelen en verwierf een resem goed gedoteerde kerkelijke prebendes. Al vrij vroeg, rond 1500, maakte hij kennis met Erasmus, waarmee hij een levenslange vriendschapsband onderhield. Hij bouwde in Mechelen zijn residentie, het nog bestaande Hof van Busleyden, en ontwikkelde zich tot een verzamelaar van kunstwerken en beschermer van de

12 DE VOCHT, I, 15 en daar *noten 2* en *3*.
13 De universiteit kende vier naties: Brabant, Vlaanderen, Holland en Gallië (Frankrijk).
14 *Erasmus en Leuven*, p. 100 en 234-235. Voor biografieën van humanisten uit Erasmus' tijd, zie P. BIETENHOLZ en T. DEUTSCHER (red.), *Contemporaries of Erasmus*, 3dln., Toronto, 1987.
15 DE VOCHT, I, 15-20; *Erasmus en Leuven*, p. 375-377.

humanisten.[16] Het is vanuit die optiek dat Busleyden met Erasmus eind 1516-begin 1517 het plan opvatte voor de oprichting te Leuven van een college, gericht op de studie van de drie talen: Latijn, Grieks en Hebreeuws. Hij wou dat college met een testamentair legaat doteren. Het is, aldus De Vocht, Erasmus geweest die Jan Stercke, toen president van het Donatiaancollege, omwille van diens organisatorisch talent introduceerde bij Busleyden, teneinde de praktische modaliteiten van de stichting in een testament op papier te zetten.[17]

Van het testament van Busleyden zijn er drie kladversies gemaakt. De eerste daarvan is door Jan Stercke opgesteld en aan Busleyden overgemaakt, die het annoteerde. De twee volgende versies zijn geredigeerd in overleg tussen hen beiden. De laatste versie kwam klaar op 22 juni 1517 en werd de dag daarop door de notaris bekrachtigd. Het testament bepaalde dat het nieuwe college zou gehuisvest worden in het Donatiaanollege of het Atrechtcollege. Er was haast mee gemoeid, want Busleyden diende op 25 juni als raadsheer van de jonge Karel V mee te reizen naar Spanje. Op reis stierf hij onverwacht te Bordeaux op 27 augustus 1517.

Daarmee was de rol van Stercke nog niet afgelopen. Na de dood van Busleyden wilden de executoren snel werk maken van de uitvoering van het testament. Opnieuw werd Stercke aangesproken. De onderhandelingen voor een integratie van de nieuwe stichting in het Donatiaancollege mislukten, omdat de Artesfaculteit, die als provisor toezicht had op de werking van dit college, zich verzette. Op 26 augustus 1518 namen de testamentuitvoerders in overleg met Stercke en Erasmus de beslissing om een eigen, zelfstandig college op te richten, los van een bestaande instelling. Aan Jan Stercke werd de leiding van het nieuwe college toevertrouwd. De Vocht aanziet die datum als het begin van zijn presidentschap.[18]

Jan Stercke moest op zoek gaan naar een gepaste huisvesting voor het college. Voorlopig gingen de lessen toch al van start in lokalen van bevriende kloosters. Op 16 april 1519 werd er een huis aan de Vismarkt aangekocht, de vroegere woning van de overleden professor Walter van

16 Erasmus regelde in 1515 o.m. de ontmoeting van Thomas More en Busleyden in Mechelen. More was enthousiast over de ontmoeting en publiceerde in 1519 epigrammen over de ontmoeting bij Johann Froben in Bazel. Daarover ook M. COCK, *De humanistengroep rond de* editio princeps *van Thomas More's* Utopia *(1516)*, in: *Het Land van Aalst*, 68, 2016, p. 233.

17 *Erasmus en Leuven*, p. 391-992 en J. ROEGIERS mmv. J. IJSEWIJN-JACOBS, *Twee nieuwe bronnen voor de stichtingsgeschiedenis van het Collegium Trilingue*, in: J. IJSEWIJN en J. ROEGIERS, *Charisterium H. De Vocht 1878-1978*, Leuven, 1979, p. 50-63.

18 DE VOCHT, II, 60.

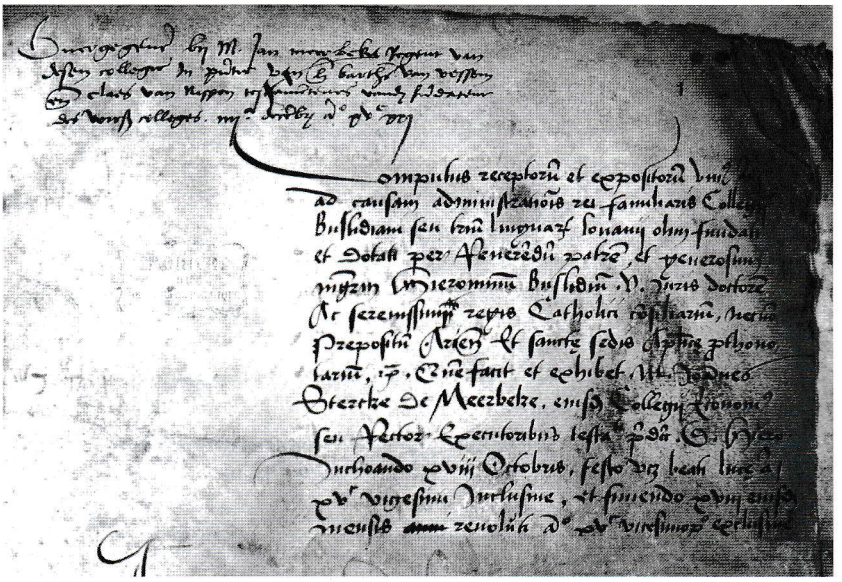

Aanhef van de eerste rekening van het Collegium Trilingue, lopende van 18 oktober 1520 tot 18 oktober 1521, opgesteld door president Jan Stercke. Vermoedelijk betreft het ook zijn handschrift. (Rijksarchief Leuven, Oude Universiteit Leuven, nr. 1450; foto D. Van de Perre; ©Rijksarchief)

Leeuw (Gualterus de Beka). Jan Stercke diende vervolgens al zijn diplomatie en relaties aan te wenden om het nieuwe Collegium Trilingue te doen erkennen door de universiteit. Dit was niet vanzelfsprekend sinds het lutheranisme zich in de Nederlanden verspreid had, Erasmus ervan verdacht werd met Luther te sympathiseren en de Leuvense theologen het voortouw namen in de strijd tegen de nieuwe ketterij. De erkenning van het college werd moeizaam bereikt in een compromis van 12 juli 1519, dat bevestigd werd op 20 september 1519 en definitief door de universiteit bekrachtigd werd op 12 maart 1520. Ondertussen was het aangekochte huis aan de Vismarkt zodanig verbouwd, dat op 18 oktober 1520 het Collegium Trilingue er met lessen in eigen lokalen van start kon gaan.

Jan Stercke verhuisde van het Donatiaancollege naar het Collegium Trilingue, waar hij een kamer betrok. Als *eiusdem Collegii economicus seu rector - beheerder en president van hetzelfde college* was hij verantwoordelijk voor de dagelijkse leiding van het instituut. Zijn taak was zeer breed. Ze betrof zowel het financieel beheer, de zorg voor de leslokalen, het aantrekken en huisvesten van de professoren, als de zorg

voor de inwonende studenten. Persoonlijke ontmoetingen van Stercke met Erasmus en Leuvense 'academici' zijn er in de periode 1517-1521 herhaaldelijk geweest.[19] In februari 1522 legde Stercke met de procurators nog een regeling voor een betere verloning van de professoren vast.[20] Maar omdat al die contacten mondeling verliepen, zijn er geen geschreven stukken bewaard over die informele relaties.[21]

Nadat Erasmus in oktober 1521 Leuven ruilde voor Bazel, namen de contacten tussen Erasmus en Stercke uiteraard af. Er is slechts één korte brief bewaard van Stercke naar Erasmus, geschreven op 24 november 1522 (*Bijlage 1*). Hij vertelt daarin het goede nieuws, waaruit blijkt dat alles opperbest gaat, dat in het college de twee jonge graven van Egmont komen logeren als studenten en dat hij voor Erasmus een kamer ter beschikking heeft, mocht hij naar Leuven terugkomen; het slechte nieuws is wel dat de theologen schamper blijven doen over het succes van het college en over Erasmus. De rest moet de briefdrager Hilarius Bertholf (Berthulphus) Erasmus mondeling vertellen. Stercke besluit met de in de humanistische briefwisseling vaak lovende taal voor de bestemmeling en noemt zichzelf bij het adres onderdanig *tuus clientulus ac mancipium Io[annes] Fortis Merbecanus - uw beschermeling en ondergeschikte Jan Stercke van Meerbeke*. Vermoedelijk zijn er daarna wel nog brieven gewisseld tussen hen beiden via de briefdragers, die regelmatig tussen Leuven en Bazel reisden.[22]

Voor de jaren 1523-1525 zijn er verder weinig concrete gegevens over de activiteiten van Stercke binnen het Drietalencollege. Op 21 januari 1526 nam Stercke ontslag als president.[23]

In een rekening op 3 september 1521 van Bartholomeus van Vessem, kamerheer van Busleyden en een van zijn testamentuitvoerders, wordt de rol van Stercke én bij het schrijven van het testament én bij de materiële uitbouw van het college erkend en vergoed: *Item gegeven by ghe-*

19 DE VOCHT, II, 76, *noten 1* en *2*. In twee rekeningen van Stercke (1520-1521) worden Erasmus, theologieprofessor Maarten van Dorp (Martinus Dorpius) en Gillis van Busleyden, de broer van Hiëronymus, als gasten bij een maaltijd genoteerd. Stercke meent zelfs zich voor de hoge onkostennota van een etentje te moeten verantwoorden.

20 DE VOCHT, II, 240-241. Adriaan van Baerland (Hadrianus Barlandus), de eerste professor Latijn, nam bv. ontslag omwille van de karige vergoeding.

21 Voor de beschrijving van die gebeurtenissen, zie DE VOCHT, I, 283-292, 359-364; II, 60-63 en *Erasmus en Leuven*, p. 391-392.

22 Hilarius Bertholf (Berthulphus) was als briefdrager voor Erasmus en zijn correspondenten in dienst tussen 1522 en 1524 (P.S. ALLEN e.a., *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, Oxford, 1926-1957, V, ep. 1257, n. 13, p. 12). Ook Pieter Martens, de zoon van Dirk, bezorgde in juni 1522 een brief van Conrad Goclenius aan Erasmus (ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, V, ep. 1296, p. 79).

23 DE VOCHT, II, 297-298.

meyn overdraghe der executeuren meester janne van meerbeke tertia septembris xxj voer vele diverse diensten ghedaen den testateur binnen zijnen levene sunderlinghe inde ordinantie vander fundatien vander collegie ende oick na zyn doot int vervolghen desselfs collegie metten executeuren tot loven ende betaelt L lb. Artois.[24]

Henry De Vocht beschouwt hem als de man die Erasmus' droom concrete gestalte heeft gegeven en bekwaam was om alle hindernissen op te lossen: "If Erasmus may be praised as the inspirer of the great enterprise, Stercke worked it out to a practical efficiency... Being one of the formost members of the Faculty of Arts, he knew better than anybody how to lay the difficulties that were raised...".[25]

De verstrengeling van twee conflicten: theologen tegenover humanisten en rechtgelovigheid tegenover het lutheranisme

De drietalenstudie, een nieuw onderwijsproject[26]

In het Collegium stond, naast het aanleren van het Latijn, ook de studie van het Grieks en het Hebreeuws op het programma.[27] Door de kennis van de drie talen werd een nieuw onderwijsideaal ingevoerd: enerzijds een humanioravorming door de studie van de *bonae litterae - klassieke meesterwerken* en van wetenschappelijke teksten uit de Romeinse en nu ook de Griekse Oudheid; anderzijds een vernieuwde aanpak van de theologische vorming door het kritisch onderzoek van de Hebreeuwse tekst van het Oude Testament, de Griekse tekst van het Nieuwe Testament en de kennis van de Griekse en Latijnse kerkvaders in een tekstkritische uitgave. De boekdrukkunst van onder meer Dirk Martens voor de Leuvense universiteit was een onmisbare schakel in de humanistische vernieuwing van het onderwijs.

Dit nieuwe onderwijs vormde een diepe breuklijn met het traditionele theologieopleiding, die nog steeds op de middeleeuwse scholastiek steunde. De theologen bleven hun betoog opbouwen met citaten uit een vast corpus van Latijnse teksten, waaronder de Latijnse Bijbeltekst van Hiëronymus, de Latijnse kerkvaders en de grote middeleeuwse theo-

24 DE VOCHT, I, p. 17, *noot 3*; II, 239, *noot 2*.
25 DE VOCHT, II, 238-239.
26 Aan te geven is hier dat de studie van het klassieke Grieks in onze humanioraafdelingen nog heden ten dage hier haar oorsprong vindt.
27 De studie van het Hebreeuws lag Erasmus nochtans helemaal niet na aan het hart; hij vreesde dat het judaïsme opnieuw zou toe nemen in onze streken (W. de GREEF, *Van één stam. Calvijn over Joden en christenen in de context van de late Middeleeuwen*, Delft, 2012, p. 52 e.v.).

logen als Thomas van Aquino en Bonaventura. De nieuwe studie van teksten in de originele taal wekte alleen maar grote scepsis in de theologische faculteiten, die zich in hun autoriteit aangetast wisten.

Drie Leuvense theologen speelden een hoofdrol in hun verzet tegen het humanisme:

Vincent Dierckx (Vincentius Theodorici, † 1526), die in 1517 in Leuven een doctoraat theologie behaalde en er naderhand doceerde, was van bij zijn aankomst in de universiteitsstad tegen Erasmus'visies ingegaan. In een brief van maart 1521 verweet Erasmus hem: *Posteaquam Lovanium commigraras, non destitisti passim in Erasmi famam debacchari - Vanaf uw overkomst naar Leuven zijt gij niet gestopt om tegen Erasmus' naam te keer te gaan.*[28]

Nicolaas Baechem (Egmondanus, † 1526), de Leuvense prior-karmeliet en theoloog, was van meet af aan medestander van Dierckx.[29] Het koppel maakte, naast de kritiek op Erasmus, naam als hevige bestrijders van de Lutherse 'ketterij'. Erasmus zelf schreef bv. in februari 1521 aan Nicolaas Everaerts, de president van het Hof van Holland, *Veniunt isthuc ad comburendos Lutheri libros duo: Nicolaus Edmondanus, homo stolida pertinacia, et Vincentius predicator, homo natura fatuus - Er komen er twee naar u om boeken van Luther te verbranden: Nicolaas Egmondanus, een man van domme verbetenheid, en de dominicaan Vincent, een man met een aangeboren onnozelheid.*[30] Baechem bekritiseerde nadien in 1523 de uitgave van Erasmus' succesvolle *Colloquia - Gesprekken* en in maart 1525 verscheen de *Apologia - Een verweerschrift* tegen publicaties van Erasmus, waarvan Dierckx de vermeende auteur was.[31]

Jacques Masson (Jacobus Latomus, † 1544) is de derde theoloog die zich in 1519 aansloot bij de 'criticasters'. Hij publiceerde in 1519, het jaar waarin hij in Leuven een doctoraat theologie had behaald, zijn *De trium linguarum et studii theologici ratione dialogus - Dialoog over de methode van de drie talen en de theologische studie.*[32] Latomus besloot

28 Vincent Dierckx uit Haarlem was dominikaan en werd in 1521 decaan van de faculteit theologie; Erasmus' brief bij ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, IV, ep. 1196, p. 463 e.v.

29 Nicolaas Baechem uit 'sHertogenbos was karmeliet en theoloog; hij werd in 1522 door Karel V als inquisiteur aangesteld en arresteerde o.m. de Aalstenaar Corneel de Schrijver, een der Antwerpse stadssecretarissen, wegens ketterij.

30 De brief bij ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, IV, ep. 1186, p. 444-445.

31 DE VOCHT, II, p. 260-261; ook H. DE VOCHT, *Literae virorum eruditorum ad Franciscum Craneveldium 1522-1528*, Leuven, 1982, ep. 148, p. 405-407. Vooral Baechem en Erasmus bestookten elkaar met schimpschriften.

32 Ook G. TOURNOY, *Jacobus Latomus of Cambron*, in: BIETENHOLZ en DEUTSCHER, *Contemporaries*, 2, p. 304-306. Het werk verscheen bij Michael Hillen in Antwerpen.

daarin, in tegenstelling tot Erasmus, dat het onderwijs van het Grieks, het Hebreeuws en het Latijn niet echt nodig was voor de Bijbelstudie en bracht derhalve een onderwijs zoals in het Collegium Trilingue in diskrediet.

Luther, de knuppel in het Leuvense hoenderhok

De grote dreiging die de hoogste politieke en kerkelijke kringen vanaf 1517 beroerde, was de opkomst van het lutheranisme.[33] Kritische geschriften van Erasmus over de toenmalige maatschappij en kerkelijke wantoestanden, o.m. in zijn *Laus stultitiae - Lofrede (uitgesproken) door de Zotheid*, gaven de theologen nu de gelegenheid om hem in zijn trouw aan de katholieke orthodoxie in een twijfelachtig daglicht te stellen.[34] Vooral vanaf 1517 ageerden theologen en tegenstanders van hem in Leuven volop tegen het humanisme en de studie van de *bonae litterae,* die ze als de voedingsbodem van de Lutherse ketterij aanzagen.[35]

Het Mechelse hof en Karel V kwamen in een spagaatsituatie terecht. In grote lijnen steunden zij de drietalenstudie en het functioneren van het Collegium Trilingue. Uiteindelijk was Hiëronymus van Busleyden toch iemand uit hun kringen. Maar met de kerkelijke veroordeling van Luther en diens weigering op de Rijksdag van Worms (1521) om zich te schikken naar de keizerlijke richtlijnen, begon de politieke vervolging van de lutheranen, werden de inquisitierechtbanken aangescherpt en zag Erasmus een aantal van zijn humanistische vrienden, die de kant van Luther hadden gekozen, vervolgd worden.[36]

Voor de theologen diende Erasmus aan te tonen dat hij geen lutheraan was en het keizerlijke en pauselijke gezag trouw bleef, zo niet beschouwden ze hem als een stille sympathisant van Luther. Zelf wou hij echter een brutale confrontatie met Luther vermijden om de gemoederen nog niet meer op te hitsen en dacht hij door een dialoog tussen beide partijen tot een oplossing te kunnen komen.[37]

In het najaar van 1521 vond Erasmus de grond in de Nederlanden

33 Luther proclameerde zijn 95 stellingen tegen de aflaten op 31 oktober 1517.
34 Van Erasmus werd gezegd dat zijn *Laus stultitiae* het ei had gelegd dat Luther uitbroedde.
35 Aan te stippen valt dat theologieprofessor Maarten van Dorp in aanvang Erasmus' *Lof der Zotheid* en diens ijver voor de studie van het Grieks sterk bekritiseerde; eerst vanaf 1516 zocht hij opnieuw vriendschap met Erasmus; zie ook *noot 19*.
36 Op 15 juni 1520 werd Luther door paus Leo X veroordeeld in de bul 'Exsurge Domine' en op 3 januari 1521 in de kerkelijke ban geslagen. Na de rijksdag te Worms werd door keizer Karel V op 26 mei 1521 over Luther de rijksban afgekondigd.
37 Voor de verhouding Luther-Erasmus, zie *Erasmus en Leuven*, p. 285-289, 325-327. De Leuvense theologen veroordeelden Luther op 7 november 1519 en er volgde een boekverbranding op 8 oktober 1520.

onder zijn voeten te heet geworden. De kuiperijen van de Leuvense theologen brachten hem ertoe om naar Bazel te verhuizen en in zijn defensie steun te zoeken bij een netwerk van bekenden die hem gunstig gezind waren. Welke rol was Stercke toebedeeld in deze strategie van Erasmus?

Het netwerk van Erasmus en Jan Stercke in Rome met paus Adrianus VI en Albert Pigge (1522-1525)[38]

Adrianus van Utrecht was gevormd in de oude scholastieke theologie aan de Leuvense universiteit, behaalde de titel van doctor in de theologie op 18 juni 1491, waarin hij een gevierd professor werd. Herhaalde malen was hij decaan van de faculteit, was vice-rector vanaf 1497 en tweemaal rector van de universiteit in 1493 en 1501-1502. Tijdens de kinderjaren van Karel V was hij diens leermeester geweest. Eens Karel V aan de macht werd hij door de jonge keizer geleidelijk aan in een diplomatieke carrière geloodst. Als raadsheer werd hij in oktober 1515 op diplomatieke missie naar Spanje gestuurd. Daar verwierf hij snel hoge ambten: eerst werd hij aartsbisschop van Tortosa (1516), vervolgens kardinaal (1517) en ten slotte regent van de Spaanse erflanden in naam van de afwezige prins (1520). Op 9 januari 1522 werd hij tot paus Adrianus VI verkozen, maar overleed na een kort pontificaat op 14 september 1523.

De nieuwe paus omringde zich in Rome met meerdere oud-studenten en kennissen uit de Nederlanden. Tot die groep behoorde o.m. **Albert Pigge** (Albertus Pighius, ca. 1490-1542).[39] Pigge was afkomstig uit Kampen (Ned.), werd in 1507 ingeschreven aan de universiteit in de pedagogie *De Valk* in Leuven, waar hij Jan Stercke als professor had en er in 1509 *magister Artium* werd.[40] Daarna volgde hij als theolo-

38 DE VOCHT, II, 259 e.v. Voor een algemeen beeld van die periode en de hoofdrolspelers, zie D. VAN DE PERRE, *Erasmus van Rotterdam en paus Adriaan VI. Een onderzoek van Erasmus' correspondentie over hun betrekkingen* (licentiaatsverhandeling Godsdienstwetenschappen KU Leuven), Leuven, 1967; M. VERWEIJ. *Pas de deux in stilte: De briefwisseling tussen Desiderius Erasmus en Paus Adrianus VI (1522-1523)*, Rotterdam, 2002 en M. VERWEIJ, *Adrianus VI (1459-1523). De tragische paus uit de Nederlanden*, Antwerpen, 2011; verder ook nog T. GEURTS, *Het vergeefse pleidooi van paus Adrianus aan Erasmus (Boekenwereld)*, 33/3, 2017, p. 30-35.

39 VERWEIJ, *Adrianus VI*, p. 22 en 106.

40 *Erasmus en Leuven*, p. 106-107; DE VOCHT, II, 297, *noot 2*. Na Leuven studeerde Pigge nog in Parijs, waar hij vooral interesse betoonde voor wiskunde en astrologie. De belangstelling voor theologische kwesties kwam bij Pigge pas aan bod op het einde van zijn loopbaan, waar hij zich ontpopte tot een verdediger van de katholieke orthodoxie en felle aanvallen lanceerde tegen Luther en Calvijn. Hij overleed te Utrecht in 1542. Voor een uitgebreide biografie zie H. DE VOCHT, *Literae virorum eruditorum ad Franciscum Craneveldum 1522-1528*, Leuven, 1928, p. 255-262.

giestudent nog lessen bij Adrianus van Utrecht. Pigge werd door paus Adrianus VI naar Rome geroepen en oefende er de functie van geheim kamerheer uit. Met hem had Stercke een persoonlijke vriend in Rome.

Erasmus en paus Adrianus VI kenden elkaar vanuit hun gezamenlijke Leuvense jaren in 1502-1504. De paus had evenwel het opstarten van het Drietalencollege niet meer meegemaakt, aangezien hij al in 1515 uit de Nederlanden vertrokken was. De latere houding van Adrianus VI tegenover Erasmus en de drietalenstudie is als volgt samen te vatten. Adrianus zelf was geen voorstander van het humanisme, maar hij gedoogde het. Zijn grote bekommernis als paus was de strijd tegen het opkomend lutheranisme. Zowel de Leuvense theologen als de humanisten probeerden de paus aan hun kant te krijgen, de theologen om de paus aan te manen het humanisme en Erasmus te veroordelen, de humanisten om de theologen te verbieden het humanisme verdacht te maken.

Direct persoonlijke contacten tussen **Jan Stercke** en paus Adrianus zijn niet aan te wijzen. Wel heeft Stercke voordien in de periode van zijn theologiestudie in Leuven (1498-1510) Adrianus persoonlijk gekend. Bijna zeker heeft hij van Adrianus theologieles gekregen. Ook Stercke was dus gevormd in de school van de oude theologie. Maar als vooraanstaande figuur in de Artesfaculteit stond hij veel dichter bij de wereld van de humanisten en de filologen dan Adrianus. Als bemiddelaar en bruggenbouwer tussen beide werelden had hij het ideale profiel.

Tevens zijn er van bij de aanvang banden tussen het milieu van het Drietalencollege en latere medewerkers van paus Adrianus geweest. Twee van de eerste vijf *bursarii - beursstudenten,* die op 18 oktober 1520 samen met president Jan Stercke hun intrek namen in het nieuwe gebouw van het Collegium Trilingue, waren de broers Willem en Michiel van Enckenvoirt, neven van Willem van Enckevoirt, al een geroutineerd lid van de pauselijke curie in Rome onder paus Leo X (1513-1521) en nadien een nauw medewerker van paus Adrianus.[41]

Actie I van het netwerk: paus Adrianus VI en Erasmus, Pigge en Stercke (1522)

De eerste actie van het netwerk richtte zich vooral op de persoonlijke rehabilitatie van Erasmus als 'theoloog-humanist'. Ze was minder ge-

41 DE VOCHT, II, 63; VERWEIJ, *Adrianus VI*, p. 105-106 en 113-116. Adrianus VI benoemde op zijn sterfbed Willem van Enckenvoirt (1464-1534) tot kardinaal. Deze oefende onder Adrianus de belangrijke functie van *dataris* uit, die bevoegd was voor het toekennen van prebenden.

richt op het vrijwaren van de humanistische studies in het Collegium Trilingue. Vanaf 1520 was de controverse tussen Erasmus en Nicolaas Baechem, die hem in openbare preken en op publicaties steeds meer aanviel, toegenomen.[42] In het najaar van 1522 kwam het netwerk in actie. In september, - Adrianus is dan al negen maanden paus en Erasmus heeft al bijna één jaar Leuven verlaten, - schreef de Rotterdammer vanuit Bazel in een apologetische brief naar Rome over de *quorundam improbitas, qui numquam cessant - de slechtheid van sommigen, die er nooit mee ophouden.*[43]

Ook Albert Pigge, als Adrianus' medewerker in Rome, en Jan Stercke, in zijn functie van president van het Collegium Trilingue, kunnen in 1522 terzijde weet hebben gehad van Erasmus' oproep aan de paus. In datzelfde (na)jaar van 1522 correspondeerden Pigge en Stercke immers met elkaar en schreef Pigge minstens twee brieven naar Leuven.[44] De briefwisseling onthult het bestaan van het 'Romeinse' netwerk van oud-Leuvenaars, die elkaar informeren over religieuze en militaire ontwikkelingen in Europa en over de politiek van de nieuwe paus.

In zijn tweede brief aan *magistro Joanni de Mierbeeck, theologo Lovaniensi - aan meester Jan van Meerbeke, Leuvense theoloog* laat Pigge weten dat zijn vorige brief al afgesloten en aan de briefdrager meegegeven was, toen er een rapport over de overwinning van de Hongaren tegen de Turken, over de toestand in Bohemen en op het eiland Rhodos bij de paus binnenkwam. Direct wou hij Stercke daarvan op de hoogte stellen in een nieuwe brief. Tevens geeft hij kort de reactie van de paus weer op die ontwikkelingen. Hij eindigde zijn brief met de woorden *Certe non quaerit quae sua sunt, sed quae Jesu Christi. Iam tertio vale. Romae 1522 - Voorwaar zoekt hij (paus Adrianus) niet zijn eigen belang, maar dat van Jezus Christus. Een drievoudig vaarwel. Rome 1522.*

De paus zelf stuurde op 1 december 1522 een bemoedigende brief aan Erasmus: *bono in hoc te animo esse volumus - wij willen dat gij*

42 Tijdens een preek op 9 oktober 1520 bv. in de Sint-Pieterskerk in Leuven viel Baechem Erasmus, die de kerk was binnengekomen, in het openbaar aan (ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, IV, ep. 1153, p. 362); zie ook over de lasterpreken M. O'ROUKE BOYLE, *Nicolaas Baechem*, in: BIETENHOLZ en DEUTSCHER, *Contemporaries*, 1, p. 81-82.

43 Brief van Erasmus ca. sept. 1522 (ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, V, ep. 1310, p.122).

44 De eerste brief bleef niet bewaard; de tweede is gedateerd *1522* zonder meer. In de brief geeft Pigge wel een afschrift van een brief van Thomas Nigro, nuntius in Praag, over de Hongaarse zege tegen de Turken op 23 november 1522. De tweede brief kan dus ten vroegste in december 1522 zijn opgesteld. Voor die brief, zie J. PRINSEN, *Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus*, Amsterdam, 1901, p. 75-77. In de brief noemt Pigge zich *astrologus*. Inderdaad is Pigge een tijd met kalenderkwesties bezig geweest.

hierover niet verontrust zijt.[45] Ook Vincent Dierckx kreeg verbod Erasmus nog lastig te vallen.[46] Erasmus begroette het nieuws uit Rome met vreugde. In latere brieven uit 1523 en 1524 herinnert hij telkens aan het resultaat van de pauselijke tussenkomst over de lastige theologen van Leuven: *Ecmondano Pontifex iussit imponi silentium - de paus heeft bevel gegeven aan Egmondanus het zwijgen op te leggen.*[47]

De actie van het netwerk was voor Erasmus favorabel geweest. Als er, hoe dan ook, inbreng van Jan Stercke in het netwerk is geweest, dan is zijn inbreng in de uiteindelijke brief van Adrianus VI eerder informeel dan formeel geweest.

Actie II van het netwerk: paus Clemens VII en Erasmus, Pigge en Stercke (1525)

Paus Adrianus VI werd opgevolgd door de Italiaan paus **Clemens VII** (1523-1534).. De nieuwe paus nam een afwachtende houding aan tegenover het kerkelijk conflict van de reformatie. Na de dood van paus Adrianus VI in september 1523 legden Nicolaas Baechem en Vincent Dierckx echter het vroegere pauselijks verbod naast zich neer en herbegonnen met hun drijverijen tegen Erasmus.

Vooral het jaar 1525 was voor Erasmus hectisch. Op 24 februari 1525 schreef hij al: *Sunt adhuc Lovanii duo monachi theologi, Ecmondanus carmelita et Vincentius Alcmariensis dominicanus, qui numquam desinunt impudentissimis mendaciis privatim ac publice debacchari in nomen meum. Ab morte huius (sc. Adriani) redierunt ranae ad suum coax - Er zijn in Leuven nog twee monniken-theologen, Egmondanus de karmeliet en Vincentius van Alkmaar de dominicaan, die nooit stoppen met de meest onbeschaamde leugens privé en openlijk tegen mijn naam te keer te gaan. Na de dood van Adrianus zijn de kikkers met hun gekwaak herbegonnen.*[48]

45 Brief van Adrianus VI op 1 december 1522 (ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, V, ep. 1324, p.145). Een versie van de brief is geredigeerd door Dirk van Heeze (Hesius), ook al een oud-student van Adrianus in Leuven, die in 1515 met hem als secretaris meetrok naar Spanje en nadien naar Rome (VERWEIJ, *Adrianus VI*, p. 22).

46 Zo Erasmus nog in een brief aan Jean Lallemand (Joannes Alemannus), de secretaris van Karel V, op 24 februari 1525: *Imposuerat illis silentium Pontifex Adrianus - Paus Adrianus had hen (*sc. *Ecmondanus de karmeliet en Vincentius van Alkmaar de dominicaan) doen zwijgen* (24 februari 1525 - ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, VI, ep. 1554, p. 37).

47 Aldus in brieven aan Herman Lethmaet (17 april 1523 - ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, V, ep. 1359, p. 278); verder ook aan Gian Matteo Giberti, een medewerker van Adrianus VI en Clemens VII: *Huic Adrianus Sextus misso diplomate imposuerat silentium de me - Aan hem (*sc. *Nicolaus Ecmondanus) had Adrianus VI een stilzwijgen over mij opgelegd na het sturen van een brief* (2 september 1524 - ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, V, ep. 1481, p. 528).

48 Opnieuw de brief aan Joannes Alemannus, (ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, VI, ep. 1554, p. 37).

De actie binnen het netwerk zou nu echter niet alleen ingezet worden om Erasmus' persoon te vrijwaren, zoals in de eerste actie, maar ook om het intussen groeiende Drietalencollege te beschermen. Het college deelde immers mee in de klappen van de theologische stemmingmakerij. Erasmus had het in de brief van 24 februari ook over de machinaties van Baechem en Dierckx, die *nullum non movent lapidem ut subvertant Trilingue Collegium, unicum nostrae ditionis ornamentum - alle stenen verleggen om ons Collegium Trilingue, het enige sieraad van onze streken, af te breken.*[49]

In mei 1525 liet **Latomus** bovendien drie pamfletten verschijnen, waarin hij in bedekte termen theologische opvattingen van Erasmus bekritiseerde. Met diverse brieven naar Rome activeerde Erasmus opnieuw het netwerk.[50]

Uit wat toen volgde, blijkt hoe invloedrijk de positie wel was, die **Albert Pigge** in het Vaticaan bekleedde. Pigge was als geheim kamerheer in dienst gebleven van de nieuwe paus en speelde in het netwerk nu wel een rechtstreekse rol. Omdat de strenge *breve*, die paus Clemens VII had laten opstellen tegen Erasmus' tegenstrevers te belastend was voor de Leuvense theologen, slaagde hij erin de pauselijke brief om te zetten in een milder schrijven.[51] Op 12 juli schreef hij aan de Leuvense theologen, die hij *preceptores mei - mijn hooggeachte oud-leraars* noemt, over de nadelige gevolgen voor de theologische faculteit door hun oproermakerij tegen Erasmus, die in Rome hoog stond aangeschreven. De oproerkraaiers moesten *amice ac secreto - vriendelijk en stil* geadviseerd worden zich kalm te houden, wilden ze de schande van een pauselijke berisping vermijden.

In de zomer van 1525 was Jan Stercke in Rome bij Albert Pigge op bezoek. Waarom kwam Stercke naar Rome? De brief, die Pigge op 12 juli naar de Leuvense theologen geschreven had en waarin hij de steun van paus Clemens aan Erasmus bevestigde, kan hem naar Rome gebracht hebben. Dat de twee met elkaar druk hebben overlegd, zeker over een persoonlijke prebendenkwestie van Pigge in Utrecht, staat buiten twijfel. Dat Stercke alleen voor de prebendenzaak naar Rome was

49 Erasmus heeft het in 1525 in dezelfde termen nog over het college en de studie van de letterkunde in brieven aan Jan Sucket (februari 1525 - ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, VI, ep. 1556, p. 41) en aan Adriaan van Baerland (Hadrianus Barlandus), in 1518 de eerste lesgever Latijn in het Trilingue (2 juli 1525 - ALLEN e.a., *Opus epistolarum*,VI, ep. 1584, p. 110).

50 DE VOCHT, II, p. 263.

51 VAN DE PERRE, *Erasmus van Rotterdam en paus Adriaan VI*, p. 134; H. DE JONGH, *L'ancienne faculté de théologie de Louvain au premier siècle de son existance (1432-1540). Ses débuts, son organisation. Son enseignement, sa lutte contre Erasme et Luther*, Leuven, 1911, p. 257-258; ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, VI, ep. 1589, p. 127-129.

gekomen, is quasi ondenkbaar: de affaire met de Leuvense theologen en hun aanvallen op het Collegium Trilingue zijn er ongetwijfeld ter sprake gekomen.

In verband met Leuven wou president Stercke wellicht via Pigge invloed uitoefenen op de paus om de zaak van het humanisme te blijven steunen en de vernieuwde felle aanvallen van de Leuvense theologen op Erasmus af te keuren, zonder hen al te zeer te kwetsen. Misschien heeft Stercke zelf bij Pigge op het schrijven van 12 juli aangedrongen. In elk geval kwam die brief hem welgelegen om zijn presidentschap en het Collegium Trilingue van elke verdachtmaking van steun aan de ketterij te vrijwaren.

Ook deze maal viel de actie van het netwerk gunstig uit voor Erasmus. Het aandeel van Jan Stercke kan nu formeel als meesturend in de afloop worden beschouwd.

Albert Pigge behandelde, zoals al aangegeven, in Rome ook persoonlijke zaken met Stercke. Dit blijkt uit de brief, die Pigge op 12 augustus 1525 aan Stercke meegaf voor theoloog Herman Lethmaet (Hermannus Lethmatius Gaudanus). Lethmaet had nog van paus Adrianus VI in de Sint-Mariakerk in Utrecht een prebende gekregen en er zich daarna gevestigd. Pigge, die het jaar voordien ook een prebende verworven had in de Utrechtse kathedraal, maakte zich in de brief zorgen over het onbetrouwbaar gedrag van zogenaamde vrienden en over de toestand van de Utrechtse gelden, maar had onvoldoende informatie erover. Hij schreef: *Sed spero me intellecturum omnia, per præsentium exhibitorem virum doctissimum meum præceptorem D. Joannem Fortem Marbecanum theologum, qui et tecum colloquetur, de nonnullis rebus meis non parvi momenti, cui scio te pro nostro amore, tua integritate, Ecclesiæ vestræ honore adfuturum pro viribus; ab eo intelleges omnia. - Maar ik hoop dat ik alles zal te weten komen nu door de bezorger van deze brief, de geleerde heer theoloog Jan Stercke uit Meerbeke, mijn leermeester; hij zal ook met u spreken over een aantal van mijn zaken, die niet zonder belang zijn. Van u weet ik dat gij hem vanuit onze vriendschap, vanuit uw onbaatzuchtigheid, vanuit de eer van uw kerk in Utrecht, naar uw kunnen zult ontvangen; van hem zult ge alles te weten komen.*[52] Uit de brief blijkt dus dat Stercke 'in een diplomatieke missie' bij zijn terugkeer in de Nederlanden de boodschap van Pigge aan Letmaet moest overbrengen: hij zou de rechtgeaarde katholieke theoloog Letmaet in Utrecht toelichtingen bij de brief geven en Pigge daarna van

52 Brief in Th. J. ab ALMELOVEEN, *Amoenitates theologico-philologicæ*, Amsterdam, 1694, p. 68-70.

diens boodschap op de hoogte brengen.[53]

Hoe de houding van Sterke tegenover het lutheranisme en humanisme beoordelen? Stercke zelf heeft geen theologische traktaten nagelaten. Hij heeft zich nadien blijkbaar niet publiekelijk gemoeid met de strijd tegen de ketterij. Lethmaet en Pigge ontwikkelden zich in hun latere levensloop wel tot felle bestrijders van het lutheranisme en het calvinisme. Van Stercke mag worden aangenomen dat hij, zoals paus Adrianus VI, wel de lijn van de orthodoxie voorstond, - tevens het standpunt van de Mechelse hofkringen -, maar dat hij tegelijkertijd, meer dan paus Adrianus VI, waardering had voor Erasmus en de drietalenstudie. Hij heeft meegewerkt om het Collegium Trilingue doorheen de storm van het fanatieke antihumanisme van bepaalde theologen te loodsen. Hij is een vriend van Erasmus gebleven en heeft met stille diplomatie gepoogd zijn *patronus* uit de wind te zetten. Erasmus, - een icoon geworden voor beide partijen - , is echter tot aan zijn dood in 1536 niet meer uit het oog van de storm geraakt.

De latere jaren van Jan Stercke (1526-1535)

Over de reden van het ontslag van Stercke op 21 januari 1526 als president van het Collegium Trilingue tasten wij in het duister. Wanneer men echter het moeilijke jaar 1525 overloopt, kan men begrijpen dat hij een meer teruggetrokken leven wou leiden, weg van alle controversen. Valerius Andreas suggereert die mening in zijn biografische nota over de eerste president van het Trilingue: *deinceps vitam egit privatam - daarna (na zijn ontslag) leidde hij een teruggetrokken leven.*[54] Na zijn ontslag hernam Jan Stercke zijn activiteit in de Artesfaculteit, waar hij op 30 september 1530 opnieuw tot decaan verkozen werd. In dat jaar fungeerde hij eveneens als procurator van de Brabantnatie. Wellicht logeerde hij opnieuw in zijn oude pedagogie *De Valk*.[55]

Jan Stercke werd opgevolgd als president van het Collegium Trilingue door zijn vriend Nicolas Wary (Nicolaus Varius Marvillanus), afkomstig uit Marville (Noord-Frankrijk).[56] Wary werd geïmmatriculeerd

53 Pigge verwierf in 1524 een kanunnikenprebende in de dom van Utrecht en kwam uit Rome naar de Nederlanden terug na 1530. Hij schreef over zijn Nederlandse belangen aan Lethmaet nog een tweede brief op 9 november 1526 (ALMELOVEEN, *Amoenitates*, p. 71-72).

54 VALERIUS ANDREAS, *Fasti Academici studii Generalis Lovaniensis*, Leuven, 1650, p. 277.

55 Over de verblijfplaats van Stercke na 1526 vonden we geen verdere informatie.

56 DE VOCHT, II, 299. Ook de moeder van Hiëronymus van Busleyden was afkomstig uit Marville en Wary was ook betrokken bij het opstellen van Busleydens testament.

in de pedagogie *De Valk* in 1508, werd *magister Artium* in 1511 en baccalaureus in de theologie in 1517. In die periode fungeerde hij als privé-secretatis van Hiëronymus van Busleyden. Hij werd driemaal decaan van de Artesfaculteit (1517, 1520, 1525) en enkele malen benoemd tot procurator van de Gallische natie. In 1522 werd hij afgevaardigd door de faculteit om in Rome bij paus Adrianus VI het privilegie van de faculteit over een aantal prebendes voor haar professoren te bepleiten. Hij had zowat hetzelfde profiel als Stercke, die in de periode 1508-1511 in de Artesfaculteit zijn leermeester was geweest.

Op 19 maart 1528 schreef Erasmus een brief aan Wary, die hem had ingelicht over de gunstige toestand waarin het Collegium Trilingue verkeerde. Hij eindigt zijn brief als volgt: *Saluta Mierbekanum, Rescium et Campensem; ipsum etiam Goclenium, si forte non vacabit scribere - doe de groeten aan de Meerbekenaar, aan Rescius en Campensis; ook zelfs aan Goclenius, voor het geval ik toevallig geen tijd heb om te schrijven.*[57] Daarmee groet Erasmus de vier belangrijkste figuren van het college: de gewezen president Stercke, die er in 1526 als president was vertrokken, en de professoren Rutger Ressen (Grieks), Jan van Kampen (Hebreeuws) en Conrad Gockelen (Latijn).[58] Het geeft aan hoe na het Busleydencollege hem nog aan het hart lag, ook al was hij al meer dan zeven jaar weg uit Leuven. Tevens lucht Erasmus zijn frustraties tegenover de hervormers en waarschuwt hij Wary tegen hun drijverijen: *Evangelicos istos quum aliis multis, tum illo nomine praecipue odi, quod per eos ubique languent, frigent, iacent, intereunt bonae litterae; sine quibus quid est hominum vita? - Ik haat hartsgrondig die evangelici, niet alleen omwille van de vele nieuwe strekkingen, maar vooral omwille van hun naam, omdat door hun schuld overal de talenstudies verkommeren, wegkwijnen, wegvallen, teloorgaan; en wat is het leven van de mens waard zonder dit?*[59]

Nicolas Wary overleed onverwacht op 30 november 1529. Stercke werd als zijn testamentuitvoerder aangesteld en stond de nieuwe president Jan van der Hoeven met raad en daad bij. Tot aan zijn dood was Stercke regelmatig aanwezig op de vergaderingen van de *procuratores*

57 ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, VII, ep. 1973, p. 360.

58 Rutger Ressen (Rutgerus Rescius, † 1545) was de eerste lesgever Grieks aan het College; Jan van Kampen (Joannes Campensis, † 1538) gaf er de lessen Hebreeuws; Conrad Gockelen (Conradus Goclenius, † 1539) was er de tweede professor Latijn. De laatst bewaarde brief van Erasmus, op 28 juni 1536 geschreven, was aan Gockelen gericht. Erasmus verzucht daarin *Utinam Brabantia esset vicinior - Was Brabant maar dichterbij* en hij eindigt met een verwijzing naar zijn geesteskind *istud Collegium - dat Collegium* (ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, XI, ep. 3130, p. 337).

59 Erasmus ergert zich aan hun onevangelische levenswijze.

van het Collegium Trilingue.[60] Hij verdedigde en steunde het college nog vanaf de zijlijn, niet meer vanop de barricaden.

Jan Stercke overleed op 5 april 1535. Zijn dood werd in een brief van 10 augustus 1535 aan Erasmus gemeld door Goclenius, de toenmalige professor Latijn in Collegium: *Illa sunt praecipua: Academiam nostram hoc anno multorum procerum capitibus esse diminutam. Aprilis abstulit D. Ioannem Merbecanum, quondam collegii nostri Buslidiani praesidem. - Dit is het voornaamste nieuws: onze universiteit is dit jaar kleiner geworden door de dood van meerdere vooraanstaanden. In april overleed de heer Jan van Meerbeke, eertijds president van ons Busleydencollege.*[61]

Het graf van Jan Stercke

De Leuvense Sint-Pieterskerk, de hoofdkerk van de stad, waar Brabantse hertogen begraven lagen, was een prestigieuze begraafplaats voor aanzienlijke burgers en geestelijken, al dan niet professoren.[62] Ook leden uit het Trilingue-korps vonden er hun laatste rustplaats: Nicolas Wary werd er in 1529 begraven. De latinisten Conradus Goclenius († 1539), Petrus Nannius († 1557) en Cornelius Valerius († 1578) kregen er hun graf.[63] Bij de graven hoorde, mits voldoende plaats, een grafsteen met grafinscriptie en eventueel een lovend biografisch *epitaphium - lofdicht (bij het graf)*, vaak opgehangen in de omgeving van het graf.

Jan Stercke werd, in tegenstelling tot andere bijzondere leden uit het Collegium Trilingue, in 1535 begraven in de kapel van de priorij van Sint-Maartensdal.[64] Het graf bevond zich bij de ingang van het koor; het

60 DE VOCHT, III, 374-375.

61 ALLEN e.a., *Opus Epistolarum*, XI, ep. 3037, p. 193-197. De sombere brief vermeldt tevens de terechtstelling van twee van Erasmus' dierbare Engelse vrienden: Thomas More en John Fisher, bisschop van Rochester. Over het jaar van overlijden, ongetwijfeld 1535 en niet 1536, zie ook nog het grafschrift van Stercke in *Bijlage 2a* en *2b*.

62 De vergoeding voor een kerkdienst en een graf in de kerk bedroeg in de 1ste helft van de 18de eeuw 72 gulden en voor een kerkdienst en een begrafenis op het kerkhof 24 gulden (P. REEKMANS-F. LEFEVER, *De grafmonumenten en epitafen van de Leuvense Sint- Pieterskerk,* in: *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving*. XIII, 1973, p. 118, *noot 4* en p. 120).

63 Zie hiervoor P. REEKMANS-F. LEFEVER, *De grafmonumenten en epitafen*. XIV, 1974, p. 57; p. 112; XV, p. 51.

64 Voor dit klooster zie E. VAN EVEN, *Louvain monumental, ou description historique et artistique de tous les édifices civils et religieux de la dite ville*, Leuven, 1860, p. 253-255; *Erasmus en Leuven*, p. 115-117; W. LOURDAUX, *Moderne devotie en humanisme. De geschiedenis van Sint-Maarten te Leuven van 1433 tot het einde van de XVIe eeuw*, Leuven, 1967. De gebouwen van de priorij zijn in de 19de eeuw afgebroken en op de plaats ervan verrees in de 20ste eeuw de sociale woontoren met de flankerende woonblokken van architect Renaat Braem. Van de grafplaten in de priorijkerk zijn geen elementen bewaard gebleven.

grafschrift vermeldde: *Hic sibi sepulturam delegit - Hij koos hier zijn begraafplaats* en bij het graf of in de nabijheid ervan hing een *epitaphium* voor hem.[65]

Maar weinig beroemdheden hadden in Sint-Martens hun graf. Enkele priors lagen er begraven.[66] De latinist en pre-humanist Karel Menneken (Carolus Viruli), oud-president van de pedagogie *De Lelie*, was in de 15de eeuw een groot begiftiger geweest bij de uitbouw van het klooster en de kapel. Hij werd in 1493 in het koor van de kapel begraven.[67]

Nu had Sint-Maartensdal sinds de 15de eeuw wel een band met het humanisme en de Artesfaculteit uitgebouwd. Hendrik Wellens, een van de eerste professoren van de faculteit, schonk in 1433 zijn door hem opgerichte pedagogie voor studenten in Sint-Maartensdal aan de Broeders van het Gemene Leven uit Deventer. De Broeders bouwden de pedagogie uit tot een klooster en ankerpunt voor de spiritualiteit van de Moderne Devotie in Leuven. Het klooster evolueerde tot een gemeenschap van reguliere kanunniken, die de regel van Sint-Augustinus volgden en werd in 1465 opgenomen in de congregatie van Windesheim. In 1525 werd het geïncorporeerd in de universiteit. De bibliotheek van het klooster was in die tijd de grootste van Leuven.

Prior Jan Aerts (1509-1537) leidde het klooster naar een nieuwe bloeiperiode. In die periode raakte Erasmus, tijdens zijn tweede Leuvense verblijf in Leuven (1517-1521), er bevriend met Maarten Lips (Martinus Lipsius), de kannunik-bibliothecaris van de rijke kloosterbibliotheek, die Ambrosius-handschriften voor de grote humanist collationeerde.[68]

De motivatie voor Stercke's keuze voor een graf in de priorij van Sint-Maartensdal wijst alleszins op zijn bescheidenheid, zijn band met de Artesfaculteit en zijn affiniteit met de spiritualiteit van de Moderne Devotie.

65 ANDREAS, *Fasti Academici*, p. 277: *sepultus ad S. Martinum, in ingressu chori, cum insigni elogio - begraven in Sint-Martinus, bij de ingang van het koor, met een mooi lofdicht.*

66 De graven bij FRANCISCUS SWEERTIUS, *Monumenta sepulcralia et inscriptiones pubicæ privatæque ducatus Brabantiæ*, Antwerpen, 1613, p. 221-229.

67 Voor Viruli zie *Erasmus en Leuven*, p. 100. Het *epitaphium* en de verwijzing naar het graf in *Le grand theatre sacré du duché de Brabant*, Den Haag, 1729, p. 120.

68 Voor Lipsius, *Erasmus en Leuven*, p. 256, 359-360; DE VOCHT, III, 71-75; LOURDAUX, *Moderne devotie en humanisme*, p. 149-155. In 1526 verhuisde Lipsius naar het augustijnenklooster van Lens; hij werd wel in het klooster van Leuven begraven († 1555). Over Erasmus en Ambrosiushandschriften, zie *Erasmiana Lovaniensia*, Leuven, 1986, p. 248. Over prior Jan Aerts, LOURDAUX, *Moderne devotie en humanisme*, p. 120-121.

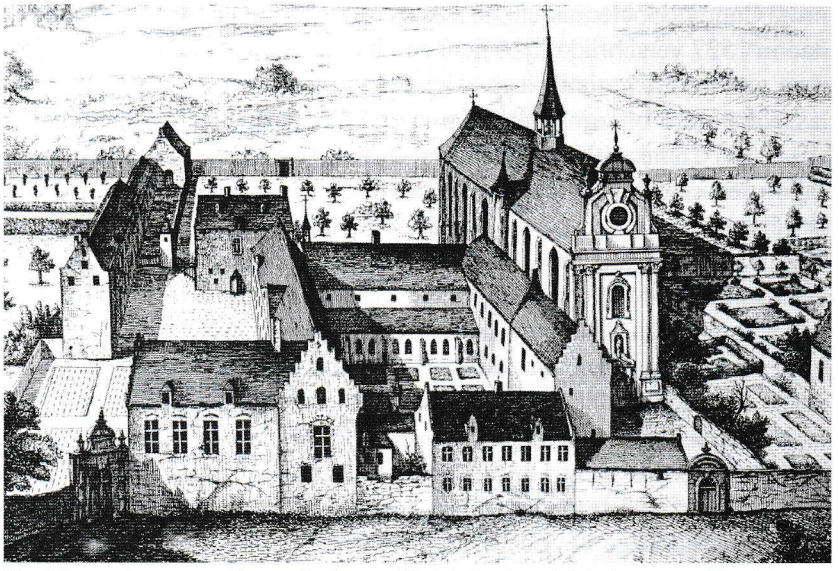

Beeld van de voormalige priorij van Sint-Maartensdal te Leuven. (Beeld genomen uit E. VAN EVEN, *Louvain monumental*, Leuven, 1860, p. 255).

Een biografsich *epitaphium* en een grafschrift (*Bijlage 2a* en *2b*)

De humanisten kenden enige traditie bij het opstellen van dichtwerk voor het overlijden van bekenden. Zeker voor collega's of voor geestelijke en wereldlijke gezagsdragers werden al vlug na het afsterven *epitaphia* - biografische lofdichten over de verwezelijkingen van de overledene neergeschreven en eventueel bij het graf opgehangen of in druk gegeven.[69]

Ook in de kring der humanisten binnen het Drietalencollege eerde men overledenen met grafpoëzie. Erasmus schreef voor Hiëronymus van Busleyden een grafdicht in het Grieks en in het Latijn (1517/1518).[70] Voor theoloog Maarten van Dorp, die in de Leuvense kartuize werd begraven († 1525), schreven o.m. Frans Cranevelt (Craneveldius), Eras-

69 Over de grafdichten D. SACRÉ, E. DE BOM, D. VERBEKE en G. TOURNOY, *Utopia & More. Thomas More, de Nederlandse en de Utopische traditie. Catalogus,* Leuven, 2016, p. 135-136.

70 De grafdichten in brieven van Erasmus aan Gillis van Busleyden, broer van Hiëronymus (november 1517 en maart 1518), ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, III, ep. 699, p. 124 ep. 804, p. 258-259.

mus, Conrad Goclenius en Juan Luis Vives *epitaphia*.[71] Dirk Martens had in 1527 verschrikkelijke jicht aan handen en voeten; hij werd beter door zijn grafdicht dat Erasmus hem toen toestuurde.[72] President Nicolas Wary werd bij zijn overlijden in 1529 geëerd met treurdichten ook van Frans Cranevelt en van de Deense student-humanist aan het college Jakob Jespersen (Jacobus Jasparus).[73] Toen Erasmus op 12 juli 1536 in Bazel overleed, schreven tal van zijn vrienden-correspondenten onmiddellijk hun rouwklachten. Oud-student Cornelius Musius uit Delft liet al in september 1536 bij Rutger Rescius, de professor Grieks van het college, zijn treurdichten drukken.[74] In 1537 verschenen minstens vier uitgaven van de *epitaphia*, die de humanisten-vrienden en zelfs zeven studenten van het Trilingue hadden samengesteld.[75]

Dit alles maakt dus duidelijk dat er ook bij de dood van Jan Stercke als eerste president van het college toch enige rouwpoëzie zou te verwachten zijn. Het tegendeel is waar. Vanuit het Collegium Trilingue, noch vanwege bevriende humanisten verscheen er ook maar enig grafdicht voor de overledene. Hiervoor kan als verklaring het volgende worden overwogen. Zoals al vermeld, was Stercke geen letterkundige en humanist in de strikte zin, wel eerder een organisator en diplomaat, en maakte hij geen deel uit van het wereldje van dichters en bevlogen literatoren. Misschien had hijzelf aangedrongen, in al zijn bescheidenheid, op de nodige soberheid bij zijn heengaan, getuige de kerk van zijn grafkeuze.

71 De gedichten bijgevoegd in *De recta Latini Græcique sermonis pronuntiatione Des. Erasmi Roterodami Dialogus [...]*, Keulen, 1529. Frans Cranevelt († 1564) studeerde aan *De Lelie* en doceerde rechten aan *De Valk*; werd in 1522 raadsheer aan het hof in Mechelen. De Spaanse humanist Juan Luis Vives († 1540) was vriend van Cranevelt; doceerde o.m. Grieks in Oxford, maar verbleef vooral in Brugge. Over het grafschrift van Vives voor van Dorp G. TOURNOY, J. ROEGIERS en C. COPPENS, *Vives te Leuven. Catalogus*, Leuven, 1993, 146-147. Over Maarten van Dorp ook al *noot 19*.

72 Het grafschrift vermeld in een brief van Goclenius aan Erasmus (7 november 1527; ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, VII, ep. 1899, p. 224). Martens stierf uiteindelijk in Aalst eerst zeven jaar later in het klooster van de Wilhelmieten op 28 mei 1534. Over het grafschrift ook C. REEDIJK, *The Poems of Desiderius Erasmus*, Leiden, 1956, p. 336-337.

73 Jasparus studeerde in het Collegium in 1529 Grieks bij Rutger Rescius. DE VOCHT, *Literae virorum eruditorum ad Franciscum Craneveldum*, p. 389; M. DE SCHEPPER, *Jacobus Jasparus*. Genealogia filiorum Nicoali Everardi (1549). *Facsimile met inleidende aantekeningen*, in: *Liber amicorum Raphaël De Smedt, ed. A. Tourneux*, Leuven, 2001, p. 100-101.

74 *Cornelii Musii Delphi [...] Tumulorum D. Erasmi Roterodami, Libellus - Lovanij ex officina Rutgeri Rescij, Mense Sep. 1536*. Zie ook *Erasmiana Lovaniensia*, p. 272, nr. 111.

75 Er verschenen twee uitgaven opnieuw bij Rescius, een bij de weduwe van Maarten de Keyser (Caesar) in Antwerpen en een bij Froben in Bazel. Daarover ook *Erasmiana Lovaniensia*, p. 273-275, nr. 112 en G. TOURNOY, *Rouwdichten op Erasmus*, in: *Utopia &More. Thomas More, de Nederlandse en de Utopische traditie*, p. 166-167, nr. 35.

Toch zijn over Jan Stercke twee veelzeggende funeraire teksten bekend gebleven. Andreas Valerius schreef in 1650 dat er een graf was *cum insigni elogio - met een mooi biografisch lofschrift.*[76] Daarnaast bleef het grafschrift zelf bewaard. De eerste uitgave van het biografisch *epitaphium* in proza en van het grafschrift, eveneens in proza, is ca. tachtig jaar na Stercke's overlijden in 1613 bezorgd door Franciscus Sweertius.[77]

De opsteller van het biografisch *epitaphium* en van het grafschrift is niet bekend. Er is wel zekere sympathie uit af te lezen voor de overledene. De tekst beschrijft, naar de geëigende en lovende *epitaphia*-stijl van de tijd, Jan Stercke met 'deugden' van iemand in de geest van de Moderne Devotie: deugdzaam, geleerd, bescheiden, wars van ambitie, vredestichter.

Marcel Cock
Pijlekaart 103
9506 Schendelbeke

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

76 ANDREAS, *Fasti Academicis*, p. 277. Andreas doceerde Hebreeuws aan het Collegium. Of het lofschrift bij het graf opgehangen was, is, niet duidelijk. Grafschriftenlijsten van Sint-Maartensdal geven voor de *epitaphia*-teksten geen nadere details over de wijze van uitvoering (SWEERTIUS, *Monumenta sepulcralia*, p. 221-229; *Le grand sacré du duché de Brabant*, p. 120-121).

77 FRANCISCUS SWEERTIUS, *Monumenta sepulcralia*, p. 225-226.

Bijlage 1. Brief van Jan Stercke aan Erasmus - Leuven, 24 november 1522

In november 1522 is Hilarius Bertholf (Berthulphus), die in 1522-1523 herhaaldelijk boodschapper is van Erasmus, bij Jan Stercke in Leuven. Bertholf krijgt op 24 november 1522 van president Stercke een brief voor Erasmus in Bazel mee met nieuws over het Collegium Trilingue.[78]

Origineel: Burschersammlung Universiteit Leipzig, ms. 0333m; verloren in WO II.

Regest: IOANNIS FORTIS MERBECANI. *Ex lou.* (Louanio) *8. Kal. Decembr.* Incipit: *S.P. Etsi hic tuus Hilarius omnium, quae apud nos geruntur,[...]*, etc. Sermo est de collegio quodam [...], in: *Index et argumentum epistolarum ad Erasmum Roterodamum autographarum [...] quae [...]adservantur Lipsiae in bibliotheca D. Ioannis Friderici Burscheri*, Leipzig, 1784, p. 4, nr. 8.

Uitgaven:
A. Editio princeps van de brief: *Neues Allgemeines Intelligenzblatt für Literatur und Kunst zur neuen Leipz. Literaturzeitung gehörend. 19. Stück.* 11. May 1811. *Dritte Lieferung der [...] Briefe an Erasmus [...]. 5. Einer von Jo. Fortis Merbecanus*, kol. 293-284. Uitgave naar het Burscherhandschrift.
B. J. FÖRSTERMANN - O. GÜNTHER, *Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam (XXVII. Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekwesen)*, Leipzig, 1904, p. 14. Uitgave naar het Burscherhandschrift.
C. P.S. ALLEN e.a., *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, Oxford, 1924, V, ep. 1322, p. 141-142. Uitgave naar *B.*

Salutem Plurimam. Etsi hic tuus Hilarius omnium, que[a] *apud nos geruntur, hinc ad te epistola viva esse possit, speravi tamen non ingratum fore, si hoc quoque epistolio indicarem recte valere nos omnes in hoc nostro, ymmo tuo, Collegio Trilingui, omnia quoque illius sic in dies magis magisque prosperari, ut nihil amplius desiderare possis*[b]*, nisi forte ampliores scholas. Honestabunt hoc collegium intra paucos dies comites Egmondenses duo, futuri convictores nostri; res peracta est. Id cum intra quattuor dies narratum est in prandio quodam, ubi ex more theologi saginantur, velut in stuporem versi, diu conticuere omnes: tam gratulantur illi nobis hos felices successsus. Sollicitant et alii nobiles etiam summi apud nos esse, sed locus non capit. Attamen, si constitueris aliquando*[c] *ad nos declinare, facile parabitur locus,*

78 Over Hilarius Bertholf ook de noot bij de uitgave van een brief van Erasmus aan Goclenius (6 februari 1521/1522) in ALLEN e.a., *Opus epistolarum*, Oxford, 1924, V, ep. 1257, n. 13; Allen geeft als geboorteplaats van Bertholf Lede (Aalst) aan, F. BIERLAIRE en P. BIETENHOLZ, in: BIETENHOLZ en DEUTSCHER, *Contemporaries*, 1, p. 141-142, Ledeberg (Gent).

nam magister Conradus, qui cubiculum tibi olim destinatum iam occupat, libenter in suum vetus antrum remigrabit.
Glapionem, qui defunctus esset an viveret iam diu est dubitatum, nunc certum est obisse in Hispania.
Nihil audimus in te moliri, sed magnifice de te sentiunt theologi. Cetera Hilarius coram. Vale, decus presidiumque nostrum.

Ex Lovanio[d] *8. Kalendas decembres 1522.*
Tuus clientulus ac mancipium[e] *Io[annes] Fortis Merbecanus eximio theologo domino Erasmo Roterodamo suo patrono*[f].

[a] Grafie *quae A : que B C.*
[b] *possis A C : posses B.*
[c] *aliquando B C : aliquem A.*
[d] *Lovanio A : Lo[vani]o B : L° C.*
[e] *mancipium B C : mancibium A.*
[f] *Basileae A : ontbreekt B C.*

Een zeer hartelijke groet. Alhoewel uw Hilarius hier, een levende brief over al wat er bij ons gebeurt, van hieruit naar u zou kunnen zijn, heb ik toch gehoopt dat het niet onaangenaam zou zijn, als ik ook met deze korte brief zou laten weten, dat wij allen het goed maken in ons, beter nog, in uw Drietalencollege en dat alles hier ook van dag tot dag meer en meer vooruitgaat, zodat gij niets beter zoudt kunnen wensen dan dat er wel eens ruimere lokalen komen.
Binnen enkele dagen zullen twee graven van Egmont, die hier bij ons hun intrek zullen nemen, dit college met een bezoek vereren;[79] *die zaak is in orde. Toen dit vier dagen geleden aan tafel, waar zoals gewoonlijk de theologen zich vetmesten, verteld werd, zwegen ze allen een tijd lang, als met verstomming geslagen: zo wensten die ons geluk met die succesvolle vooruitgang. Ook anderen van adel, zelfs van de hoogste komaf, doen navraag om bij ons te komen, maar er is geen plaats genoeg. Als gij toch zoudt besluiten om ooit bij ons te komen, dan zal er vlot een plaats voor u klaar gemaakt worden. Professor Conrad,*[80] *die de kamer, eertijds voor u bestemd, heeft, zal immers graag naar zijn vroegere 'grot'*[81] *verhuizen.*
Het is nu zeker dat Glapio, over wie er reeds lang twijfel was of hij gestorven was of niet, in Spanje overleden is.[82]

79 Vermoedelijk Filips († 1529) en Joris van Egmont († 1559), ooms van Lamoral van Egmont († 1568).
80 Professor Latijn Conrad Goclenius. Erasmus had bij vertrek uit Leuven in de herfst 1521 bezittingen achtergelaten in de pedagogie *De Lelie*; in juni 1522 meldt hij aan Goclenius dat hij geen andere woonst verlangt bij eventuele terugkeer naar Leuven.
81 Een kamer in *De Lelie*.
82 Bedoeld is Jean Glapion († Valladolid, 14 september 1522), franciscanermonnik en o.m. biechtvader van Karel V.

Wij vangen geen geruchten op dat men tegen u wil ingaan, maar de theologen doen schamper tegenover u. De rest zal Hilarius vertellen. Vaarwel, gij, ons sieraad en onze beschermer.

Uit Leuven, 24 november 1522.
Uw dienaar en ondergeschikte Jan Stercke van Meerbeke aan de uitzonderlijke theoloog heer Erasmus van Rotterdam, zijn beschermheer.

Bijlage 2. Een biografisch lofschrift-*epitaphium* en een grafschrift van Jan Stercke in de voormalige kloosterkerk van de priorij van Sint-Maartensdal te Leuven

Originelen: *niet meer voorhanden.*

Uitgaven:
A. FRANCISCUS SWEERTIUS, *Monumenta sepulcralia et inscriptiones pubicæ privatæque ducatus Brabantiæ*, Antwerpen, 1613, p. 225-226.
B. *Le grand theatre sacré du duché de Brabant*, Den Haag, 1729, p. 123.
C. F. NÈVE, *Mémoire historique et littéraire sur le Collége des Trois-Langues*, Brussel, 1856, p. 388.
D. H. DE VOCHT, *History of the Foundation and the Rise of the Collegium Trilingue Lovaniense 1517-1550. III*, Leuven, 1954, p. 375.
E. Van het biografisch lofschrift heeft ook de Leuvense geschiedschrijver Jan van der Meulen (Joannes Molanus, † 1585) weet gehad. P. De Ram gaf de veertien boeken over de geschiedenis van Leuven, die Molanus in handschrift naliet, uit in 1859 en geeft daarin een eigen bewerkte versie van het *epitaphium*. In de uitgave is het lofschrift van de datiefnaamval (*D. Ioanni Forti Mirbecano - Voor Joannes Fortis van Meerbeke*) o.m. vervangen door de nominatiefnaamval (*Joannes Fortis Mirbecanus*). Voor het overige nam De Ram lezingen uit *A* over, zonder de tekst van het grafschrift; uit *C* nam hij de door F. Nève gewijzigde sterfdatum *1536* over.[83]

De uitgaven *B*, *C* en *D* gaan terug op uitgave *A*.

83 P. DE RAM, *Joannis Molani [...] Historiae Lovaniensium libri XIV. Pars prima*, Brussel, 1861, p. 599. F. Nève meent dat de jaardatum omwille van de paasstijl van 1535 in 1536 moet veranderd worden. (*Mémoire historique et littéraire sur le Collége des Trois-Langues*, p. 388, *noot 2*).

2a. Het lofschrift

Doctiss(imo) Theologo, piissimo Sacerdoti, Philosopho discliplina, moribus absolutis(simo), iustitiae et privilegiorum Universitatis defensori invicto, disceptantium pacificatori aequiss(imo),

D(OMINO) IOANNI FORTI MIRBECANO,
Collegii Busleydiani primo Praesidi,

quo in dispiciendo, quae ad Rempubl(icam) pertinebant, nemo fuit sagacior, rursus nemo in perficiendo constantior, nemo ab omni ambitione remotior, ut qui ultro oblatas dignitates et ampliora sacerdotia, mediocritate contentus, singulari animi modestia recusarit, consiliisque re et opera in omnes perpetuo liberalissime usus, incredibile sui desiderium et moerorem incomparabilem, tum civibus, tum toti Academiae reliquit.

Doctissimo *A B C D* : Joannes Fortis Mirbecanus ... ignarus *E, overgenomen uit het grafschrift; de volgende datiefnaamvallen in de nominatiefnaamval* // disceptantium *D E* : deceptantium *A B C* // Busleydiani *B* : Buslediani *A C* Buslidiani *D E* // dispiciendo *D E* : despiciendo *A B C* // pertinebant *A B C D* : pertinent *E* // rursus nemo *A B C D* : nemo *E* // recusarit *A B C D* : recusavit *E* // omnes perpetuo *A B C D* : omnes *E* // reliquit *A B C D* : reliquit // mortuus anno 1536, 5 aprilis. *E, overgenomen uit het grafschrift met wijziging van het sterfjaar.*

Ter herinnering aan de zeer geleerde theoloog, de zeer vrome priester, de onovertroffen filosoof in leer en levenswandel, de onoverwinnelijke verdediger van het recht en de privilegies van de Universiteit, de uitgesproken onpartijdige verzoener van tegenstrevers,

DE HEER JAN STERCKE UIT MEERBEKE,
de eerste president van het Busleydencollege.

Niemand was wijzer dan hij in het onderscheiden van wat het algemeen belang was, verder niemand standvastiger in het afhandelen, niemand meer onthecht aan elke ambitie; tevreden als hij was met soberheid heeft hij zomaar, met een uitzonderlijke innerlijke bescheidenheid, aangeboden ereambten en hoge kerkelijke functies geweigerd en, na voortdurend eenieder met raad en daad te hebben geholpen, heeft hij, zowel bij de burgers als bij de universitaire gemeenschap, een ongelooflijk heimwee naar hem en een onvergelijkbaar verdriet nagelaten.

2b. Het grafschrift

IOANNES FORTIS MIRBECANUS PROFESSIONE THEOLOGUS,
SED NULLIUS FERE DISCIPLINAE IGNARUS,
VIR CELEBERRIM(I) OB CLARISS(MAS) VIRTUTES NOMINIS,
HIC SIBI SEPULTURAM DELEGIT.
MORTUUS ANNO DOMINI M. D. XXXV. V. APRILIS.

Invitus terram qui deserit, coelum timet.[84]

Ioannes … ignarus *A B C D* : *door E opgenomen in het lofschrift, de rest van het grafschrift, behalve de gewijzigde sterfdatum, niet verder in E* // celeberrimi *C* : celeberrim. *A B D* // virtutes nominis, *C* en *D*, virtutes, nominis, *A* , virtutes, nominis *B*.

JAN STERCKE UIT MEERBEKE VAN VORMING THEOLOOG,
MAAR IN GEEN ENKELE DISCIPLINE ONKUNDIG,
EEN MAN VAN EEN UITZONDERLIJKE FAAM OMWILLE VAN ZIJN
ZEER UITMUNTENDE LEVENSHOUDING,
HEEFT HIER ZIJN BEGRAAFPLAATS VERKOZEN.
HIJ IS GESTORVEN IN HET JAAR DES HEREN 1535 OP 5 APRIL.

Wie met weerzin de wereld verlaat, vreest de hemel.

84 Vers in gemengde jambische trimeter.

HET KAARTENARCHIEF VAN DE NINOOFSE ABDIJ HERBEKEKEN

Dirk VAN DE PERRE

In 2016 verscheen het luxueuze boek Jaak OCKELEY, *Kaarten van de abdij van Ninove (1616-1781)*, een uitgave van het Provinciebestuur Oost-Vlaanderen.[1] Georges Vande Winkel en ik hebben daar onlangs in dit tijdschrift al een korte bespreking aan gewijd en gewezen op een aantal tekortkomingen.[2] Normaal zou het boek van Ockeley als het definitieve referentiewerk moeten gelden. Maar het werk is zo ondoorzichtig van structuur en het bevat zoveel fouten en slordigheden, dat ik het nodig acht het ganse kaartenarchief opnieuw te bekijken om de gebruiker van het boek van Ockeley een handleiding aan te bieden die hem een beter inzicht kan verschaffen in de genese, de samenhang en de betekenis van het kaartmateriaal.

Het boek van Ockeley brengt voor het eerst alle kaarten, verspreid over verscheidene archieven in één beeldoverzicht samen. Het gaat om 101 kaarten. Om de kaart te identificeren en terug te vinden verwijs ik steeds naar de door Ockeley gebruikte nummering en pas in tweede instantie naar de vindplaats in het archief. Ockeley volgt in zijn hoofdstuk met de kritische bespreking van de kaarten de volgorde van zijn eigen nummering niet, laat na bij de fiche die hij van elke kaart opstelt te vermelden om welk kaartnummer het gaat en gebruikt soms een verschillende benaming van de kaart bij de bespreking en op de kaart zelf. In dit artikel wordt die chaos vermeden omdat kaartnummer, benaming van de kaart en bespreking ervan in één item worden samengebracht. Ik volg in de meeste gevallen Ockeley's benamingen niet, omdat die te vaag zijn of soms niet of slechts gedeeltelijk met de inhoud van de kaart overeenstemmen. Mijn bespreking van de kaart blijft beperkt tot de eigenlijke identificatie en tot het aanbrengen van correcties op en aanvullingen bij Ockeley's paragraaf 'Kritische evaluatie van de kaar-

1 Gebruikte afkortingen RAG = Rijksarchief Gent; AAM = Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen; AN = Abdij Ninove; Ockeley = J. OCKELEY, *Kaarten van de abdij van Ninove (1616-1781)*, Gent, 2016.

2 D. VAN DE PERRE en G. VANDE WINKEL, *Aanmerkingen bij de uitgave van kaarten van de abdij van Ninove (1616-1781)*, in: *Het Land van Aalst*, 69, 2017, p. 117-124.

ten' (p. 50-69). Een aantal gegevens, die bij hem vermeld zijn zoals windroos, schaal en afmetingen heb ik niet hernomen. Waar de leggers of de processtukken voorhanden zijn, wordt steeds naar de archiefreferentie daarvan verwezen. Legendes zijn bij Ockeley, zonder dat daar enige regel in terug te vinden is, soms wel, soms gedeeltelijk, soms niet getranscribeerd. Ik heb zijn legendes niet hernomen, maar waar dit nodig is, gecorrigeerd en aangevuld. Tevens vermeld ik steeds de opdrachtgevers, meestal zijn dit de abten, soms de provisors, vandaar de aandacht voor de wapenschilden. Verder probeer ik de kaarten in de huidige geografie te lokaliseren. Bij het vermelden van de namen van de dorpen en plaatsen ga ik steeds uit van de omschrijvingen en grenzen die golden tijdens het Ancien Régime. Vooral bij plaatsnamen als Herlinkhove en Kattem is dit van belang, omdat deze entiteiten als juridische omschrijving na het Ancien Régime ophielden te bestaan.

Mijn overzicht van de kaarten volgt de indelingen van Ockeley niet.[3] Mijn indeling is gebaseerd op het werk van de cartografen zelf. In het eerste en tweede deel komen de huiscartografen aan bod die op een systematische manier het geheel of een belangrijk deel van de abdijeigendommen in kaart hebben gebracht, met name Philips de Dijn (deel 1) en de landmeters De Deken (drie generaties) en Francis De Doncker (deel 2). In deel 3 gaat het om het werk van diverse landmeters met een beperkte lokale opdracht. Deel 4 brengt nog vijf niet-opgenomen kaarten.

De kaartproductie nam een aanvang rond 1606/1620[4] en de laatste kaart in opdracht van de abdij is gemaakt in 1793. Dit gebeurde onder de prelaturen van Johannes David (1613-1636), Christiaan Roelofs (1637-1657), Johannes De Neve (1657-1685), Dionysius Freysers (1702-1712), Ferdinand Van der Haeghen (1712-1754) Ferdinand Van der Eecken (1754-1783) en Johannes Pameleire (1788-1796).

Deel 1. De kaarten van Philips de Dijn (ca. 1620-1662)

Philips de Dijn († 1665)

Philips de Dijn ligt aan de basis van de kaartenverzameling van de Ni-

3 Ockeley hanteert twee indelingen: bij de bespreking (p. 50-59) een indeling volgens archiefdepot met een niet altijd sluitende chronologie; bij de genummerde presentatie van de kaarten een niet altijd consequent toegepaste thematische indeling: Vlaanderen en Brabant, Renissart, tienddomein, heerlijke rechten, losse percelen.

4 In feite is 1606 de oudste datum, een kaart waarvan melding wordt gemaakt in een kopie uit 1662 (zie kaart 57). De datum ca. 1620 geldt voor de nog bestaande kaarten.

noofse abdij. Hij noemt zich landmeter en mathematicus. Een biografie met een overzicht van zijn volledige oeuvre wordt gepresenteerd in ons jubileumnummer (nr. 4 van deze jaargang) naar aanleiding van de ontdekking van zijn kaart van het Land van Aalst uit 1626. Want niet alleen voor de Ninoofse abdij is hij belangrijk geweest. Hij werkte voor deze abdij gedurende meer dan veertig jaar in opdracht van drie abten. Behalve een kleine uitzondering was geen andere cartograaf in die periode voor de abdij werkzaam.[5] Was hij tevens de eerste cartograaf die werkte in opdracht van de abdij? In 1662 kopieerde hij een papieren kaart uit 1606 (kaart 57) met overname van alle elementen van de oude kaart. Deze verdwenen kaart werd nog gemaakt onder de abt De Langhe of Van den Abeele.[6]

Philips de Dijn laat ons 22 kaarten na, verspreid over een groot gebied (Vlaanderen, Brabant, Henegouwen), waarvan 8 tot voor kort verzameld waren in een kaartboek met een uitgebreide legger. Hij maakte twee figuratieve gezichten van het abdijbeluik en twee figuratieve stadsplannen van Ninove. Hij heeft naast de opmeting en juiste weergave van de gronden ook oog voor het pittoreske detail, voor gebouwen, mensen en dieren en voor de versiering van de cartouche. Hij heeft een goede kennis van de grenzen van de heerlijkheden en parochies en het gebruik van de plaatselijke maateenheden. Dank zij hem beschikken we over een rijke bron voor de geschiedenis van het 17de-eeuwse landschap, de landbouw, de toponymie en het grondbezit in al zijn aspecten in een zeer ruime regio.

A. De vier kaarten gemaakt onder abt Jan David (1613-1636)

Er zijn vier kaarten bewaard, die enkele gemeenschappelijke kenmerken hebben. Alle kaarten dragen boven links het wapenschild van abt David, met de kenmerkende harp en de wapenspreuk *Fortiter et suaviter* en boven rechts dat van de abdij met de hoorn en de spreuk *Felix concordia.*[7] De vier kaarten zijn allemaal zuid-noord georiënteerd.[8]

5 Op 15 april 1620 maakte maître Lenglez een kaart met legger voor de abdijgoederen van de proosdij van Renissart. De legger is bewaard gebleven, maar niet de kaart (RAG, AN, nr. 632). Verder verwijs ik eveneens naar de anonieme kaarten 102 en 103, vermoedelijk gemaakt onder abt David.

6 Antoon De Langhe overleed op 11 april 1606. Zijn opvolger Christiaan van den Abeele werd benoemd op 26 mei van dat jaar.

7 Ockeley, p. 71 verwart de wapenschilden van de abten David, Roelofs en De Neve met elkaar en wijst het schild van David verkeerdelijk toe aan Roelofs, dat van De Neve aan David en dat van Roelofs aan De Neve.

8 Deze oriëntatie misleidde Ockeley, p. 75 waar hij de bezittingen van de abdij in Ninove op de rechteroever van de Dender en ten zuiden van de stad en die in Pamel en Borchtlombeek op de linkeroever situeert.

Twee zijn gesigneerd en gedateerd, twee niet, twee zijn van papier, twee van perkament. Er zijn geen leggers bewaard. Eerst komen de gedateerde kaarten aan bod, nadien de ongedateerde.

Kaart 3. Eigendommen in Ninove en Okegem, met enkele grensoverschrijdende percelen. RAG, AN, nr. 235. Perkament; gedateerd 1621 (tweemaal), getekend Philips de Dijn. De kaart geeft de abdijbezittingen weer op het grondgebied van Ninove en Okegem, met enkele percelen over de parochiegrens: het Plasveld (Herlinkhove), Boesdaal en Lindeveld (Denderhoutem), Het Veldeken (Iddergem), De Dorent en Neermeersch (Liedekerke), De Bervoet (Pamel en Meerbeke). Deze stukken vallen echter onder de exploitatie van de abdijhoven die gelegen zijn op het grondgebied van Ninove en Okegem.

De kaart brengt het aaneengesloten blok in beeld ten oosten van het abdijbeluik met de weg van Ninove naar Aalst (huidige Aalsterse Steenweg) als de centrale diagonaal. Het overwicht van akkerbouw (rode kleur) is opvallend. Bovenaan de kaart is de loop van de Dender getekend vanaf de brug van Impegem (links) tot de spui van Pollare (rechts). In het buitengebied zijn als oriëntatiepunten vier parochiekerken te zien: Ninove, Herlinkhove, Outer en Pamel, in het binnengebied de kerk van Okegem. In het omschreven gebied zijn vijf uithoven van de abdij gevestigd: Hof ter Duyst, Hof te Ruisbroek, Hof ter Schoor, Hof te Eversem (Okegem) en links onderaan bij de samenvloeiing van de Kipsteekbeek en de Molenbeek het Hof te Ene (Ninove) met de Enewatermolen (Iddergem), op de kaart als *DHuene* aangeduid. Van het abdijbeluik met de centrale abdijhoeve (*circuyt van tclooster ende Vrijheyt*) wordt enkel de oppervlakte aangegeven: 13 bunder, 1 dagwand en 81 roeden.

De percelen zijn niet genummerd, wel wordt de grootte genoteerd en de reegenoten. In verband met de grootte is de schaalweergave in de cartouche links belangrijk: *Dese deylinghe hout inne 120 roeden en is omme te meten ende vinden de grootte van dese figuratyfve chaerte, ghemeten met de roede van 20 voeten, in Brabant met achthiene voeten 1/3.* In Ninove, Okegem, Herlinkhove, Denderhoutem, Iddergem en Liedekerke werd met de Aalsterse roede gemeten, die 20 voeten van elk 27,72 cm omvat, in Pamel en Meerbeke met de Brusselse van 18 voeten en 1 zool (of 1/3 voet), elke voet van 27,57 cm. Dit betekent dat het Aalsterse bunder 1 ha 22 a en 98 ca groot is, het bunder in Brabant slechts 1 ha 2a 22 ca.[9]

9 Voor een overzicht van de oppervlaktematen, zie P. VANDEWALLE, *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Gent, 1984.

Kaart 6. Eigendommen in Pamel. AAM, AN, nr.13/1. Papier, gedateerd 1622 (tweemaal) en 1624 (in de cartouche met de *deelinghe*), getekend Philips de Dijn.[10] De kaart geeft de abdijgoederen weer op het grondgebied van Pamel, links onderaan ligt een stukje van het Boechoutbos op het grondgebied van Liedekerke. Deze kaart lijkt een tweeluik te vormen met de vorige kaart, maar nu met de bezittingen op de rechter Denderoever. Het grootste gesloten blok sluit aan bij het hof van de Wolfputwatermolen, waarvan de watermolen getekend is op de Molenbeek (rechts), die de grens vormt van Meerbeke met Pamel. Links de beboste heuvel van Ledeberg met de kapel. Verder zijn de windmolen (geen abdijbezit) afgebeeld, de oude dorpskern bij de Dender, het kasteel, het curegoed, de kerk en de brug over de Dender.

De percelen bevatten naast de grootte ook een nummer, wat er op wijst dat bij de kaart een legger is gemaakt.[11] Bij de schaal (*deelinghe*) wordt aangegeven dat gemeten is met *de roede van 18 voeten 1/3, den voet van Brussele* (zie ook kaart 3). Ook de nota, in 1624 toegevoegd aan de cartouche rechts, is relevant: *Daer en sijn gheen ghemeene straeten met dit goed ghemeeten.* Daarmee wordt bedoeld dat de afstanden tussen de verspreide stukken, die wel door wegen verbonden zijn, niet naar de aangegeven proportie getekend zijn. Bij andere kaarten (8, 16 en 54) met verspreide bezittingen komt eveneens een gelijkaardige mededeling voor. Vergelijk eveneens met kaart 103 (deel 4).

Kaart 2. Eigendommen in Ninove (met abdijbeluik) en Okegem, met enkele grensoverschrijdende percelen. AAM, AN, nr. 13/6. Papier, niet gedateerd, niet getekend. De kaart geeft de abdijgoederen weer op het grondgebied van Ninove en Okegem met dezelfde omschrijving en perceelindeling als in kaart 3. Het is in omvang de grootste kaart uit de collectie (205 x 261cm). Was ze bedoeld als wandkaart?

De beschrijving van Ockeley is problematisch, zowel wat de titel, datering, als auteurschap betreft. Zijn betiteling luidt 'Kaart van de regio Pamel, Okegem, Outer, Herlinkhove'[12] Die titel misleidt omdat het

10 Ockeley, p. 57, geeft alleen 1622. Bij papieren kaarten geef ik geen verdere aanduiding of het papier verstevigd is door het te bevestigen op een drager. Het vergt immers verder onderzoek om vast te stellen wanneer die drager is aangebracht en of dit de originele of een gerestaureerde toestand betreft.

11 Ockeley, p. 45, noot 101 verwijst verkeerdelijk naar een legger, maar deze legger hoort bij de kaarten van het Kaartboek, gemaakt onder abt Roelofs.

12 Ockeley, p. 56-57 neemt deze betiteling over van E. PUT en C. PEERSMAN, *Inventaris van het archief van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove*, Brussel (Rijksarchief), 2008, p. 53 en 130. Deze betiteling brengt Ockeley (p. 45) ertoe verkeerdelijk te stellen dat De Dijn eerst Pamel-Okegem-Outer-Herlinkhove carteerde ca. 1620, nadien Ninove-Okegem in 1621, en Kattem-Strijtem-Borchtlombeek in 1622 en vervolgens nogmaals Pamel.

om de goederenkaart van Ninove-Okegem gaat. In het groot staat op de kaart DIT IS NIENEVE en OKERGHEM. Dat in de rand de kerken van Herlinkhove, Outer, Iddergem en Pamel als oriëntatiepunten zijn afgebeeld, betekent niet dat het om de kartering van de abdijbezittingen in die dorpen gaat. Ockeley aanziet deze kaart als een kopie, gemaakt in 1702 door landmeter D. Brant naar een verdwenen kaart van 1616, met een vraagteken of de kaart van 1621 (kaart 3) soms niet het origineel zou zijn. Elders (p. 11 en 45) dateert hij dat verdwenen origineel, dat hij aan De Dijn toeschrijft, ca. 1620 en ca. 1621, op p. 15 dateert hij het anonieme origineel in 1616 en p. 73 in 1622.[13] Verwarring alom dus.

Nochtans is de kwestie van auteurschap en datering al in 1985 uitvoerig behandeld door Georges Vande Winkel.[14] Hij toont duidelijk aan dat dit een originele kaart is van Philips de Dijn, gemaakt vóór 1623 (datum afbraak ruïne middeleeuwse abdijkerk). De kaart is op 19 juni 1702 geëxhibeerd voor Daniël Brant, commissaris en raadsheer (en geen landmeter) bij de Raad van Vlaanderen,[15] in een langlopend proces tussen de abdij en de burgemeester en schepenen van Denderhoutem over het Ruisbroekbos, waarbij in 1701-1702 de Stad Ninove intervenieerde ten gunste van de abdij. Toen werd deze kaart als bewijsstuk aan Brant voorgelegd (zie verder Deel 3, kaarten 78 en 79). Links onderaan staat in een uiterst klein geschrift: *Gheexhibeert ter pleckschauwinghe van den xix junii 1702 ghedaen ten versoecke van burghemeestere ende schepenen van Ninove, heesere, jeghens burghemeestere ende schepenen van Denderhoutem, verweerdere. (get.) D. Brant.*

Vande Winkel dateert de kaart ca. 1621, wat betekent dat op basis van dezelfde opmetingsgegevens een grote en een kleine kaart (kaart 3) gemaakt werden. Indien er toch een chronologische volgorde moet vastgesteld worden tussen kaart 2 en kaart 3, dan moet kaart 2 het eerst gemaakt zijn. Gelet op de datering van kaart 3, is een datering van kaart 2 ca. 1620-1621 aangewezen. Ze kan immers geen kopie van kaart 3 zijn, omdat ze meer gegevens bevat. Zo bevat kaart 2 de figuratieve weergave van het abdijbeluik met de tekst: *Het clooster behuyst ende onbehuyst met de hoven, vijverkens ende merschen, soo verre als de Vrijheyt streckt, es tsamen groot derthien bunder, 1 dachwant, lxxxxi*

13 Waar Ockeley de datum 1616 (tevens prominent aanwezig als begindatum van de Ninoofse abdijcartografie in de titel van het boek) vandaan haalt, wordt nergens verduidelijkt. Mij is geen enkele kaart van 1616 bekend.

14 G. VANDE WINKEL, *De middeleeuwse premonstratenzerkerk van Ninove (1157-1623)*, in: *De Premonstratenzerabdij van Ninove (1137-1796). Catalogus van de tentoonstelling over Kerk en Patroonheiligen*, Ninove, 1985, p. 12-13 en 14-23.

15 Een lijst met de namen van raadsheren bij de Raad van Vlaanderen is samengesteld door J. BUNTINX, *Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen*, Dl. I, Brussel, 1964, p. 68-77.

roeden. Suyt ende west es de plaetse een wenich grooter ghenomen dan de proportie om reden. Bij de kleine kaart is de figuratie weggevallen, omdat de oppervlakte te klein is voor een leesbare tekening. Bij kaart 2 zijn de percelen genummerd, wat wijst op een (verdwenen) legger en zijn de akkergronden gelegen op het grondgebied van Okegem in een andere kleur (bruin) getekend dan de akkergronden van Ninove (rood). Ook de gronden gelegen in Denderhoutem en Iddergem zijn anders gekleurd, zodat die duidelijk te onderscheiden zijn van de rest. Kaart 2 is dus preciezer en vollediger dan kaart 3. De schaalaanduiding is hier meer gespecifieerd: *Dese deelinghe houdt inne hondert roeden, de roede van twintich voeten, elcken voet van thien duymen, den voet van Aelst.*[16]

Omwille van de datering van de kaart (ca. 1620-1621), omwille van de grootte en de inhoud (enige afbeelding van de middeleeuwse abdijkerk en oudste figuratieve afbeelding van het beluik) is deze kaart van uitzonderlijk belang. Jammer dat bij de verkleining van de kaart in het boek van Ockeley veel details onleesbaar zijn. Gelukkig kan men voor een gedetailleerde kijk op deze kaart terecht op de elektronische fototheek van het K.I.K., negatiefnummers X010911-X010928.

Kaart 8. Eigendommen in Kattem, Borchtlombeek en Strijtem, behorend bij het Hof te Kattem. AAM, AN, nr. 13/5. Perkament, niet gedateerd, niet getekend.[17] De kaart geeft de abdijgoederen weer in Kattem (*Eyghendom*), Strijtem en Borchtlombeek, *behalvens de bosschen.* Dus goederen gelegen in Vlaanderen (Borchtlombeek) en Brabant (Strijtem). Kattem had een apart allodiaal statuut, maar resulteerde kerkelijk onder de parochie Borchtlombeek.[18] De kaart brengt het gesloten blok gronden in beeld, beheerd vanuit het Hof te Kattem (onderaan rechts). Het Hof met bijhorende gronden is gelegen op het grondgebied van *Eyghendom* met enkele verspreide percelen op het grondgebied van Strijtem en Borchtlombeek. In het gebied daarbuiten wordt als herkenningspunt een fraai beeld getekend van de dorpskernen van Strijtem (kerk en kasteel) en Borchtlombeek (kerk). Alle percelen hebben, naast de aanduiding van de grootte, een nummer, wat wijst op een bijhorende legger. Het perceel met de abdijwatermolen van de Loddershoek (links onderaan) op de Molenbeek in Borchtlombeek, hoewel geïsoleerd ge-

16 H. DE SCHRYVER, *De oude landmaten in Vlaanderen*, Kortemark-Handzame, 1981, p. 7 verdeelt de Aalsterse lengtevoet verkeerdelijk in 11 duimen.
17 Ockeley, p. 57 dateert 1622, zonder verdere specificatie.
18 Voor het statuut van Kattem, zie H. VAN ISTERDAEL, *De archieven van de heerlijkheden Borchtlombeek (1494-1797) en Vrije Eigendom-Kattem*, Brussel (Rijksarchief Leuven, inventaris 36), p. 11-22.

legen, is wel als een genummerd perceel in kaart gebracht. Op basis van stijlkerkenmerken kan de kaart zonder twijfel aan De Dijn worden toegeschreven. Een datering ca. 1622-1624, die aansluit bij kaart 6, is aanvaardbaar.

De accuratesse van De Dijn blijkt nogmaals uit de legende van de schaal: *Dese deelinghe haudt inne 80 roeden, elcke roede van 18 voeten 1/3, den voet van Brussele, waer mede ghemeeten es Strijthem ende het Eyghendom. De Borchgraven met de roede van 20 voeten. Al ghemeten sonder straten. Meedt aldus dese caerte.*

Of er nog andere verloren gegane kaarten gemaakt zijn onder abt David blijft een open vraag. Een plan, gemaakt onder deze abt, is het grondplan **Situs fundamentalis aedificiorum abbatiae Nineviensis.** Het werd vermoedelijk kort na 1623 opgemaakt en nadien herhaalde malen bijgewerkt en gewijzigd, het laatst onder abt Roelofs en toen gedateerd 1648.[19] Dit is een opmetings- en ontwerpplan van een architect voor de inplanting van de nieuwe abdijgebouwen, waaronder de abdijkerk. Het is door Ockeley niet opgenomen in de kaartenreeks, maar wel afgedrukt in het inleidende deel (p. 16).

B. De negen kaarten gemaakt onder abt Christiaan Roelofs (1637-1657)

Onder abt Roelofs vervolledigde Philips de Dijn zijn karteringswerk. Nieuwe leggers en nieuwe kaarten werden gemaakt en gebundeld in een kaartboek dat een overzicht brengt van het volledige abdijbezit, behalve Renissart.[20] Dit kaartboek werd jammer genoeg einde 20ste eeuw ontmanteld. De leggers zijn in boekvorm samengebleven, de kaarten werden daaruit losgemaakt en afzonderlijk geïnventariseerd. Er zijn twaalf leggers waarvan acht bijhorende kaarten bewaard zijn. Vier (of drie?) kaarten ontbreken (Hof te Roeselaar met Sint-Antelinks, Hof ten Berge met Woubrechtegem,[21] Voorde en Denderwindeke). De acht bewaarde kaarten zijn allemaal van perkament en dragen het wapenschild

19 Zie hiervoor D. VAN DE PERRE, *De relatie tussen parochie en abdij te Ninove, inzonderheid in de periode 1585-1638*, in: *Het Land van Aalst*, 137, 1985, p. 154-163.

20 Voor een reconstructie van dit kaartboek, zie VAN DE PERRE en VANDE WINKEL, *Aanmerkingen*, p. 118-123 en G. VANDE WINKEL, *Het 'verdwenen' kaartboek van de abdij van Ninove (Philips de Dijn, 1641-1654)*, in: *Analecta Praemonstratensia*, 93, 2017, p. 314-317.

21 Naar de doorlopende nummering in beide leggers te oordelen, is er een gezamenlijke kaart voor de bezittingen van het Hof te Roeselaar en het Hof ten Berge gemaakt.

van abt Roelofs met de spreuk *A cruce gloria* en het abdijschild met *Felix concordia.* De kaarten zijn niet gesigneerd, maar in de legger is de naam van cartograaf Philips De Dijn aanwezig. Sommige kaarten zijn gedateerd, andere niet. Dit geldt eveneens voor de leggers. Er is geen chronologie in de volgorde in het kaartboek. De uiterste dateringen van de kaarten en leggers zijn 1641 en 1654. De katernen van de leggers en kaarten zijn blijkbaar rond of kort na 1654 gebundeld in een kaartboek, dat vooraan de stempel van abt Roelofs droeg.[22] De kaarten worden hier chronologisch behandeld en niet naar de volgorde van de leggers in het voormalige kaartboek (RAG, AN, nr. 124).

Ten slotte volgt als negende kaart een tekening van het abdijbeluik uit 1650, die echter inhoudelijk niets met het kaartboek te maken heeft.

Kaarten uit het voormalige Kaartboek (1641-1654)

Kaart 7. Eigendommen in Kattem, Bochtlombeek en Strijtem behorend bij het Hof te Kattem met tiendgebieden in Borchtlombeek en Strijtem. RAG, AN, nr. 127. Gedateerd in de legger 1641, legger nr. 124 fol. 34-47. De kaart geeft het goederenbezit van de abdij weer behorend bij het Hof te Kattem (rood en groen) en herneemt daartoe de gegevens van kaart 8, met dezelfde perceelindeling en nummering. De bruine gronden (nrs. 80-120) die ten overstaan van kaart 8 toegevoegd zijn op het grondgebied van Borchtlombeek en Strijtem met enkele perceeltjes op Eizeringen en Sint-Kwintens-Lennik, zijn de gronden waarop de abdij het tiendrecht uitoefent (vgl. met kaart 62). Hierdoor wordt op deze kaart een ruimer territorium afgebeeld dan op kaart 8. Naast een mooi beeld van de dorpskern van Strijtem (kerk en kasteeel) en Borchtlombeek (kerk en windmolen) is in het zuiden ook een afbeelding aanwezig van de kerk van Eizeringen en het omwalde Huis te Brucken. Het gaat hier om een complexe kaart waarvoor de lectuur van de legger noodzakelijk is om het juiste statuut van de gronden te kennen. Er is gemeten met de roede van Aalst voor Borchtlombeek en met die van Brussel voor Strijtem en Kattem.[23]

Kaart 11. Eigendommen behorend bij het Hof te Herbeek (Sint-Renelde). RAG, AN, nr. 132. Gedateerd 1641, legger nr. 124 fol. 62-66. De kaart geeft de goederen van het Hof te Herbeek in de parochie Sint-

22 Abt De Neve (ca. 1667) verwijst in een randnota naar het kaartboek wanneer het de omvang van de bezitten van de proosdij van Boechoute behandeld: *vide librum geograhicum* (AAM, AN, nr.12/3, losse katern, item *Bochaut*).

23 Meegedeeld in de legger (RAG, AN, nr. 124, fol. 34).

Renelde (Saintes). De percelen bouwland zijn genummerd van 1 tot 26, de stukken weiland zijn aangeduid met de letters A tot L. Hoewel de gegevens op de kaart in het Frans zijn opgesteld is de tekst op de schaal in het Nederlands: *Dese deelingh haudt inne 70 roeden, elcke roede van 18 voeten Henegouws. Is omme dese proportie te meten.* Een Henegouwse voet meet 0,2934 m, de roede van 18 voeten bedraagt 5,4812 m. Bemerk als referentiepunten op de kaart de motte van Mussain, de kerk en de windmolen van Sint-Renelde en in de rand rechts de kerk van Bierk (Bierghes).[24]

Kaart 5. Eigendommen in Pamel met enkele grensoverschrijdende percelen. RAG, AN, nr. 126. Gedateerd 1643, legger nr. 124, fol. 22-29. De kaart geeft het grondbezit in Pamel weer met een uitloper in Liedekerke (Boechoutbos) en in Meerbeke (Den Bervoet) en neemt de perceelindeling en de nummering van kaart 6 over. Ook enkele cijnsgronden (nrs. 25-28) zijn opgenomen. Het beeld van Ledeberg met de kapel is weggevallen, maar de kerk van Pamel, het kasteel en de windmolen zijn wel afgebeeld.

Kaart 4. Eigendommen in Ninove (met stadsplan) en Okegem, met enkele grensoverschrijdende percelen. RAG, AN, nr. 125. Gedateerd in de legger 1644-1645, legger nr. 124 fol. 4-13 (Ninove) en fol. 14-18 (Okegem). De kaart actualiseert (*vernieuwt*) de gegevens van kaart 2 en 3, zij het dat hier de oriëntatie omgedraaid wordt van zuid-noord naar noord-zuid, dus met de Dender onderaan.[25] De nummering is vernieuwd, vandaar de behoefte aan een nieuwe legger. Den Bervoet (Pamel-Meerbeke) is wel nog getekend, maar zonder nummer. Zoals in kaart 2 krijgen de gronden buiten Ninove (Okegem, Herlinkhove, Denderhoutem, Iddergem, Liedekerke) een andere kleur. Het abdijbeluik is eveneens afgebeeld, nu samen met het figuratieve stadsplan van Ninove. De afbeelding van de abdijkerk met de toren toont niet de werkelijkheid, maar de droom van abt Roelofs, die in 1640 met het leggen van de fundamenten van de nieuwe kerk gestart was. Bemerk in het buitengebied de afbeelding van de parochiekerken van Herlinkhove,

24 Bierk wordt hier benoemd als Braige, wat naar Beert (Brages) zou kunnen verwijzen. Maar Beert ligt 3.250 m ten noordoosten van Herbeek, terwijl de ligging van de oude kerk van Bierk (zuid-west van de kerk van Saintes en slechts op 1.180 m daar vandaan) perfect overeenstemt met de topografie van de kaart. Heeft De Dijn zich in de naamgeving vergist?

25 Net zoals bij kaart 2 is ook hier de betiteling van Ockeley 'Kaart met goederen in Ninove, Outer, Denderhoutem, Herlinkhove, Impegem (Liedekerke), Iddergem, Okegem' misleidend wat de eigenlijke inhoud van de kaart betreft.

Iddergem en Pamel en in het binnengebied die van Okegem. Omwille van het stadsplan heeft deze kaart niet alleen voor de abdijgeschiedenis, maar ook voor de Ninoofse stadsgeschiedenis een uitzonderlijke waarde.

Kaart 9. Eigendommen in Meerbeke, Ninove en Pollare behorend bij het Hof te Schalkem. RAG, AN, nr. 128. Gedateerd in de legger 1646, legger nr. 124 fol. 50-53. De kaart geeft een overzicht van de gronden horend bij het Hof te Schalkem in Meerbeke, maar ook in Ninove (Zurendries, Dendermeers) en Pollare (Steenbeekmeers en Pollaertmeers). In Meerbeke, toen Brabants, is met de Brusselse maat gemeten, voor de gronden op Vlaams gebied (Ninove, Pollare) met de Aalsterse roede.[26] De kaart biedt tevens een mooi gezicht op de site rond de Meerbeekse kerk. De lange weg van de kerk van Meerbeke naar *Windicke*, is de oude Heerbaan, het huidige Hemelrijk.

Kaart 10. Eigendommen in Meerbeke en Pamel behorend bij het Hof te Wolfput RAG, AN, nr. 129, gedateerd in de legger 1646, legger nr. 124 fol. 57-59. De kaart geeft het goederenbezit behorend bij het Hof te Wolfput op het grondgebied van Meerbeke en Pamel. De gronden rond het Hof te Wolfput (Meerbeke) liggen in blok en vormen een evenwicht van akkerland en weiland. De watermolen ligt noordwaarts (onderaan) op de Molenbeek. De gronden oostwaarts de Berchembeek liggen in Pamel en zijn eveneens gekarteerd op de kaarten van Pamel (kaart 5 en 6). Vermoedelijk zijn ze hier opgenomen omdat ze vanuit het Hof te Wolfput beheerd werden. Rechts op de kaart een mooi gezicht op de kerk van Meerbeke en omgeving.

Kaart 13. Eigendommen in Appelterre en Zandbergen behorend bij het Hof ter Loots. RAG, AN, nr. 131. Gedateerd 1649,[27] legger nr. 124 fol. 101-104. Bemerk bovenaan de kaart een beeld van de kerk van Appelterre en onderaan onder de woorden *De riviere Dendere* de motte van *Den Bergh van Wedergraet* (grondgebied Denderwindeke). Het oude Hof ter Loots met de verdwenen watermolen lag oorspronkelijk op het grondgebied van Zandbergen (perceel 2 *Het out hof)*. Het nieuwe Hof ter Loots hier op de kaart (later Hof ter Kleie genaamd) ligt op het grondgebied van Appelterre. De vroegere watermolen (Zandbergen) is vervangen door een windmolen (Appelterre). Appelterre hanteerde

26 Eveneens meegedeeld in de legger (fol. 52v°).
27 Bij Ockeley, p. 52 verkeerd gedateerd ca. 1662.

een eigen roede, aangegeven in de cartouche met de schaalaanduiding: *Dese deelinge hout inne veertich roeden, elcke roede van 18 voeten en ½ op Apelteren.*[28] De roede te Appelterre is dus kleiner dan die van het Land van Aalst, die 20 voeten telt en in Zandbergen gebruikt wordt. Voor het perceel nummer 1 tussen de Molenbeek en de Rijt (grondgebied Zandbergen) geeft De Dijn een dubbele groottemeting weer, die met de roede van Zandbergen en die met de roede van Appelterre: *Op Santbergh is in Sandberghsche mate 2 bunder 128 roeden, in Apeltersche mate is thien dachwant 87 roeden* (= 2 bunder en 287 roeden).

Kaart 12. Eigendommen behorend bij de proosdij van Boechoute (Dikkelvenne en Velzeke). RAG, AN, nr. 130. Gedateerd 1654 (2 maal op de cartouche en eenmaal in de legger),[29] legger nr. 124 fol. 94-96. Met ziet het omwalde proosdijgebouw met de kapel, het in blok gelegen akkerland en het Boechoutbos. Boven de proosdij de Dries en links boven de omwalde Hof te Spiegele van de heer van Boechoute. Behalve de omwalde gebouwen van het hof zelf en *Het Block*, liggen alle andere gronden van de abdij ten oosten en ten zuiden op het grondgebied van Velzeke.

Losse kaart

Kaart 1. Grenzen van het abdijbeluik met figuratieve weergave van de abdijgebouwen. RAG, AN, nr. 222. Perkament, gedateerd 11 augustus 1650, getekend Philips de Dijn, zuid-noord georiënteerd.[30] Er wordt geen oppervlaktegrootte opgegeven. De kaart is, blijkens de begeleidende tekst, gemaakt in opdracht van abt Roelofs, maar bevat zijn wapenschild niet. Ze werd geëxhibeerd op dezelfde dag (11 augustus 1650) in Ninove, dus als bewijsstuk voorgelegd aan de advocaat-fiscaal van de Raad van Vlaanderen, Jehan de Geusere. De kaart bevond zich tot september 2014 in het dekenaal archief van Ninove.[31] Daarna is ze overgebracht naar het Rijksarchief te Gent, geïntegreerd in het archief van de Abdij Ninove, aanvankelijk ongelukkig toegevoegd aan het nr. 125 (kaart 4), maar einde 2017 samengevoegd met het plan *Situs fun-*

28 Over de Appelterse voet heb ik verder geen gegevens. Wordt ook hier de Aalsterse voet gebruikt?
29 Bij Ockeley p. 51 verkeerd gedateerd 1644.
30 Bij Ockeley, p. 51-52 verkeerdelijk als een papieren kaart bestempeld, met als foutieve referentie RAG, AN, nr. 124. De kaart is in het boek eveneens afgebeeld, naast de titelpagina, maar zonder referentie.
31 D. VAN DE PERRE, *Tekening Philips De Deyn van abdijbeluik (1650) terug van weggeweest*, in: *Het Land van Aalst*, 68, 2016, p. 63-72.

damentalis onder het inventarisnummer 222. Een analoge kaart van het beluik, gemaakt in opdracht van de Stad Ninove, werd ondertekend door de Ninoofse stadsgriffier Charles Boel op 10 mei 1650 en werd tot circa 1980 eveneens bewaard in het dekenaal archief. Er rest nu nog een fotografische weergave van de originele (papieren) kaart, die door een privépersoon aan dit archief onttrokken is. Beide kaarten werden dus gemaakt in het kader van een proces tussen de stad en de abdij over de begrenzing en omheining van het abdijbeluik.[32] De inplanting van de gebouwen en de tekening van de funderingen van de abdijkerk op deze kaart komen overeen met het grondplan *Situs fundamentalis* in zijn laatste versie (1648).[33] Ongetwijfeld gebruikte De Dijn dit plan voor zijn weergave van de platte grond van de abdijkerk en de gebouwen van de abdij.

C. De zes kaarten gemaakt in opdracht van abt Jan De Neve (1657-1685)

Van de gedateerde of op basis van het wapenschild onder zijn bewind te dateren kaarten zijn er zes bewaard gebleven. Twee kaarten zijn van papier, vier van perkament.[34]

Alle zes dragen het wapenschild van de abt met de feniks en de spreuk *Perimendo peremat*. Vijf zijn getekend en gedateerd. Alle dateringen zijn van 1661-1662, wat wijst op een korte en intensieve campagne. Bij deze kaarten hoort geen legger. De percelen zijn niet genummerd. Het gaat om verspreide eigendommen die buiten het bereik van de grote uithoven vallen en om tiendgebieden of schooflanden. We kunnen deze groep kaarten als een aanvulling beschouwen op het *grooten Caertboeck* dat onder abt Roelofs is gemaakt, zoals blijkt uit een nota op de achterzijde van de kaart van Aaigem (kaart 54). We bespreken de kaarten volgens hun chronologie.

32 Ockeley, p. 17 schrijft verkeerdelijk de De Dijnkaart aan Charles Boel toe, maar is in de toeschrijving p. 52 wel correct. Voor een foto van de Boelkaart, zie *De Premonstratenzerabdij van Ninove (1137-1796). Catalogus*, Ninove, 1985, p. 62 en 52-53.

33 Plan afgebeeld bij Ockeley, p. 16, maar niet opgenomen in de kaartenreeks.

34 De kaarten 55 en 58 zijn door Ockeley, p. 57 als perkament bestempeld, door mij als papier. Het onderscheid tussen papier en perkament is bij deze reeks kaarten op het oog niet altijd gemakkelijk te maken. Voor C. VAN DE WIEL, *Praemonstratensia in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen (12de eeuw-1898)*, in: *Analecta Praemonstratensia*, 60, 1984, p. 211-213, nrs. 13/2, 13/3, 13/4 en 13/46 zijn de kaarten 55, 56, 57 en 58 niet van perkament.

Kaart 55, Tiendgebieden in het westen van Ninove en het zuiden van Outer. AAM, AN, nr. 13/46. Papier, gedateerd 1661 (in de cartouche onderaan), getekend Philips de Dijn.[35] De beek bovenaan de kaart is de Beverbeek (Molenbeek) die loopt van Outer over Herlinkhove naar de abdij, met de afbeelding van de kerken van Outer, Herlinkhove en de abdij met een beeld van de toekomstige abdijkerk, hier zonder de denkbeeldige oostelijke kerktoren. Bemerk eveneens de watermolen in Outer en de abdijwatermolen. De grote hoeve van Laureys van der Schueren met duiventoren is getekend aan het kruispunt van de huidige Outerstraat en de Bovenhoekstraat. De baan Ninove-Oudenaarde loopt verticaal omhoog in het midden van de kaart. Alleen de grote blokken zijn benoemd. De oppervlakte van de velden wordt aangegeven in de cartouche links. Het gaat om een tiendgebied van samen 55 bunder en 237 roeden: *Nieupoortvelt* (Ninove) 7 bunder1/2 en 52 roeden; *Ameyvelt* (Ninove) *met het veldeken van de Laserye* 10 bunder, 3 dagwand en 40 roeden; *D'Eyghene* (Outer en Ninove) 19 bunder, 3 dagwand en 72 roeden; *Cleyn ende Groot Mansborre met de stede van de hoors Berbel Cobbaerts* (Ninove en Outer) 17 bunder 73 roeden. Van *Het Stockt* (Outer) 5 bunder ½ groot wordt gezegd: *danaf desen clooster heeft de tweederden ende het resterende derde den pastoor ende es niet ghemeten. Memorie.*

Kaart 56, Tiendgebieden gelegen op vier kouters in Outer en Herlinkhove.[36] AAM, AN, nr. 13/4. Perkament, gedateerd 16 maart 1662 (in de cartouche links), getekend Philips de Dijn. De kaart brengt twee kouters in Outer en twee in Herlinkhove in beeld. Rechts onderaan de Molenbeek (Beverbeek) met de kerken van Outer en Herlinkhove. Horizontaal loopt door het Galgenveld de nog bestaande heerweg van Ninove naar Gent en door de Dorenkouter de weg van Lebeke naar Outer. De percelen bevatten geen nummer of grootte, wel is in twee cartouches de globale grootte weggegeven: *de Hasseltcauter ende Doorecauter inde prochie van Oultre sijn groot tsamen dreyenvijftich bunders LII roeden.* De andere partij *is het gheheel Galghevelt, het gheheel Haghevelt ende op het gheheel heerlijckheytvelt sijn tsamen groot achtenseventich bunder twee dachwant ende 6 roeden.* De derde cartouche (links) geeft nog een aanwijzing over de gebruikte voet: *ende ghemeten op den corten voet.*[37]

35 Bij Ockeley, p. 57, gedateerd 1660. VAN DE WIEL, *Praemonstratensia*, p. 213, nr.13/46 dateert 1662. Ik meen 1661 te moeten lezen.
36 Het gaat om een zuivere tiendkaart en niet om een gemengde kaart van tienden en goederen, zoals in de betiteling van Ockeley is aangegeven.
37 De betekenis van 'de korte voet' heb ik niet kunnen achterhalen.

Kaart 57, Tiendgebied van de Boskouter in Vloerzegem met uitlopers in Steenhuize en Ophasselt, naar een oudere kaart van 1606. AAM, AN, nr. 13/3. Perkament, gedateerd 12 juli 1662 (tweemaal), getekend Philips de Dijn. Boven rechts een beeld van de kerk van Vloerzegem. De percelen bevatten geen grootte, sommige zijn genummerd, andere niet. Is alleen op de genummerde percelen de tiend verschuldigd? Een legger ontbreekt. Blijkbaar zijn er twee tiendgebieden, onder en boven de weg die diagonaal door het gebied loopt, want de nummering wordt hernomen. Deze weg komt ongeveer overeen met het tracé van de huidige Boskouterstraat. Het noordelijke deel (links op de kaart) van de Boskouter is grondgebied Steenhuize. In het perceel nr. 1 staat *Gheestelijck ende werdelijck Steenhuysen.* Het grondgebied van Ophasselt ligt onderaan (westwaarts) op de kaart en komt tot aan de beek, als *waterloop* aangeduid.[38] Rechts onderaan hoort één perceel bij de heerlijkheid Moenbroek (Ophasselt). Twee percelen (midden op de kaart in beige kleur) zijn als *schooflant* benoemd. De kaart is gemaakt naar een oudere kaart van 1606 die diende bij een proces om de tiendrechten. De cartouche geeft omstandig uitleg: *Figurative Caerte ghemaeckt ende getrocken uut een aude pampieren caerte ghemaeckt int jaer 1606, als doen in een veu du lieu ende proces was om de thiende op den Boschcauter te Vluseghem, den Clooster van Ste Cornelis competerende, gestelt met de zelve coleuren, grooten, namen ende nummers, item de huysen, hofsteden, straten, voetwechen ende becken, al achtervolghende de zelve caerte met haghen ende canten, niet uutghestecken noch gereserveert, soo hebbe ick mr. Philips de Dijn, gheswooren lantmeter en mathematicus dese onderteeckent desen 12 julij 1662. Mij t'orconden.*

Kaart 68. Omschrijving van het territorium van de laatbank van de abdij op het grondgebied van Ninove, met een volledig stadsplan. RAG, AN, nr. 921. Perkament, gedateerd 18 oktober 1662, getekend Philips de Dijn, bijhorend procesdossier RAG, AN, nr. 920.[39] Hoewel geen windroos getekend is, is de kaart naar het noorden georiënteerd. De kaart werd voor de abdij gemaakt in het kader van een

38 De aanduiding *Keyem in Steenhuysen* en *Keyem in Asselt* lijkt niet te kloppen of stemt althans niet overeen met de dorpsgrenzen uit de 19de eeuw, waar beide percelen in Ophasselt liggen.

39 De titel van de kaart bij Ockeley 'Kaart met huizen en gronden die afhangen van de heerlijkheid Ninove, bezit van de abdij' geeft niet de juiste draagwijdte van de kaart weer. De door hem vermelde schaal en de tekst van de legende (p. 52) kan ik niet op de kaart terugvinden. Een gedeelte van deze kaart is afgebeeld op de voorzijde van de kaft van zijn boek.

proces gevoerd voor de Raad van Vlaanderen tussen haar en de Stad over de bevoegdheden van de Laatbank van Sint-Cornelius, die ligt op een deel van het grondgebied van de Stad. Op alle percelen waar de abdij de grondjustitie uitoefent, – dit is in het gebied tussen de goudgele lijn, aangeduid met de letters A tot E, en de oostelijke stadswal, aangeduid met de letters F-G, en buiten de stadswal in de Nederwijk, – is de naam van de eigenaar genoteerd. Links staat een lange tekst van 18 januari 1664 waarin de baljuw (David Mottny) en twee schepenen van de laatbank (Jan Libaert en Jooris van Houdenaerden) verklaren dat zij alle huizen en gronden van de erven die ressorteren onder de laatbank, zoals afgebeeld op de kaart, gevisiteerd en bezichtigd hebben *welck visitatie ende besichtinge bij ons genomen naer dien alle de voorschreven huysingen ende gronden van erfven onder de selve heerlijckhede resorterende naer uytwijsens vande oude documenten aen ons gedesigneert ende bewesen, wij verclaeren wel ende preciselijcken over een te commen ende t'accorderen mette voorseyde caerte figuratif.* De kaart is op 31 december 1664 als een *veue de lieu* geëxhibeerd door twee commissarissen-raadsheren van de Raad van Vlaanderen.[40]

Volgens het beknopt en onvolledig procesdossier werd de zaak ingeleid door de abdij tegen de Stad bij de Raad van Vlaanderen op 28 maart 1662, omdat de Stad in een aantal gevallen zelf de grondjustitie had uitgeoefend op de gronden van de laatbank. In een eerste vonnis van 12 januari 1663 werd de abdij voorlopig in haar recht bevestigd. Uiteindelijk werd in 1665 een compromis bereikt, waarbij de abdij haar recht van de grondjustitie zal uitoefenen in samenspraak met de schepenen van de stad (*per viam praeventionis concursive cum scabinis Ninivenisbus*).[41]

De Dijn maakt van de gelegenheid gebruik om zijn tweede stadsplan van Ninove te tekenen. Hij geeft een ideaalbeeld van de abdijkerk, waarvan toen in werkelijkheid alleen het onderste metselwerk gerealiseerd was. De tekst in de cartouche onderaan rechts *Ghemeten ende ghecaertert naer de rechte proportie ende gheleghentheyt by mij onderschreven gheswooren lantmeter* moet, wat de afbeelding van de abdijkerk betreft, dus niet letterlijk genomen worden.

Kaart 54, Schoofland en verspreide eigendommen in Aaigem. RAG, AN, nr. 782. Perkament, gedateerd 1662 (3 maal in de cartouches), getekend Philips de Dijn.[42] Tot september 2014 aanwezig in het dekenaal

40 De naam van raadsheer A(ntoon)-I(gnace)-B(enoît) Pierssene is leesbaar, de andere naam niet.
41 Hierover abt de Neve in 1667 in zijn *Syllabus alphabeticus*. Hij verwijst hierbij naar de kaart: *vide specialem registrum in charta geographica* (AAM, AN, nr. 12/3, p. 174).
42 Bij Ockeley p. 52 verkeerd gedateerd 1660.

archief te Ninove, daarna aanvankelijk in het Rijksarchief aan nr. 125 (kaart 3) van de inventaris van de Ninoofse abdij toegevoegd, maar einde 2017 samengebracht met de De Dijnkaart van Heldergem (kaart 15), onder het inventarisnummer 782. Rechts lijkt een deel van de kaart weggesneden. De percelen zijn niet genummerd, wel is de grootte aangegeven. Belangrijk is de legende waarin de twee kleuren worden verklaard: *Dit coluer sijn al de schooflanden* (rood); *Dit coluer sijn al de cloosterstucken* (bruin), *mitsgaders het groen sijn de meerschen*. Ook de mededeling op de schaal geeft een specifieke gebruiksregel aan: *Dese deelinghe haut inne 40 roeden om dese proportie te meten vande stucken ende niet vande distantie, om dat de cloosterstucken wijt van malcanderen inde prochie gheleghen sijn; ende sijn hier vercaert op dese caerte etc ende yder op sijn velt ghestelt.*

Kaart 58, Verspreide eigendommen in Balegem. AAM, AN, nr. 13/2. Papier, niet gedateerd, niet getekend, wel versierd met het wapenschild van abt De Neve. Op basis van stijlkenmerken ongetwijfeld van De Dijn. Een datering ca. 1662 is waarschijnlijk. De grootte van de percelen is aangegeven. Er zijn twee grote blokken: het *Alkevelt* en *Den Scheyvinck* met de windmolen. De schaal geldt voor de percelen, niet voor de afstand tussen de twee blokken, aldus de *deelinghe* (vgl. met kaart 54). Er is gemeten met de roede van 20 voeten.

D. *Dubia* inzake datering

De drie anonieme kaarten zijn op basis van de stijl zeker toe te schrijven aan De Dijn, maar dragen geen wapenschild en zijn niet gedateerd. Op basis van het schrift lijkt één kaart eerder verwant met de kaarten gemaakt onder abt Roelofs en twee met die onder abt De Neve.

Kaart 15, Het Boonhof in Heldergem. RAG, AN, nr. 782. Perkament, niet getekend, niet gedateerd, geen wapenschild, geen schaal. Het geblokte schrift sluit eerder aan bij kaarten die gemaakt zijn onder abt Roelofs (kaarten 9, 11, 12). Vandaar dat ik ze met het nodige voorbehoud dateer ca. 1640-1655.[43] De percelen zijn genummerd en de grootte ervan is aangegeven. Rechts boven een afbeelding van de kerk van Heldergem.

43 Bij Ockeley, p. 52 hypothetisch gedateerd ca. 1662. De namen van vier aangelande eigenaars *Pieter de Haeseleere, Merten Schoep, Pieter Meganck, Adriaen de Swaeve* weerspreken een mogelijke datering onder abt Roelofs niet, gelet op hun respectieve huwelijksdata (1627, 1635, 1614, 1631). Zie hiertoe Stefan ANDRIES, *Gezinsreconstructie Heldergem 1610-1910*, uitg. Heemkundige Kring Haaltert, 2010 (met dank aan Gerrit Liessens voor de informatie hieromtrent).

Kaart 16, Verspreide eigendommen in Landskouter. RAG, AN, nr. 819. Perkament, niet getekend, niet gedateerd, geen wapenschild, lege cartouche. Het schrift sluit aan bij de gedateerde kaarten onder abt de Neve, waardoor een datering ca. 1662 aangewezen lijkt. De grootte van de percelen is aangegeven.[44] De proportie geldt alleen voor de stukken, niet voor de afstand tussen de stukken *om dat se wijt van malcanderen gheleghen sijn te weten eenighe parteyen die niet aen een en raken op een velt.*

Kaart 14, Verspreide eigendommen in het gehucht Muylem (Appelterre en Outer). RAG, AN, nr. 550. Perkament, niet gedateerd,[45] niet getekend, geen wapenschild, wel schaal van 30 roeden, maar zonder verdere specificatie. Deze kaart brengt verspreide eigendommen in beeld, die omwille van de verwijderde ligging van het Hof ter Loots niet op kaart 13 getekend zijn. De grootte van de percelen is aangegeven. Het schrift lijkt op dat van andere kaarten gemaakt onder abt De Neve. Te dateren ca. 1662. De beek bovenaan is de Beverbeek (Molenbeek). De *Beckmersch* wordt in Outer gesitueerd, *Den Lambroeckmeersch* gedeeltelijk in Appelterre en gedeeltelijk in Outer. Het akkerland ligt op het grondgebied van Appelterre. Of hier gemeten is met de roede van Appelterre (zie kaart 13), wordt niet vermeld.

Deel 2. De kaarten van Joos, Judocus en Guillielmus De Deken (1702-1755) en van Francis De Doncker (1764-1773)

Onder de abten Ferdinand De Moor (1685-1698) en Carolus Charité (1698-1701) is er quasi geen karteringsactiviteit geweest. Misschien was er geen behoefte aan, daar onder de drie vorige abten het abdijbezit al systematisch in kaart was gebracht. Eigenlijk is het wachten tot de abten Ferdinand Van der Haeghen (1712-1754) en Ferdinand Van der Eecken (1754-1783) aan het bewind komen, en dan nog specifiek tijdens de periode 1740-1770, dat de abdijbezittingen opnieuw systematisch gekarteerd worden. In de periode daarvoor is er slechts één grote kaart gemaakt onder abt Dionysius Freysers (1702-1713). Terwijl er in de eerste karteringscampagne (1620-1662) slechts één kartograaf werkzaam was, werken nu meerdere landmeters voor de abdij. Maar het landmetersgeslacht Joos (of Judocus senior), Judocus (junior) en Guillielmus De Deken uit Asse is met drie generaties toch de belangrijkste

44 Abt De Neve heeft het over een totaal van 14 dagwand en 17 roeden en verwijst hiervoor naar de *charta geographica* (AAM, AN, nr. 12/3, losse katern, item *Lanscauter*)

45 Bij Ockeley, p. 51, verkeerd gedateerd 1649.

leverancier van kaarten geweest. Zij waren werkzaam voor de abdij van 1702 tot 1755. Na hen nam Francis De Doncker uit Teralfene gedurende een decennium (1764-1773) hun plaats in. Het merendeel van hun kaarten betreffen hun regio met overvloedig kaartmateriaal voor Pamel, Strijtem, Borchtlombeek, Kattem en Liedekerke. De abdijgoederen in de dorpen rond Ninove zijn eveneens door hen gekarteerd, maar van het enorme abdijbezit op het grondgebied van Ninove zelf zijn blijkbaar geen nieuwe kaarten gemaakt, althans er zijn geen bewaard gebleven. Ook nieuwe karteringen voor Sint-Antelinks-Woubrechtegem, de proosdij van Boechoute en het Hof te Herbeek ontbreken. Renissart is wel gekarteerd in deze periode, maar door Braeckman (zie deel 3). We zien tevens een evolutie in de opmaak van de kaarten. Minder luxe, perkament wordt schaarser, wapenschilden van de abten worden weggelaten, minder figuratieve details, tekeningen evolueren naar loutere kadasterplannen, kaarten van grote gebieden worden opgedeeld in deelkaarten. Het is opmerkelijk dat er dubbels gemaakt worden, vooral bij Guillielmus De Deken is dat het geval. Was er een kaart bestemd voor de abt en een voor de provisor? De vergelijking van de kaarten van de 17de eeuw met die van de 18de eeuw geven ook aanduiding van de evolutie van het landschap over een periode van 100 à 150 jaar: vermindering van het bosareaal, drooglegging van vijvers en verkaveling van percelen.

Eerst komen alle kaarten van het geslacht De Deken aan bod, die gegroepeerd worden rond twee leggers (metingboeken) met vervolgens enkele losse kaarten van Judocus De Deken. Daarna worden de plannen van De Doncker besproken.

A. De drie kaarten bij het Metingboek van tienden in Pamel van Joos en Judocus De Deken (1702 en 1740)

Het gaat om drie kaarten van tiendgebieden in Pamel

Kaart 59. Tiendgebied in de wijk Ten Zuivene (Pamel). AAM, AN, nr. 13/49;[46] papier, gedateerd 14 oktober 1702 op de kaart en in de legger, getekend Joos De Deken; legger (*Metinghe Boeck*) AAM, AN, nr. 12/4, fol. 1-74 (grote tiend) en fol. 147-153 (kleine tiend); bijhorend proces-verbaal, AAM, AN, nr. 9/2.[47] Het betreft een grote kaart met bo-

46 Bij Ockeley, p. 58 wordt verkeerd gerefereerd naar nr. 49bis.
47 Niet beschreven in de inventaris van het AAM, wel door PUT en PEERSMAN, *Inventaris*, p. 94.

venaan links het wapenschild van abt Dionysius Freysers, pas benoemd op 2 februari 1702, met de wapenspreuk *Comprehendit* en rechts het schild van de abdij. De kaart brengt een groot aaneengesloten gebied van 399 bunder, 3 dagwand en 75 roeden in beeld dat zich situeert in Pamel langs beide zijden van de huidige rijksweg N8 (Brussel-Ninove) en de zone ten zuiden daarvan (Poelk, Tomberg, Berchembos).[48] De tiend (grote en een beperkt aantal percelen met kleine of lichte tiend) worden de helft om de helft gedeeld met het Sint-Janshospitaal van Brussel.[49] De kaart, gemaakt door Joos De Deken (1657-1711) biedt in het buitengebied boven links een fraai beeld van de kerk van Meerbeke en verder meedraaiend met de wijzers van het uurwerk de watermolen van het Hof te Wolfput, de kerk en het kasteel van Pamel, de staakwindmolen van Pamel, de kapel van Ledeberg, de kerken van Strijtem en Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en de kapel van het gehucht Woestijn (Gooik). Alle percelen zijn genummerd in drie grote blokken (*Suyvene; Hertboom, Groot en Cleyn Woestijnevelt, Berghemvelt; Poelkensvelt, Castervelt en Hulstbroeck*) en de grootte ervan is bepaald.[50] In een proces-verbaal van 13 en 14 oktober 1702 wordt de kaart door beide partijen (abdij en gasthuis) aanvaard voor de plaatsvervangende burgemeester Jan vanden Borre en de schepenen Karel Walckiers en Jan de Vits van Pamel. De bovenste cartouche brengt in een *Nota* de mededeling dat de percelen met de kleine tienden gemerkt zijn met de letters *L.T.* (lichte tiende). De tekst van de cartograaf op het einde van het *Metinghe Boeck* (fol. 59) wordt ongeveer in dezelfde bewoordingen hernomen in de onderste cartouche: *Anno 1702 heb ick onderschreven ghesworen lantmeter inden Raede van Brabant daer toe geadmitteert, onder de vreyheydt van Assche residerende, mij ghetransporteert binnen de prochie van Paemel ende aldaer gemeten met de maete van achttien voeten ende eenen sole in ieder roede ende gemaeckt eene quarte figgurative voor het Clooster van Ninoven vande thiende tot Suyvene onder de prochie van Paemel gelegen, die het selve Clooster van Ninoven beneffens het Ste Jansgasthuys binnen Brussel t'saemen sijn heffende op alle de voorschreven partijen, ieder de hellicht soo in volle thiende als in lichte, iemmers soo hier vooren is uuytgedruckt, soo van bosschen,*

48 Het aaneengesloten gebied lijkt terug te gaan op de gronden het Hof ten Zuivene-Ten Steene, een oud cijns- en laathof. Zie J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw*, Deel XXIII, Brussel, 1991, p. 218-227.

49 Het Brusselse Sint-Janshospitaal stichtte in 1231 in Pamel op gronden geschonken door de heren van Ledeberg nabij het Hof ten Zuivene een Gasthuishof voor 13 arme lieden en werd na de Ninoofse abdij de meest gedoteerde religieuze instelling op Pamels grondgebied (Ibidem, p. 216-218).

50 Wegens de grootte van de originele kaart (131 x 150 cm) zijn de teksten, perceelnummers en grootte bij de verkleining op de gedrukte kaart praktisch onleesbaar.

landen, meerschen, wyden, hofsteden ende andersints, liggende binnen het bedrijf der selver thiende, alles geschiet ende gemeten door ordre van mijnheer Walckiers[51] *in qualityt als proviseur des voorschreven clooster ende heer Ignatius Raes, rentmeester van tselves gasthuys, bij aenwijsinge van Gilliam van Hauthem en P(eete)r vanden Haute, byde geswooren thiendestekers der selver prochie van Paemel, dewelcke verclaren deselve thiende gesteken te hebben meer dan 26 jaeren voor desen. Aldus gemeten ende gemaeckt de voorschreven caerte figgurative ten voorschreven jaere seventhienhondert ende twee, 14en october. Mij t'oorconden als gesworen lantmeter. (get.) Joos De Deken 1702.*

Kaart 60. De tiendwijken Quijtschaert en Hoogstraat in Pamel. AAM, AN, nr. 13/7. Papier.[52] Gedateerd 9 maart 1740 (op de kaart en in de legger), getekend Judocus De Deken. Legger AAM, AN, nr. 12/4 fol. 76-88. Rechts op de kaart de wapenschilden van abt Van der Haeghen met de leuze *Amore* en dat van de abdij. Judocus De Deken (1687-1755) is de zoon van Joos De Deken, de maker van de vorige kaart. Hij is, in zo verre bekend, actief voor de abdij vanaf 1736 tot aan zijn dood. De legger is gebundeld met die van het tiendgebied Ten Zuivene. Voor de benaming van de kaart is de legger gevolgd. Het betreft de kleine tienden op een aantal gronden in het noorden van Pamel tegen de grens met Liedekerke. De wijk *Quijtschaert* situeert zich nabij de *Boschstraete*, het huidige Aldriezen (Liedekerke) en Kattemkets (Pamel). De weg doorheen *De Veldekens* is een stuk van de huidige Kaaivaartstraat. Een klein gedeelte van *Het Veldeken* is grondgebied Liedekerke. De huidige Hoogstraat (weg van Ledeberg naar Kattem) is niet benoemd op de kaart, maar is de weg die de scheiding vormt tussen het *Boschvelt* en het *Aseveldeken*. De percelen van *Cattemlindeken* (boven rechts) zijn grondgebied Kattem. Een aantal percelen zijn eveneens afgebeeld op kaart 20 (Kattemlindeken, nrs. 28-30; Hekken, nrs. 22-25; Meer, nrs. 17-19; Rulaert, zonder nummer).

Belangrijk is de mededeling in verband met de schaal in de cartouche rechts: *dese schaele begrijpt 50 roeden, ieder roede van 20 1/3 voeten is gerudiceert de groote in de stucken met 18 1/3 voeten.*[53] Er is dus gemeten met een grotere roede (Asse) voor wat de afstanden tussen de stukken betreft en met de kleinere (Pamel) voor het bepalen van

51 Benedictus Walckiers (1663-1720) werd op 1 maart 1702 tot provisor benoemd en werd daarna proost van Renissart (RAG, AN, nr. 75, fol. 8v° en Ibidem, nr. 86).

52 Bij Ockeley, p. 58 als perkament bestempeld. Hij beperkt zijn datering tot het jaartal.

53 De roede van 20 voeten en één zool is gebruikelijk in Asse, de woonplaats van De Deken.

de grootte van de percelen. De kaart is gemaakt op aanwijzingen van Philips de Mees, officier en tiendsteker.

Kaart 61. Dubbel van kaart 60. AAM; AN, nr. 13/8. Papier. Gedateerd 9 maart 1740, getekend J(udocus) De Deken. Identiek aan vorige kaart, maar zonder de wapenschilden.

B. De kaarten bij het Groot Metingboek van Judocus en Guillielmus De Deken (1744-1755)

De legger De Deken of het Groot Metingboek (AAM, AN, nr. 12/2) is in het boek van Ockeley fotografisch integraal weergeven.[54] Het is een omvangrijke legger in boekformaat van 191 pagina's. Er zijn 23 kaarten mee verbonden, gemaakt tussen 1744 en 1755, die betrekking hebben op abdijgoederen en rechten in Pamel, Meerbeke, Kattem, Liedekerke, Strijtem, Bochtlombeek, Okegem, Denderhoutem, Herlinkhove, Outer, Appelterre, Voorde en Aspelare.[55] Ninove ontbreekt, alsook de twee proosdijen Renissart en Boechoute, de gronden van het Hof te Herbeek (Sint-Renelde) en het Hof te Roeselaar en Ten Berge (Sint-Antelinks en Woubrechtegem). Grof geschat gaat het om de helft van het abdijbezit, wat tegelijkertijd het belang van deze legger onderstreept en relativeert. Deze legger is een bundeling door één hand van afzonderlijke leggers, die per kaart zijn opgemaakt. Die originele leggers zijn eveneens bewaard. Het betreft 13 stuks in folioformaat (AAM, AN, nr. 14). Daarnaast zijn nog eens 4 duplicaten van afzonderlijke leggers in kleiner formaat bewaard (AAM, AN, nr. 12/4).[56]

Het verzamelen van de gegevens van de afzonderlijke leggers in één boek is zeker aangevat door Judocus De Deken op initiatief van abt Van der Haeghen en de provisor Emmanuel Ghiselin, zoals weergegeven in de tekst op p. 1. Vermoedelijk is de realisatie pas voltooid in 1755, zoals aangegeven p. 3. Abt Van der Haeghen stierf op 1 april 1754. Zijn opvolger abt Van der Eecken werd benoemd op 2 juni van dat jaar. Provisor Ghiselin werd tot pastoor van Liedekerke benoemd op 2 juni 1754 en werd in zijn functie van provisor opgevolgd door Hermannus

54 Ockeley, p. 78-173. Hij geeft p. 77, noot 136 verkeerdelijk voor het verzamelboek van de leggers als referentie AAM, AN, nr. 14 en verwart de originele leggers met het verzamelboek.

55 Ockeley, p. 77, noot 135 schrijft dat in deze legger ook goederen vermeld staan "onder Aaigem, Baardegem, Denderleeuw, Erembodegem, Gooik, Grimminge, Haaltert, Idegem, Schendelbeke en Zandbergen, waarvan geen kaart werd weergevonden". Ik kan in de legger de namen van deze dorpen niet terugvinden, zodat het mij een mysterie is waarop deze bewering gesteund is.

56 Deze zijn toegevoegd aan het 'Metingboek Ten Zuivene'.

Haeck.[57] Joos De Deken overleed op 28 april 1755. Hij laat veertien kaarten na in dit Groot Metingboek (kaarten 17 tot 29 en 62), opgemaakt van 1744 tot 1754. Was toen de legger al voltooid? Zeker nog niet het kaartwerk. Zijn zoon Guillielmus (1717-1791) ondertekende in vijf dagen tijd (14-19 juni 1755) negen kaarten (nrs. 31 tot 39), gemaakt op verzoek van abt Van der Eecken en op aanwijzingen van provisor Haeck. Dit wil zeggen dat het opmetingswerk van zijn vader ongeveer klaar was en dat het enkel nog op kaart diende gezet. Er is dus een cesuur tussen de kaart van Okegem (30 januari 1754) en die van Appelterre en Voorde (14 juni 1755), waarin voor het eerst de namen van de nieuwe abt, provisor en cartograaf figureren.

Bij de kaarten in opdracht van abt Van der Haeghen is het wapenschild nog aanwezig, bij die onder abt Van der Eecken ontbreekt dit en wordt de rol van de provisor steeds groter. De kaart wordt een alledaags product, zonder veel versiering. In de eerste leggers wordt naast de eigen nieuwe nummering ook naar de nummers van de percelen in de *aude caerten* (De Dijnkaarten) verwezen. Naderhand wordt die dubbele verwijzing minder gebruikelijk. Wel blijven de oude kaarten en leggers gebruikt als vertrekpunt (*conformelijck aende aude caerten ende registers*). Vaak wordt één oude kaart bij de nieuwe kaarten door meerdere deelkaarten vervangen. Tussen de kaarten De Dijn en deze reeks kaarten ligt ongeveer een eeuw. Door de vergelijking kunnen wijzigingen in het grondgebruik geregistreerd worden, bijvoorbeeld het inkrimpen van het bosareaal. Over de gebruikte voet of roede bij deze kaarten geven de makers geen informatie, zodat stilzwijgend kan aanvaard worden dat ze daarin de door De Dijn gebruikte roede volgen.

De kaarten worden chronologisch behandeld, niet volgens de volgorde in de legger, die vrij willekeurig is. Tevens wordt verwezen naar de paginering van de legger.

Kaarten van Judocus De Deken (1744-1754) onder abt Van der Haeghen

Kaart 20. Het Monnikenbos en enkele aanpalende percelen bouwland (Liedekerke, Kattem en Pamel). AAM, AN, nr. 13/40.[58] Papier, gedateerd 6 maart 1744 (op de kaart) en 1744 (in de legger), getekend

57 Emmanuel Ghiselin (1694-1760) was in 1740 cellier (kaart 92), in 1745 ontvanger (kaarten 17, 18) en provisor van 1749 tot 1754. Herman Haeck (1723-1799) volgde in 1760 Ghiselin eveneens op als pastoor van Liedekerke (RAG, AN, nr. 75, fol. 14r° en 20r°).

58 Ockeley, p. 59 geeft verkeerdelijk de legende en datering weer die hoort bij kaart 19.

J(udocus) De Deken; met bovenaan links en rechts het wapenschild van Van der Haeghen en de abdij; legger p. 105-115. Links op de kaart het Hof te Kattem. Zie eveneens de verwante kaarten 81, 82 en 83.

Kaart 17. Eigendommen in Pamel, oostwaarts van de kerk en het kasteel. AAM, AN, nr. 13/11. Perkament, gedateerd 24 maart 1745, getekend J(udocus) De Deken, met bovenaan links en rechts het wapenschild van Van der Haeghen en de abdij; legger p. 3-22. Rechts op de kaart een fraai beeld van de kerk en omgeving en het kasteel. Deze kaart bouwt voort op het middendeel van kaart 5 (De Dijn).

Kaart 18. Eigendommen te Pamel, noordoostwaarts van het Hof van de Wolfputwatermolen. AAM, AN, nr. 13/12. Perkament, gedateerd 24 maart 1745 (op de kaart en in de legger), getekend J(udocus) De Deken, met bovenaan links en rechts het wapenschild van Van der Haeghen en de abdij; legger p. 23-41. De nummering van kaart 17 loopt door in kaart 18. Beide kaarten vormen een tweeluik. Rechts een mooi beeld van de Wolfputwatermolen en bijhorend hof. Deze kaart bouwt voort op het westelijk deel van kaart 5 (De Dijn).

Kaart 19. Het Boechoutbos met aanpalende meersen en bouwland (Pamel en Liedekerke). AAM, AN, nr. 13/10. Perkament, gedateerd 28 maart 1744, getekend J(udocus) De Deken, met bovenaan links en rechts de wapenschilden van Van der Haeghen en de abdij; legger p. 115-117 (nrs. 1 tot 12). Deze kaart bouwt voort op oostelijk deel van kaart 5. Deze De Dijnkaart is dus door De Deken in drie aparte kaarten (17, 18, 19) opgesplitst.

Kaart 21. Eigendommen in Meerbeke behorend bij het Hof te Craenenbroek en het Hof te Wolfput. AAM, AN, nr. 13/13. Perkament, gedateerd 1750 (op de kaart en in de legger), getekend J(udocus) De Deken; legger p. 43-55. Bovenaan links het Hof te Craenenbroek, in het midden van de kaart het Hof te Wolfput en rechts de kerk van Meerbeke. Bouwt voort op kaart 10 (De Dijn).

Kaart 22. Eigendommen in Meerbeke behorend bij het Hof te Schalkem. AAM, AN, nr. 13/14. Perkament, gedateerd 1750 (op de kaart en in de legger), getekend Judocus De Deken; legger p. 56-64. Links op de kaart de kerk van Meerbeke, midden het Hof te Schalkem, de lange weg bovenaan is het huidige Hemelrijk. Bouwt voort op kaart 9 (De Dijn), met weglating van de eigendommen in Ninove en Pollare.

Kaart 23. Eigendommen in Ninove en Pollare behorend bij het Hof te Schalkem. AAM, AN, nr. 13/15. Perkament, gedateerd 1750, getekend Judocus De Deken, legger p. 64-66, nrs. 26 tot 32. De nummering van kaart 22 loopt door in kaart 23, zodat deze kaart een tweeluik vormt met de vorige kaart. Bouwt voort op het gedeelte Ninove en Pollare (links) van kaart 9 (De Dijn).

Kaart 24. Eigendommen en tiendgronden in Kattem behorend bij het Hof te Kattem. AAM, AN, nr. 13/16. Perkament, gedateerd 1751, getekend J(udocus) De Deken; de legger van de eigendommen p. 68-92, nrs. 1 tot 69; de legger van de tienden (p. 103, vierde tiende) geeft enkel de naam van de velden en de gezamenlijke oppervlakte van 77 b. 1 d. en 84 r. aangegeven. Deze kaart herneemt het Kattemse deel van kaart 7 (De Dijn).

Kaart 26. Eigendommen en tiendgronden ten westen van de kerk in Strijtem behorend bij het Hof te Kattem. AAM, nr. 13/17. Perkament, gedateerd 1751, getekend J(udocus) De Deken, de legger van de eigendommen p. 92-94, nrs 70-75; de legger van de tienden p. 103-104, vijfde en zesde tiend, waarvan 139 b. 1 d. en 25 r. de volle tiend, op 2 b. 3 d. de helft van de tiend en op 2 b. 2 d. en 90 r. de kleine tiend, waarvan de percelen gemarkeerd zijn door een L. Deze kaart herneemt een gedeelte van kaart 7 (De Dijn).

Kaart 27. Eigendommen en tiendgronden ten oosten van de kerk in Strijtem behorend bij het hof te Kattem. AAM, AN, nr. 13/18. Perkament, gedateerd 1751, getekend J(udocus) De Deken, de legger van de eigendommen p. 94-98, nrs. 76-88; de legger van de tienden p. 104, zevende tiend, waarvan 66 b. 1 d. 59 r. de volle tiend en 7b. 2d. 23 r. de kleine, waarvan de percelen gemarkeerd zijn door een L. De nummers van de eigendommen ontbreken op de kaart, maar de percelen zijn toch te herkennen door de rode en groene kleur. Deze kaart herneemt een gedeelte van kaart 7 (De Dijn).

Kaart 25. Eigendommen en tiendgronden in Borchtlombeek behorend bij het Hof te Kattem. AAM, AN, nr. 13/29. Perkament, gedateerd 1751, getekend J(udocus) De Deken;[59] de legger van de eigendommen p. 98-100, nrs. 89-95; de legger van de tienden p. 101-102,

59 Bij Ockeley, p. 61 wordt een verkeerde legende weergegeven, waarin de kaart wordt toegeschreven aan abt Van der Eecken en provisor Haeck.

eerste, tweede en derde tiend, samen 139 b. 2 d. en 35 r. Deze kaart herneemt een gedeelte van kaart 7 (De Dijn)

Kaart 62. Synthesekaart van eigendommen en tiendgronden in Kattem, Strijtem en Borchtlombeek. AAM, AN, nr. 13/19. Papier, gedateerd 1751, getekend J(udocus) De Deken; legger van de eigendommen met doorlopende nummering over de kaarten 24, 26, 27, 25 (p. 68-100) en de zeven tiendgebieden (p. 101-104). Op de kaart zijn de eigendommen genummerd en rood en groen gekleurd. De tiendgebieden zijn niet genummerd, geel omrand, de 7 tiendgebieden zijn aangegeven, de percelen met een kleine (lichte) tiend zijn met een L aangeduid. Deze grote kaart synthetiseert de kaarten 24, 25, 26, 27 en herneemt de volledige kaart 7 (De Dijn).

Kaart 29. Eigendommen in Okegem, met inbegrip van de curegoederen. RAG, AN, nr. 133. Papier,[60] gedateerd 30 januari 1754 (op de kaart) en 7 september 1753 (in de legger), getekend J(udocus) De Deken; legger p. 119-141. Vier percelen aan de Aalstberg, gelegen op het grondgebied van Ninove zijn aangeduid met de letters A, B, C, D (legger p. 123). Dit is de laatste kaart van Judocus De Deken voor de Ninoofse abdij. Deze kaart herneemt het Okegemse gedeelte van kaart 4 (De Dijn).
Kaart 28. Dubbel van kaart 29. AAM, AN, nr. 13/22. Perkament, gedateerd 30 januari 1754, getekend J(udocus) De Deken. Op deze kaart ontbreken bovenaan rechts de percelen 15 en 16 (aan de Aalstberg met de vier gronden (A,B,C,D) in Ninove.[61]

Kaarten van Guillielmus De Deken (1755) onder abt Van der Eecken

Kaart 36. Eigendommen in Appelterre en Zandbergen behorend bij het Hof ter Kleie en in het gehucht Muylem (Appelterre). AAM, AN, nr. 13/25. Papier, gedateerd 14 juni 1755, getekend G(uillielmus) De Deken; legger p. 163-177. Met tekening van het Hof ter Kleie, de windmolen en de kerk van Appelterre. Voor het eerst wordt de naam van abt Ferdinand Van der Eecken als opdrachtgever en die van provisor Hermannus Haeck vermeld in de cartouche, wat eveneens bij de acht volgende kaarten (37, 38, 34, 35, 31, 32, 33, 39) het geval is. Deze

60 Bij Ockeley, p. 55 als perkament aangegeven.
61 Hoewel het bij kaarten 28 en 29 om dubbels gaat, geeft Ockeley aan kaart 28 de titel mee 'Kaart met abdij- en curegoederen in Okegem' en aan kaart 29 'Kaart van gronden, huizen en tiendengebieden in Okegem'.

kaart herneemt kaart 13 en 14 (De Dijn) en brengt die samen op één kaartblad.

Kaart 37. Eigendommen in Voorde. AAM, AN, nr. 13/23. Perkament, gedateerd 14 juni 1755, getekend G(uillielmus) De Deken; legger p. 177-182. Met tekening van kasteel, de kerk en de pastorie van Voorde.
Kaart 38. Dubbel van kaart 37. AAM, AN, nr. 13/24. Papier, gedateerd 14 juni 1755, getekend G. De Deken.

Kaart 34. Eigendommen in Outer. AAM, AN, nr. 13/27. Perkament, gedateerd 17 juni 1755, getekend G(uillielmus) De Deken); legger p. 157-160. Het gaat om zeer versnipperde, kleine percelen, vanaf de Dender tot in het uiterste noorden van Outer.
Kaart 35. Dubbel van kaart 34. AAM, AN, nr. 13/48, papier (beschadigd), gedateerd 17 juni 1755, getekend G. De Deken.

Kaart 31. Eigendommen in Denderhoutem. AAM,. nr. 13/42. Perkament, gedateerd 17 juni 1755, getekend G(uillielmus) De Deken; legger p. 145-149. De aaneengesloten gronden (Boesdaaal) bevinden zich in het gehucht Lebeke (*Leeuwbeke*), aan de Kipsteekbeek, nabij de grens met Ninove en het betwiste Ruisbroekbos (zie verder deel 3). In een noorden een beeld van de windmolen Ter Waarde.
Kaart 32. Dubbel van kaart 31. AAM, AN, nr. 13/26. Papier gedateerd 17 juni, getekend G. De Deken.

Kaart 33. Eigendommen in Herlinkhove. AAM, AN, nr. 13/39; papier, gedateerd 18 juni 1755, getekend G(uillielmus De Deken; legger p. 151-155. Onderaan links op de kaart de kerk van Herlinkhove. De verspreide gronden bevinden zich aan de abdijvijvers langs de grens met Ninove.

Kaart 39. Eigendommen in Aspelare met inbegrip van Walhoven. AAM, AN, nr. 13/28. Papier,[62] gedateerd 19 juni 1755, getekend G(uillielmus) De Deken; legger p. 183-191. De gronden liggen in blok gegroepeerd in het noordwesten van het huidige Aspelare, tegen de grens van Sint-Antelinks aan. De *Onderste Roockers* en de *Steenbergh* liggen in Walhoven. Dit was een kleine enclave in Aspelare, wereldlijk ressorterend onder Herlinkhove, geestelijk parochie Aspelare. De *Steenberghstraete* is de huidige Keienberg, de weg doorheen het per-

62 Bij Ockeley, p. 64 als perkament aangegeven.

ceel *Steenbeke* is de weg van Aspelare naar Sint-Antelinks, de huidige Cyriel Priëelsstraat. Op de kaart situeert zich daar een stampmolen.[63] Het perceel *Boschveldt* ligt nabij de huidige Bosstraat en het perceel *Vogelensang* is grondgebied Nederhasselt. In de legger verwijst de cartograaf naar de nummers van de oude kaart. Dit is de kaart De Dijn van de gronden behorend bij het Hof te Roeselaar in Sint-Antelinks, waarbij deze gronden aansluiten. Deze kaart is echter niet bewaard gebleven. Zoals bij vorige kaarten lijken oudere grotere kaarten opgesplitst te zijn in kleinere gehelen. Dit is tevens de laatste kaart die een De Deken gemaakt heeft voor de Ninoofse abdij.

C. Losse kaarten van Judocus De Deken en verwante kaarten

Van Judocus De Deken zijn nog zes kaarten bewaard, die niet gekoppeld zijn aan een legger. Ze worden chronologisch behandeld. Daarna worden twee anonieme en ongedateerde kaarten besproken, die evenwel thematisch aansluiten bij de kaarten van Judocus De Deken.

Kaart 86. Opmeting van een perceel aan het Kloosterplein in Ninove. RAG, AN, nr. 275. Papier, gedateerd 15 maart 1736, getekend J(udocus) De Deken. Het gaat om een zeer klein perceel van 1 vierkante roede en 2 voeten, bezit van de abdij, maar in gebruik door P(iete)r de Wageneer, die een aanpalend perceel in bezit heeft.[64] Het Kloosterplein, ongeveer het huidige Kerkplein, was toen nog geen publieke zone, maar privébezit van de abdij.

Kaart 96. Opmeting van twee percelen in het Geitebos van Zandbergen. RAG, AN, nr. 548. Papier, gedateerd 5 april 1737, getekend J(udocus) De Deken. Het toponiem van een van de percelen *Den Geedt* wijst naar het huidige Geitebos. Daar bevonden zich de steengroeven van de Zandbergse kalkzandsteen. In 1661 kocht abt De Neve in *de*

63 In de *Atlas van de buurtwegen* en de Poppkaart staat op de hoek van de Prieelstraat en de Wilgestraat een windmolen, die echter op oudere kaarten, zoals de Villaretkaart en de Ferrariskaart, niet te zien is en die pas in 1773 gebouwd is (G.L. SOUFFREAU, *Geschiedenis van de houten Korenwindmolen De Smet te Aspelare (1773-1961)*, Woubrechtegem (eigen beheer), 2016. Verwart hier de cartograaf met zijn vermelding van de stampmolen met de stampmolen op de Beverbeek, enkele honderden meter daar vandaan in de vallei gelegen? Zie hiertoe G.L. SOUFFREAU, *Geschiedenis van de Watermolen te Aspelare (voor 1560-1967)*, Woubrechtegem (eigen beheer), 2016, p. 5-7.

64 Pieter de Wageneer (1672-1767), schoenmaker, bezat het huis 'Roosenboom' in de Biezenstraat. Ook de twee andere reegenoten Adriaan Faut en Leonard Schilders woonden in de Biezenstraat (H. VAN ISTERDAEL en G. BORIGHEM, *Families en personen te Ninove en Herlinkhove (16e eeuw – 1802)*, Ninove (eigen beheer), 2016, p. 1493, 538 en 1212).

Geete inderdaad ongeveer 2 dagwand bos aan voor 700 gulden met het oog op het delven van zandsteen.[65] Op 7 december 1713 kocht abt Van der Haeghen in Zandbergen nog eens 5 dagwand bos bij voor het winnen van steen voor de bouw van zijn abdijkerk.[66] Lag de nieuwe ontginning in dezelfde buurt? Deze kaart blijkt enkel te gaan over de percelen aangekocht door abt De Neve.

Kaart 92. Opmeting in Sint-Martens-Lennik van twee percelen land op de Keltkouter nabij het gehucht Kwadenwegen. RAG, AN, nr. 823. Papier, gedateerd 10 februari 1740, getekend J(udocus) De Deken. Legger aanwezig op de kaart. Het gaat om twee naast elkaar liggende stukken, het ene van de abdij van Groot-Bijgaarden, het andere van de abdij van Ninove. Beide stukken werden verpacht, maar het stuk van Groot-Bijgaarden werd groter gebruikt dan het was en dat van Ninove kleiner, zodat een correctie werd uitgevoerd met verlegging van de grens tussen beide stukken, waardoor het stuk van Ninove 36 ½ roede groter werd. Het plan werd gemaakt op verzoek van beide partijen, voor de abdij van Ninove trad cellier Emmanuel Ghiselin op. Er is gemeten met de Brusselse maat en met de roede van 18 voeten en een zool.

Kaart 82. Opmeting in Liedekerke van tien aaneengesloten percelen land, omsloten door het Monnikenbos. AAM, AN, nr. 13/ 47. Papier, gedateerd 8 november 1742, getekend J(udocus) De Deken. De opdrachtgever en de aanleiding voor deze opmeting worden niet meegedeeld. Op kaart 20 (Monnikenbos) gaat het om de percelen nrs. 6 tot 15. Hoewel beide kaarten door Judocus De Deken zijn gemaakt verschillen de groottes licht, soms enkele roeden meer of minder.

Kaart 83. Opmeting van de beschadigingen in het Monnikenbos op het grondgebied van Liedekerke en Kattem. AAM, nr. 13/9. Perkament, gedateerd 6 maart 1744, getekend J(udocus) De Deken. Deze kaart is gemaakt op dezelfde dag als kaart 20, die echter een ruimer gebied bestrijkt. Deze kaart beperkt zich uitsluitend tot de bossen op het grondgebied van Liedekerke en Kattem. Het bos is in 12 percelen opgedeeld. De kaart is gemaakt naar aanleiding van een proces voor

65 AAM, AN, nr. 12/3, p. 64: *Hoc anno emptę fuerunt lapidicinę duorum circiter journalium sitę in parochia Santbergę in loco dicto de Geete, quoad ius eruendi lapides, pro septingentis circiter florenis.*

66 J. DE KEMPENEER, *Aantekeningen uit de dagboeken van de prelaten der Norbertijnenabdij van Ninove 1657-1783*, s.l., 1995, p. 110.

de Raad van Vlaanderen, dat de abdij aanspande tegen te baljuw van Liedekerke, wegens diens nalatigheid om het wilde houthakken in de abdijbossen te verhinderen.[67] De Deken zegt *gemeten te hebben de beschaedighde ofte om beter te seggen geruwineerde partijen van bosch in den Monunckbosch gelegen op de jurisdictie van Lidekercke ende Catthem*. Het gaat alles samen om 141 bunder 3 dagwand en 76 roeden bos. De prijzers Johannes de Coen en Johannes van den Borre hebben de opmeting mee ondertekend en volgens abt Van der Haeghen in zijn dagboek is de schade op 175.340 gulden geschat.

Kaart 85. Opmeting van het perceel genaamd 'De tiendschuur' in Meise. RAG, AN, nr. 778. Papier, gedateerd 17 juli 1753, getekend J(udocus) De Deken. Op de kaart is alleen de grootte (30 roeden 12 voeten) en de ligging van het perceel (nabij de pastorie) genoteerd. Verder zijn er geen aanwijzingen over de bezitter of de redenen waarom de kaart gemaakt is. Ook hier is gemeten met de Brusselse maat.

Verwante kaarten

Kaart 30. Abdijgronden in Okegem. AAM, AN, nr. 13/38. Papier, geen datering, geen ondertekening of andere mededeling. Wie de opdrachtgever van deze kaart is en met welk doel ze gemaakt werd blijft onduidelijk, gelet op de twee door De Deken getekende kaarten met abdijbezittingen in Okegem (kaarten 28 en 29) uit 1754. De percelen op kaart 30, die niet doorlopend genummerd zijn, zijn genomen uit een verdwenen kaart van alle gronden in Okegem, gemaakt circa 1695, waarvan de legger nog bewaard is.[68] Op kaart 30 kaart zijn alleen de percelen toebehorend aan de abdij uit de kaart van 1695 overgenomen, met behoud van de nummering en de grootteaanduiding. Is deze kaart gemaakt door Judocus De Deken als voorbereiding voor het maken van de kaarten 28 en 29?[69] De stijl van de kaart sluit enigszins aan bij die van De Deken. Bepaalde percelen zijn echtere meer verkaveld dan op de kaarten van De Deken uit 1754 (bv. *De Triepen*), andere echter minder (bv. *Het Cauterken*). Alleszins heeft De Deken bij het maken van

67 Hierover abt Van der Haeghen uitgebreid in zijn dagboek, zowel in het jaar 1741 als 1744 (DE KEMPENEER, *Aantekeningen uit de dagboeken*, p. 156 en 160).

68 PUT en PEERSMAN, *Inventaris*, p. 118. De legger bij de kaart van ca. 1695 bevindt zich in RAG, Oud Gemeentearchief Okegem, nr. 12. De legger is niet gedateerd, maar voor de mogelijke datering zie H. VAN ISTERDAEL, *Landboek Okegem 1695*, Okegem, 1995.

69 Ockeley p. 58 schrijft met een vraagteken de kaart op naam van Judocus De Deken en dateert ca. 1740.

zijn kaarten uit 1754 van eigen opmetingen uitgegaan en de kaarten uit 1754 zijn anders georiënteerd. Een toeschrijving aan De Deken en een datering blijven onzeker.

Kaart 84. Eigendommen in Pamel en Meerbeke, behorend bij het hof van de Wolfputwatermolen. RAG, AN, nr. 498. Papier, niet gedateerd, niet getekend, geen mededelingen op de kaart. Het gaat hier om abdijeigendommen voor het grootste deel op het grondgebied van Pamel en voor een klein deel op Meerbeke. De watermolen en de gronden op de linkeroever van de Molenbeek zijn grondgebied Meerbeke, evenals de twee percelen tussen de Berchembeek en de Begaardenstraat. Op de gekleurde percelen (rood en groen) staat de naam Nicolaes Walkie(r)s, pachter van de Wolfputwatermolen en bijhorend hof, en op de niet gekleurde percelen staan diverse namen, waaronder die van Bartholomeus van den Borre. De nummers van de percelen zijn niet doorlopend, zodat de percelen geselecteerd zijn uit bestaande goederenkaarten. De nummers en grootte komen overeen met die van kaart 18 van abdijgoederen in Pamel (1745) en kaart 21 van goederen in Meerbeke (1750), beide van Judocus De Deken. Deze kaart is dus te dateren na 1750.[70] De naam van de maker blijft een gissen, mogelijk de provisor of iemand die in zijn opdracht de kaart gemaakt heeft. De familie Walckiers pachtte de watermolen, met boerderij en bijhorende gronden vanaf 1690.[71] Dit hof was toen al afgescheiden van het Hof te Wolfput. Beide hoven met hun gronden werden tijdens de 18de eeuw apart verhuurd.[72] Deze kaart is vermoedelijk gemaakt bij het afsluiten van een pachtcontract. Een Nicolas Walckiers ging een pachtercontract aan in 1750, 1759, 1768. Bartholomeus van den Borre pachtte in 1745 en 1754 het Hof te Wolfput. In 1763 was de pachter zijn zoon Pieter. Dit laat een datering van de kaart toe tussen 1750 en 1763. Zie eveneens kaart 103.

70 Ockeley, p. 54 dateert de kaart ca. 1738, maar zonder argumentatie.

71 Gegevens over de pachtcontracten van beide hoven vindt men bij G.L. SOUFFREAU, *Geschiedenis van de Wind- en Watermolens en nog meer nieuws uit Meerbeke bij Ninove*, Woubrechtegem (eigen beheer), 2017, p.13-25.

72 Het landbouwpatrimonium van het Hof te Wolfput (nabij de huidige rijksweg Brussel-Ninove) was 48 bunder en 242 roeden groot en het hof van de Wolfputwatermolen 44 bunder en 336 roeden (J. DE MAESENEER, *Over grootgrondbezit en, grote hoeven in Meerbeke, 17de-19de eeuw*, in: *Meerbeke vereeuwigd 1900-2000*, Meerbeke, 2001, p. 35-50 en p. 51-64).

D. De kaarten van Francis De Doncker (1764-1773)

Francis De Doncker is uitsluitend onder het abbatiaat van Ferdinand Van der Eecken voor de Ninoofse abdij werkzaam geweest en kan als de nieuwe huiscartograaf van de abdij beschouwd worden in opvolging van Judocus De Deken. Bij De Doncker staan de gegevens op het kaartblad, zodat geen leggers nodig zijn. Van hem zijn acht of breed genomen elf kaarten bewaard, die chronologisch behandeld worden.[73]

Kaart 77. Opmeting en afpaling van 15 verspreide percelen in Kattem en Strijtem. AAM, AN, nr. 13/31. Papier, gedateerd februari-maart 1764, getekend Francis De Doncker. De naam van den opdrachtgever is opengelaten, maar ongetwijfeld is dit abt Van der Eecken. De kaart werd gemaakt op aanwijzing van Nikolaas van Opdenbosch. Het gaat om 15 percelen, waarvan de nrs. 1-5 en 12, 14-15 (boven de beek) op het grondgebied van Kattem liggen en de nrs. 6-11 en 13 (onder de beek) op dat van Strijtem. Voor de percelen is gemeten met de Brusselse maat van 18 voeten en een zool per roede, en met een roede van $20^{1/3}$ voeten de roede voor de afstanden tussen de percelen (gelijkaardig gebruik bij kaart 60).

Kaart 81. Opdeling van stukken van het Monnikenbos, grondgebied Liedekerke, in kleine percelen land. AAM, AN, nr. 13/32. Papier, gedateerd voor de kaart 14 juli 1766, voor de opmeting maand maart 1766, getekend Francis De Doncker. De opdrachtgever is abt Ferdinand Van de Eecken en provisor Carolus van der Elst.[74] Pieter de Brabanter gaf aanwijzingen. Het gaat om de percelen 1-18 in de *Vispeck* en 19-23 in de *Moillie* (op kaart 20 de nrs. 31-33), en 24-89 op het *Boschveld* (op kaart 20 *den Pennemaecker*, *den Houden Bosch* met de nrs. 6 tot 15 en een stuk van de *Meer*). Het nr. 56 ligt op grondgebied Pamel. De weg links op de kaart is het huidige Aldriezen nabij de grens van Liedekerke met Pamel. Er is gemeten met de Aalsterse roede. De vergelijking van deze kaart met kaart 20 (1744) geeft een zicht op de ontbossing in de tweede helft van de 18de eeuw. Het is de vraag of de vernielingen in het Monnikenbos in 1741-1744 (zie kaart 83) niet met deze ontbossing te maken hebben.

73 De kaarten 98-99 en 104 maakte hij in 1767 samen met Jan Baptist Van Oudenhove en worden in deel 3 en 4 behandeld.

74 Carolus van der Elst (1722-1788). Werd in 1760 provisor voor de sectie Vlaanderen (waaronder Liedekerke) en in 1769 proost te Renissart (RAG, AN, nr. 75, fol. 20v°).

Kaarten 63, 64, 65. Opdeling van het zaailand van Borchtlombeek in acht tiendwijken. AAM, AN, nrs 13/33, 13/41 en 13/45. Papier, gedateerd 13 september 1769 (op de kaart) en maanden april-mei 1767 voor de opmeting; getekend Francis De Doncker. Datering en ondertekening geldt voor de vier kaarten van Borchtlombeek.[75] De oppervlakte van de tiendgebieden is op de kaart genoteerd. De kaarten zijn gemaakt op verzoek van de abt. Kaart 63 brengt de 1ste en 2de wijk in beeld, kaart 64 de 6de, kaart 65 de 7de en 8ste. De kaart met de 3de, 4de en 5de wijk ontbreekt. Er is aanduiding op de velden van het soort tienden (grote, lichte, halve). Deze kaarten hernemen de kaarten 25 en gedeeltelijk 62 (1751), waar Borchtlombeek in drie tiendgebieden is ingedeeld en Kattem in één. De herverdeling van het tiendgebied van Kattem ontbreekt in deze reeks kaarten. Misschien bleef in Kattem het tiendgebied onverdeeld, zodat geen nieuwe kaart nodig was. Er is gemeten met de Aalsterse roede.

Kaarten 66 en 67. Opdeling van het zaailand van Strijtem in acht tiendwijken. AAM, AN, nr. 13/36 en 13/44. Papier, gedateerd 13 september 1769 op de kaart en maanden april-mei 1767 voor de opmeting, getekend Francis De Doncker. Datering en opmeting geldt voor beide kaarten.[76] De oppervlakte van de tiendgebieden is op de kaart genoteerd. Kaart 66 brengt de 1ste, 2de, 3de, 4de en 5de wijk, kaart 67 de 6de, 7ste en 8ste. Op de laatste kaart liggen enkele percelen op het grondgebied van Eizeringen en Sint-Kwintens-Lennik (onderaan links). Kaart 66 herneemt kaart 26 en gedeeltelijk kaart 62 en kaart 67 herneemt kaart 27 en gedeeltelijk 62. In de kaarten van 1751 was Strijtem ingedeeld in drie tiendgebieden. Er is gemeten met de Brusselse maat van 18 voeten en een zool in de roede.

Kaart 91. Opmeting en afpaling van twee percelen land in Sint-Kwintens-Lennik. RAG, AN, nr. 822. Papier, gedateerd 4 januari 1773, getekend Francis De Doncker. Kaart gemaakt op verzoek van de abt met aanwijzingen van de pachter Jan van Nechel. Er is gemeten met de Brusselse maat.

75 De vermelding bij Ockeley, p. 67 dat kaart 64 en 65 niet gedateerd of getekend is, is in zo verre misleidend dat de cartograaf zijn vier kaarten van Borchtlombeek als een geheel beschouwt met één datering en ondertekening op de eerste kaart.

76 Zelfde opmerking als vorige noot. Kaarten 66 en 67 vormen één geheel.

Deel 3: Twee kleinere kaartboeken en losse kaarten van occasionele landmeters

In dit deel worden occasionele kaarten behandeld, opgemaakt door landmeters die slechts voor een beperkte en specifieke opdracht eenmalig voor de abdij werkzaam zijn geweest, vandaar de grote verscheidenheid aan namen. Onder abt Van der Haeghen zijn twee kleine kaartboeken gemaakt, een van de gronden waarop heerlijke rechten verschuldigd waren in Balegem, Scheldewindeke en Dikkelvenne (1735) door Jan Baptist van der Heyden en een van de goederen van de proosdij van Renissart (1753) door Franciscus Braeckman. De losse kaarten zijn gespreid over de periode 1667-1781. Dit zijn toevallige kaarten zonder veel allure. Bij de twee kaartboeken zijn kaarten en leggers verenigd in eenzelfde volume. Bij de losse kaarten is de informatie die bij de kaart hoort, op het kaartblad geschreven.

Eerst worden de twee kaartboeken behandeld, daarna de losse kaarten, die nog in twee groepen verdeeld zijn: kaarten die een onderling verband hebben en volledig op zich staande kaarten.

A. Het Heerlijk Renteboek (1735) met kaarten van Balegem, Scheldewindeke en Boechoute (Dikkelvenne) door Jan Baptist Vander Heyden

Het kaartboek heeft als referentie RAG, AN, nr. 712, papier, gedateerd in het boek 1735, getekend in het boek door Jan Baptist Vander Heyden, notaris te Balegem (fol. 23);[77] een kopie zonder kaarten is geïnventariseerd onder het nr. 713. In het kaartboek zijn acht kaarten aanwezig. Het wapenschild van opdrachtgever abt Van der Haeghen met wapenspreuk *Amore* is bij Ockeley, p. 186 vooraan in het boek is afgebeeld, maar zonder referentie. In dit Heerlijk Renteboek zijn legger (fol. 1-22) en kaarten (fol. 24-31) verenigd. Het gaat hier niet om eigendommen, maar om percelen waarop de abdij diverse heerlijke rechten bezat. De kaarten hebben een volgletter van A tot H en de percelen met de grootteaanduiding zijn doorlopend genummerd over de kaarten heen van 1 tot 42. Het laatste perceel in de legger, *het Walsche landt* gelegen op het grondgebied van Velzeke (fol. 22v°), heeft geen nummer en is niet gekarteerd.

Vooraan in het boek staat de legende, die relevant is voor de aard

77 De identificatie door Ockeley, p. 48 met Jan Baptist van der Heyden (1751-1790), notaris in Velzeke is chronologisch onmogelijk en in tegenspraak met een citaat van 1735 uit het dagboek van abt Van der Haeghen, door hem geciteerd p. 45, noot 105.

van de rechten die de abdij op de gekarteerde gronden bezat: *Dit naervolghende is den heerelijcken Rentebouck competerende den Godtshuyse ofte Abdije van Ste Cornelis ende Ciprianus neffens Ninove, hem bestreckende binnen de prochien van Baleghem ende Scheldewindeke, Lande van Aelst ende Marquizaet van Rodes, midtsgaeders binnen de prochien van Velsique ende Dickelvinne in het guchte ghenaempt Bochaute, bestaende in divirsse pointen ende articulen van pennijnckrente, sijnde de voornoemde Abdije gherecht van t'hebben ende ghenieten t'achtste vadt ende t'vierendeel vande schotelrente binnen het voornoemde Baleghem in het ghehuchte t'Hijshaute, Bracht ende ander, ende soo wanneer de gronden van eerfven daer de selve renten uyt sijn gaende commen te verwandelen bij coope, daer van heeft de selve Abdije het vierendeel vanden coop dat het voorseyde landt ghelt, ende als het verwandelt bij versteerfte ofte andersints, daer van te profiteren dobbel rente, vallende ende verschijnende de voornoemde heerelijcke rente t'elckent kerssavondt in elck jaer, danof de sidtdagh sal ghehouden worden tusschen kersdagh ende drij coninghendagh. Desen bouck was aldus verniuwt ende ghecarteert door* ***Joannes Baptista Vander Heyden, notaris publicq*** *tot Baleghem residerende, uyt eenen anderen bouck verniuwt ten jaere 1697 ende eenen anderen verniuwt ten jaere 1610, sijnde de selve verniuwijnghe ghebuert ter interventie van divirssche ouderlijnghen ende renteghelders van desen bouck, alles ten versoucke ende requisitie vanden seer eerweerdighsten Heer* ***Ferdinandus Vander Haeghen, abt*** *der voorseyde Abdije van Ninove, heere van Ste Antelinckx, Woubrechteghem, Catthem, Herbeque ende heere in Ninove, etc. Doende alhier te noteren dat inde marge van ieder articulle staet de letter ende numero van ieder stuck der caerte figurative ende omme de partijen inde selve caerte te onderkennen, de welcke de selve rente sijn gheldende, sijn die aldaer ghecolloreert met een gelue colleur, aldus verniuwt ten jaere 1735.*

Kaart 69. ***Hijshaute Cauter*** **(Balegem)**. Legger fol. 1-4r°. Met de kapel van Hijshoute.

Kaart 70. ***Hijshousche Bosschen*** **(Balegem)**. Legger fol. 4v°-9r°.

Kaart 71. ***Het Bouckele Stock*** **(Balegem)**. Legger fol. 9v°-12r°.

Kaart 72. Gehucht ***te Bracht*** **(Balegem)**. Legger fol. 12v°-13v°.

Kaart 73 en 74. ***Den grooten Meulecauter*** **(Scheldewindeke)**. Legger fol. 14r°-16v° en 17r°-v°.

Kaart 75. ***Den cleynen Meulecauter*** **(Scheldewindeke)**. Legger fol. 18r°-20v°. Met beeld van de kerk en de markt van Scheldewindeke.

Kaart 76. ***De prosdije*** **en** ***den Driesch te Bochaute*** **(Dikkelvenne)**. Legger fol. 21v°-22r°. Met beeld van de omwalde proosdij met kapel.

B. Het Kaartboek van Renissart van Franciscus Braeckman en bijhorende kaarten (1752-1753)

Het mooi verzorgde kaartboek van de proosdij van Renissart is van de hand van landmeter Franciscus Braeckman (1700-1770), residerende te Nijvel. Braeckman maakte daarnaast nog twee losse kaarten van de goederen van de proosdij, die met het kaartboek een geheel vormen. Die kaarten lijken eerder gemaakt dan het kaartboek. De proosdij is gelegen in het zuidelijke, Waalse deel van het hertogdom Brabant op het grondgebied van Arquennes, juist bij de grens met Seneffe. De gronden, die een aaneengesloten blok vormen, zijn ongeveer gelijk verdeeld zijn over beide dorpen, Dit is niet de eerste kartering van de goederen van de proosdij van Renissart. Zoals al hoger gezegd is in 1620 een kaart met legger gemaakt door maître Lenglez. Deze carteerde in 76 nummers 412 bunder 3 dagw en 70 roeden (RAG, AN, nr. 632) Vermoedelijk beschikte Braeckman over deze documenten, zodat zijn kaarten, zoals de meeste andere kaarten uit de 18de eeuw, als een herwerking van oudere kaarten kunnen gezien worden.

Kaart 51. Opmeting van het bos van Renissart in Arquennes en de aanpalende landbouwgrond in Seneffe. RAG, AN, nr. 634. Papier, gedateerd 20-22 november 1752, getekend F(ranciscus) Braekman. De kaart is gemaakt op verzoek van abt Van der Haeghen. De resultaten van de opmeting zijn aangebracht op de kaart, met de namen van de pachters van de 9 percelen land. Het bos, grondgebied Arquennes, is aangeduid met de letter A en is 43 bunder 3 dagwand 16 roeden groot. De andere gronden liggen op het grondgebied Seneffe en zijn aangeduid met de letters B tot E. Belangrijk in verband met de gebruikte schaal is de mededeling: *Le bois j'ai mesuré à la verge de dixhuit pieds un tiers de Nivelles, les parties designés par les lettres B, C, D et E sont mesurés à la verge de dixsept pieds trois quare pieds de Nivelle, comme jurisdiction de Seneffe*. De Nijvelse voet meet 0,2770 m. Deze kaart wordt hernomen als kaart 45 in het kaartboek en de desbetreffende percelen zijn ook opgenomen in de grote overzichtskaart (kaart 53).

Kaart 53. Overzichtskaart van alle eigendommen in Arquennes en Seneffe behorend tot de proosdij van Renissart. AAM, AN, nr. 13/21. Papier, gedateerd 1753 op de kaart, getekend F(ranciscus) Braeckman. Op de kaart is de grootte van de percelen aangeduid. De bijhorende legger is eveneens bewaard, RAG, AN, nr. 635. Mooi versierd wapenschild van abt Van der Haeghen met spreuk *Amore* is aanwezig boven-

aan rechts. In de centrale cartouche: *Carte figurative des biens et tout ce qui depend de la Prévôté de Renisart, 1753.* In het midden van de kaart een beeld van de proosdij met de kapel en het hof. Bovenaan de watermolen. De kaart wordt horizontaal in twee stukken verdeeld door de grens van Arquennes met Seneffe. De percelen boven deze lijn, gemerkt de letters van het alfabet van A tot Z zijn grondgebied Arquennes, de percelen onder die lijn, gemerkt met getallen van 1 tot 30 zijn grondgebied Seneffe. Het bos van Renissart heeft geen kenteken en *l'heritage du sergent* is aangeduid met een bloemkelk. Zoals op de vorige kaart is aangegeven dat de roede in Arquennes 18 $^{1/3}$ groot is en die in Seneffe 17 $^{3/4}$. De kaart laat een overwicht aan bouwland zien, daarna bossen en in mindere mate weiland. Het kaartboek (kaarten 40-50) brengt per deelkaart een deel van deze kaart in beeld, met behoud van dezelfde aanduidingen in letters en cijfers.

Kaarten 40 tot 50. Kaartboek van al de eigendommen van de proosdij van Renissart in Arquennes en Seneffe. Archief Parkabdij, TL 50. Papier, gedateerd 1753, getekend F(ranciscus) Braeckman achteraan p. 24. Dit kaartenboek herneemt in deelkaarten alle gegevens van kaart 53.

Kaart 40. Wapenschild en legende. Pagina 1 het wapenschild van abt Ferdinand van der Haeghen,[78] p. 2 de verklaring van het gebruik van de letters van A tot Z voor het grondgebied Arquennes, en de cijfers van 1 tot 30 voor het grondgebied Seneffe.

Kaarten 41, 42, 43, 44. Gronden gelegen in Arquennes

Kaart 45. Het bos van Renissart (Arquennes) en gronden gelegen in Seneffe

Kaart 46, 47, 48, 49. Gronden gelegen in Seneffe

Kaart 50. Gronden gelegen in Arquennes en legende. Met mededeling van de gebruikte roede.

Verwante kaart

Kaart 52. Onafgewerkte kaart van de goederen van de proosdij van Renissart. AAM, AN, nr. 13/20. Niet gedateerd, niet getekend, geen cartouches of titel. De kaart biedt een beeld van het grondbezit van de proosdij en Arquennes en Seneffe, net zoals op kaart 53. Op kaart 52 zijn enkele percelen getekend op het grondgebied van Scoumont (midden onderaan), die op kaart 53 niet aanwezig zijn. Tevens is de oriënte-

78 Door Ockeley, p. 68 onbegrijpelijk toegewezen aan abt Jan David (1613-1636).

ring van de kaart anders (zuidoost in plaats van noordwest). De kaart is onafgewerkt gebleven. Op basis van stijlkenmerken is het moeilijk de kaart aan een met de abdij vertrouwde cartograaf (Braeckman, Judocus De Deken) toe te schrijven. Een datering midden 18de eeuw lijkt wel aangewezen.[79]

C. Gekoppelde kaarten

In deze paragraaf worden zeven kaarten gegroepeerd in drie groepen. De kaarten zijn gemaakt ter gelegenheid van eenzelfde proces of hebben een inhoudelijk verband.

Kaarten 78 en 79. Situatieschets van de ligging van het Ruisbroekbos in het grensgebied van Ninove, Herlinkhove en Denderhoutem.[80] **Kaart 78**, RAG, Kaartenverzameling, nr. 1721a, papier, gedateerd 1 oktober 1672 en getekend N(iclaas) van Sinaey. Op de kaart de volledige legende. **Kaart 79**, RAG, Kaartenverzameling, nr. 1721b, gedateerd 22 november 1701, getekend Michiel Noens.[81] Op de kaart eveneens de volledige legende. Beide kaarten zijn geëxhibeerd, samen met kaart 2 (De Dijn, ca.1621) door raadsheer-commissaris D(aniël) Brant van de Raad van Vlaanderen op 19 en 20 juni 1702 en volgende dagen. De kaarten zijn bewijsstukken in een proces tussen de abdij (eiser) en burgemeester en schepenen van Denderhoutem (verweerder). Kaart 78 is opgemaakt op verzoek van Denderhoutem, kaart 79 op verzoek van de Stad Ninove. Over dat proces zijn slechts enkele stukken bewaard in RAG, AN, nr. 798. Daaruit blijkt dat het proces bij de Raad van Vlaanderen is aangegaan door abt Johannes De Neve op 10 april 1665 *in materie van nulliteyt van ex(ercic)ie*[82] tegen de burgemeester en schepenen van Denderhoutem, als verweerder *de saecke defenderende over hunnen collecteur ende meyer exploicteur.* Op kaart 79 is vermeld dat het gaat om *materie van conflict van juridictie van Ruybrouck Bosch.* Vermoedelijk gaat het conflict om de vraag op wiens grondgebied dit bos, eigendom van de abdij, 9 bunder, 2 dagwand en enkele roeden

79 Door Ockeley, p. 61 zonder enig argument gedateerd 1751 en op naam gezet van Judocus De Deken.

80 De door Ockeley gebruikte benaming *Rybrouckbos* in de titel van beide kaarten is toponymisch onjuist. Op beide kaarten is duidelijk vermeld *Ruybrouckbosch*, op de kaarten De Dijn *Ruysbroeckbosch* genoemd.

81 Beide kaarten zijn door Ockeley, p. 53 verkeerd als perkament bestempeld. De naam van de eerste cartograaf is 'van Sinaey' en niet 'van Sinnaey' en de tweede kaart is gedateerd 1701 en niet 1700.

82 De oplossing van de afkorting *ex*ie is onzeker. Ik denk aan *excercitie,* afgeleid van het Franse 'excercice', in de betekenis van 'uitoefening van zijn ambt'.

groot, gelegen is en eigende de meier van Denderhoutem zich jurisdictie toe, die de abdij zonder grond achtte.[83] Dit kan verklaren waarom de burgemeester en de schepenen van de stad Ninove op 22 november 1701 tussenkomen als *intervenienten over hunnen interest in de saecke.*

Mogelijk heeft het conflict te maken met de kapel in het Ruisbroekbos. Een kapel is nog niet aanwezig op de kaarten De Dijn van 1621 (kaarten 2 en 3). Ze staat wel getekend op de kaart van 1644-45 (kaart 4), waarmee De Dijn anticipeert op een plan van abt Roelofs om in het bos een kapel te bouwen ter ere van O.-L.-Vrouw van Loreto. De fundering daarvan is pas in 1648 gelegd[84] en aan de kapel is niet voort gebouwd tot op 31 juli 1703 abt Freysers de bouw hervatte en de kapel voltooide op 8 september van dat jaar.[85] Op het plan De Dijn van 1644-1645 zien we een dreef door het bos lopen naar de kapel en een dreef van de kapel naar de beek. Die dreven zijn niet te zien op de kaarten 78 en 79, wel op de Ferrariskaart (1771-1777). Op de kaarten van 1672 en 1701 is slechts een klein veldkapelletje te zien, dat niet geïdentificeerd kan worden als de kapel van Roelofs en Freysers. Abt De Neve houdt op 8 september 1666 een lof met prediking bij dit kapelletje en heeft het in 1676 over een mirakel daar.[86] Hij was dus erg gemotiveerd om in het bos een Mariaheiligdom tot stand te brengen. Ligt daar het begin van het conflict. Is er in 1702 een definitieve uitspraak gevallen in de Raad van Vlaanderen, zodat de obstakels voor de bouw van een grotere kapel zijn weggevallen?

Kaart 99. Opmeting van de lengte en breedte van de weg van het OLV Vijverken tot aan de OLV Linde (huidige Lindendreef-Lindenstraat in Ninove) met aanduiding van de stronken van gekapte bomen. AAM, AN, nr. 13/34. Papier, gedateerd 7 februari 1767, metingen gedaan op 4 en 5 februari, getekend F(ran)cis De Doncker en J(an) B(aptist) Van Oudenhove.[87] Kaart gemaakt op verzoek van de abt, met nota van provisor Van der Elst waarin verklaard wordt dat op het stuk AB de bomen langs één zijde gerooid zijn op bevel van de heer

83 De betwiste grond is zonder twijfel grondgebied Ninove, wat ook vandaag nog het geval is.
84 Aldus de kroniek van abt De Neve (AAM, AN, nr. 12/3, p. 56).
85 DE KEMPENEER, *Aantekeningen uit de dagboeken*, p. 97.
86 Ibidem, p. 13 en 30.
87 Jan Baptist Van Oudenhove (°Aspelare 1735- †Ninove 1792). Wordt eveneens vermeld als landmeter bij kaart 95 (1781). Hij is de zoon van Gillis Van Oudenhove en Josine (Judoca) Van Oudenhove, huwde in 1765 met Constantina De Noter uit Ninove, waar hij zich vestigde. Hij is de vader van notaris Pieter Van Oudenhove (°Ninove 1766), die hem in 1793 wijlen zijn vader noemt (AAM, AN, nr. 10) en de jongere broer van Gijsbrecht Van Oudenhove (VAN ISTERDAEL EN BORIGHEM, *Families en personen*, p. 1005-1007).

Vanden Henden, afgevaardigde van de Fiscale Raad in de Algemene Raad. Op aanwijzing van Peter Jozef De Cooman[88] zijn de stronken van de 99 bomen, die op last van de hoogbaljuw van Ninove gekapt zijn, aangeduid op de kaart. Zowel de breedte van de weg als de afstand van de stronken tot de rand van de weg zijn opgemeten.[89] Vermoedelijk rees de twistvraag of de gekapte bomen op abdijeigendom of op de publieke weg stonden. Deze kaart heeft een dubbele schaal van 40 voeten om de breedte (*schaele van veertigh voeten waerop ghesteld is de breede vande straete, alsoock het verhef vande struyckelingen buyten de selve straete staende*) en van 40 roeden om de lengte van de straat te meten.[90] Het plan werd geëxhibeerd op 31 maart 1767 door Jan-Frans-Albert De Causmaecker, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen. Voor een kopie, zie kaart 104.

Kaart 98. Dubbel van kaart 99. AAM, AN, nr. 13/43. Papier, gedateerd 7 februari 1767, getekend Francis De Doncker en Jan Baptist Van Oudenhove, maar met een kortere tekst in de legende en zonder de nota van de provisor.

Kaart 100. Opmeting van alle bomen en kappingen langs de weg van het OLV Vijverken tot aan de OLV Linde (huidige Lindendreef-Lindenstraat in Ninove), *Den Gentschen Heirweg* genaamd. AAM, AN, nr. 13/35, authentiek verklaarde kopie gedateerd 19 oktober1767, getekend L.J. Godefroid, naar origineel van 18 juli 1767, getekend A(lexander) Spanoghe en G(ijsbrecht) Van Oudenhove.[91] Kaart gemaakt op verzoek van de Jozef Frans Follez, hoogbaljuw van Ninove, op aanwijzingen van Jean Philippe Millo, zijn procureur. Zeer uitvoerige beschrijving van de beplantingen en kappingen langs de weg. Uit de legende kan opgemaakt worden dat het conflict met de abdij ontstaan is in 1765 na de verbreding van de weg tot 20 voet en in 1766 na het kappen van bomen die op minder dan 3 voet van de rand van de weg

88 Peter Jozef De Cooman (1712-1797), pachter van het hof te Duyst (VAN ISTERDAEL en BORIGHEM, *Families en personen*, p. 360).

89 Die afstand wordt hier, en eveneens in kaart 100, 'het verhef' genoemd. Moet verhef hier begrepen worden als de bijkomende supplementaire breedte van de weg, gevormd door de strook tussen de kant van de weg en de aanplanting, en dus een synoniem voor wegberm?

90 Ockeley, p. 65 noteert slechts één schaal van 20 roeden.

91 Deze Gijsbrecht van Oudenhove kan onmogelijk Gijsbrecht van Oudenhove zijn, geboren te Aspelare in 1664, waarmee Ockeley, p. 48-49 hem identificeert. Deze laatste was actief tot 1731 (BEYLS, *Ex cultura abundantia*, p. 84). Zeer waarschijnlijk is hij te identificeren met de oudste zoon van Gillis Van Oudenhove (°Aspelare 1688) en Josine Van Oudenhove en is hij de oudere broer van Jan Baptist. Gijsbrecht van Oudenhove, gehuwd met Petronille De Glas, is zijn grootvader en is vermoedelijk te identificeren met de door Ockeley vernoemde Gijsbrecht (VAN ISTERDAEL en BORGHEM, *Families en personen*, p. 1005-1007). Gijsbrecht Van Oudenhove wordt eveneens vermeld op kaart 94 (1760).

staan. De legende luidt:[92]

Charte figuratief representerende de geletenthyt van de straete van oudts genaemt den Gentschen Heirweg,[93] *van aen Onze Lieve Vrouwe Vijverken tot aen den ommekeer ofte linde geseyt Onse Lieve Vrouwe Linde, bij de figure AA afgebelt in haere jegenwoordige wesentheyt met de hooge barmen ende verdiep, mitsgaders aenstaende boomen ende houtwas.*

*De figure BB verthoont deselve straete soo met de struykelingen van het hout afgekapt door het officie der stadt Ninove, ter executie van het straetbeleedt van den jaere 1766, als met de alnoch aenstaende boomen. Wordende het afgekapt hout ofte struykekingen daerbij respectivelijk door de numbers 1, 2, 3, etc gedesigneert met dit merk * ofte punctum, gestelt op hun respe(c)tief verhef, genomen van aen den perpediculaire, wederzeydiglijk vallende op het punt van 20 voeten, volgens het allignement der voorseyde straete alsoo verbreed ten jaere 1765. De opgaende boomen worden beteeckent met dese figuratie* [figuur van een boom] *ende de tronkboomen met de volgende* [figuur van een struik], *mitsgaders dese groene verbeldinge* [figuur van groene boom] *aanwijst de boomen welke ter metinge noch sijn bevonden te staen binnen het verhef van dry voeten, ook respectivelijk genoteert met de getallen 1, 2, 3, etc.*

De figure BB behelst ook de respective intermediele distantien van eenen gekapten boom, plantsoen ofte uytloopelink tot den naeststaenden boom, soo d'onderstaende tabelle uytdruckelijk voorgeeft, met distinctie vande specie van het gekapt hout, etc.

Sijnde dese charte bij ons onderschreven gesworen lantmeeters alsoo geredigeert ende geformeert naer exacte metinge met de Aelsterse lantmaete, ter plaetsen gedaen ten versouke van d'heer en mr. Joseph François Follez, hoogbailliu der stad ende lande van Ninove, tsijnder interventie ende aenwijsinge, mitsgaders ter presentie ende aenwijsinge van d'heer Jean Philippe Millo, procureur d'office van het selve Ninove, den 18de julij 1767.

92 De legende, getranscribeerd door Ockeley, p. 66, is door de fouten en lacunes onbegrijpelijk.

93 De weg van Ninove naar Gent wordt voornamelijk geïdentificeerd met de huidige Gentsestraat die loopt van Preulegem over Herlinkhove naar het gehucht Vogelenzang (Nederhasselt). Voor de inwoners van het oostelijk deel van Ninove, lag echter de verbinding naar Gent via de huidige Denderhoutembaan en Lindendreef-Lindenstraat meer voor de hand. In de Lindenstraat voorbij de steenbakkerij splitst de weg zich tot vandaag in een tak die langs het Hof te Ruisbroek naar Lebeke en Denderhoutem loopt (Diepe Straten) en een tak die doorheen het Galgenveld de verbinding maakt met de Gentbaan die vanuit Herlinkhove komt.

[In ander schrift] *Ons 't oorconden ende waeren onderteeckent A. Spanoghe, met paraphe, ende G. Van Oudenhove.*

Den onderschreven geswooren landtmeter, residerende binnen dese stadt Ghent, relateert de vorenstaende caerte figurative t'hebben gecopieert ende die met de originele, naer collatie daer jegens gedaen, overeen te commen. Actum 19 oktober 1767. (get.) L.J. Godefroid.[94]

De tabellen bevatten zeven kolommen De eerste vier zijn die van de gekapte bomen en struiken (kolom 1 met de nummers tot 128, kolom 2 met de specie, 3 met het verhef, 4 met de onderlinge afstand), de drie laatste kolommen zijn van de nog rechtstaande bomen en struiken (kolom 5 met de nummers tot 33, kolom 6 met het verhef, kolom 7 met de onderlinge afstand).

Kaart 89. Opmeting van een perceel bouwland in Sint-Renelde. RAG, AN, nr. 124 (de kaart is ingelast in de legger van Philips De Dijn). Papier, gedateerd 4 november 1717, getekend A.J. Bonnevie.[95] De kaart is gemaakt op verzoek van Guillam Hernaut. Het opgemeten land is op kaart 11 (De Dijn) te identificeren met het perceel 23. Er is gemeten met de roede van 18 Henegouwse voet, *la verge ordinnaire du lieu*. Maar in het perceel is er een dubbele meting aangegeven, een met de roede van 18 en een met de roede van 20 voet. Onderaan de mededeling dat de provisor van de abdij de kostprijs van 56 *pattars* terugbetaald heeft, getekend G. Jernault 1718, wat doet vermoeden dat Jernault (Hernaut) als tussenpersoon gediend heeft voor het opmaken van de kaart.

Kaart 90. Opmeting van een stuk weiland in de heerlijkheid van Herbeek (Sint-Renelde). RAG, nr. 124 (de kaart is ingelast in de legger van Philips De Dijn). Papier, gedateerd 6 oktober 1734, getekend Martinus Van Rossem, Bierghes (Bierk). De kaart is gemaakt op verzoek van de abt (Van der Haeghen). Het perceel blijkt niet gekarteerd op kaart 11 (De Dijn). Is het pas na 1641 verworven? De teksten zijn in het Nederlands gesteld. Er is gemeten met de roede van 18 voet.

94 Kaart 100 is dus een kopie gemaakt door Godefroid, naar een eigen opmetingsplan van Spanoghe en Van Oudenhove en geen kopie van kaart 98, zoals gesuggereerd bij Ockeley, p. 66.

95 Ockeley, p. 53 heeft het terecht over bouwland (*pièce de terre*), maar in de titel van de kaart 89 verkeerdelijk over 'weide', zoals hij in de hoofding van kaart 90 het perceel verkeerdelijk als 'bouwland' bestempelt. Hij dateert verkeerdelijk in 1718 en hij maakt in de legende enkele storende transcriptiefouten, die gecorrigeerd luiden :*4me 9bre 1717*; *touttes les fosses d'alentour*; *à la verge ordinnaire du lieu à dixhuits pied la verge, pied d'Haynaut.*

D. Kaarten zonder onderling verband

Het gaat nog over acht kaarten, meestal van een geïsoleerd perceel, dat om een toevallige reden opgemeten wordt en ons weinig inzicht verschaft in het systematische grondbeheer van de abdij. Deze kaarten zijn door diverse landmeters aangemaakt. De kaarten worden chronologisch besproken.

Kaart 80. Opmeting van percelen in het gehucht Varent van de wijk Lebeke in Herlinkhove. RAG, AN, nr. 273. Papier, gedateerd 27 april 1690, getekend Anthoni Hendrix. Er is geen opdrachtgever vermeld. Het gaat om twee kleine percelen, het ene een behuisde hofstede, het andere gebruikt als hoplochting. De abdij is aangelande en geen eigenaar. De opgemeten stukken palen aan de abdijeigendom, die afgebeeld staat op kaart 31, perceel nr. 12. De twee percelen liggen in de uiterste noordoostelijke hoek van Herlinkhove aan de Varentstraat (thans Outer).

Kaart 97. Afpaling van 56 loten voor verkoop van schaarhout in het Monnikenbos van Liedekerke. RAG, AN, nr. 369. Papier, gedateerd 20 oktober 1729, getekend P(iete)r Van Sinaey. De kaart is gemaakt op verzoek van Jacobus Van Damme, pastoor van Liedekerke.[96] De vierhoekige loten zijn meestal 50 vierkante roeden groot. Er is gemeten met de Aalsterse roede. Het blok, een smalle strook, paalt onderaan aan de *Duifkens* (zie kaart 30) en loopt zuidwestwaarts over de weg tot aan de andere kant van het bos.

Kaart 88. Opmeting van een perceel land met een naastliggende weide in Pamel. RAG, AN, nr. 481. Papier, gedateerd 4 januari 1730, getekend J(an) De Coene. De kaart is gemaakt op verzoek van de provisor[97] van de Ninoofse abdij naar aanwijzingen van Jan vanden Borre. De percelen zijn te identificeren op kaart 18 als de nrs. 102 en 103.[98] Het land is 445 roeden groot, het aanpalende weiland 479 roeden. In de legende is nog sprake van andere stukken, die niet gekarteerd zijn.

96 Jacobus Van Damme (1661-1742), pastoor van Liedekerke van 1718 tot 1742. Handelde Van Damme vanuit zijn functie als pastoor of als *magister silvarum*, een titel die abt Van der Haeghen hem toeschrijft bij zijn overlijden (DE KEMPENEER, *Aantekeningen bij de dagboeken*, p. 158)?

97 Toen was dit Damianus Sterck (1676-1755) (RAG, AN, nr. 75 fol. 10).

98 Ockeley, p. 54 schrijft bij de transcriptie van de legende verkeerdelijk *aen molecauteren gelegen.* In werkelijkheid staat er *aen malcanderen gelegen.*

Kaart 93. Opmeting van een perceel cijnsgrond in het bos genaamd Botershoek in Velzeke. AAM, AN, nr. 9. Papier, gedateerd 25 april 1752, getekend J. De Cooman.[99] De kaart is gemaakt op verzoek van de abt (Van der Haeghen). Het gaat om een relatief klein perceel van 201 roeden en 15 voeten, dat voor 27 jaar in cijns gegeven is, vanaf Kerstmis 1751 aan Adriaan Gelas. De Botershoek is een deel van het Munkbos in Velzeke.[100]

Kaart 87. Opmeting van 6 percelen meersen, genaamd De Triepen in Okegem. AAM, AN, nr. 13/30. Papier, gedateerd oktober 1758, getekend M(ichaël) Galmaert. De kaart is gemaakt op verzoek van de provisor[101] van de abdij op aanwijzingen van Peter Sonck. De Triepen[102] liggen bij de grens van Ninove met Okegem in de diepte tussen de Aalsterse Steenweg en de Okegembaan-Kattestraat. De zes percelen zijn samen 2 bunder 2 dagwand en 22 roeden groot.

Kaart 94. Afpaling van een perceel land op het Kerkveld in Voorde. RAG, AN, nr.765. Papier, gedateerd 1 april 1760, getekend Gijsbrecht Van Oudenhove.[103] De kaart is gemaakt op verzoek van de baljuw van Voorde, Joannes Merckx. Het gaat om een partij land van 2280 roeden, in zijn geheel in pacht gehouden door de baljuw. Het grootste deel is eigendom van de abdij, in de rand vier kleinere percelen eigendom van diverse eigenaars. De verschillende percelen worden met palen afgebakend, waarna het ingekort perceel van de abdij nog 1724 roeden groot is. Voor de ligging van het perceel, zie kaart 38, nr.1.

Kaart 101. Opmeting van de weg van het het Hof van Herbeek naar het gehucht L'Epinne en van het hof naar Le Croisipied (Sint-Renelde).[104] AAM, AN, nr. 13/37. Papier, gedateerd 16-18 juni 1770,

99 Gaat het hier om Joos De Cooman (1678-1778) of om een Jan De Cooman? Joos stelde het landboek van Strijpen op (Pieter BEYLS, *Ex cultura abundantia. Repertorium van Oost-Vlaamse landboeken, prijzijboeken, gebruikboeken en bijhorende kaarten*, Brussel, 2015, p. 190). Ockeley, p. 49 kiest voor Joannes De Cooman. Landmeters met de naam Jan De Cooman komen niet voor tijdens de 18de eeuw in het *Repertorium* van Pieter Beyls.

100 Meegedeeld door dr. Luc Van Durme. Bij Ockeley, p. 61 wordt in de legende *Booters houck* verkeerdelijk als *Cooters houck* getranscribeerd.

101 Toen Herman Haeck.

102 Ockeley, p. 65 en in de titel van de kaart heeft het ongelukkiglijk over 'De Trippen'. Het toponiem Triep (*Trube, Trubo*) heeft een zeer oude geschiedenis en komt al voor in de oudste abdijoorkonden.

103 Zie ook kaart 100, noot 91.

104 Ockeley, p. 67 schrijft in de titel en in de legende verkeerdelijk *L'Espinne* en *Croispied*.

getekend G. Yernault.[105] De kaart is gemaakt op vraag van *sieur* De Pauw, meier van de heerlijkheid Herbeek, waarvan de abt van Ninove de heer is. De getekende weg ligt grotendeels op het grondgebied van de heerlijkheid. Het gaat om het tracé van de huidige wegen Trop en Rue Quehain-Rue Jean Duc. Opmerkelijk dat hier gemeten is met een roede van 20 voet en niet van 18, zoals bij de andere kaarten van Herbeek.

Kaart 95. Opdeling van een stuk land in drie percelen op de Lavaankouter in Voorde. AAM; AN, nr. 9. Papier, gedateerd 16 mei 1781, getekend Jan Baptist Van Oudenhove.[106] Het plan is gemaakt op vraag van provisor De Latte.[107] De grond wordt opgedeeld in drie stukken, overeenkomstig de gegevens uit het Landboek van Voorde. Het grootste van 710 roeden is van Jozef Merckx en zijn halfzuster de begijn Marianna Van Droogenbroeck, het tweede van 412 roeden is van Van Droogenbroeck alleen, het derde kleinste perceel van 205 roeden is voor de abdij. Voor de ligging van de Lavaan, zie kaart 38.

Deel 4. Niet opgenomen kaarten

Het gaat om door Ockeley niet opgenomen kaarten

Kaart 102. Plan van verdeling van een smal stuk grond tussen het kruispunt van de Lavendelstraat-Beverstraat-Biezenstraat en de abdijwatermolen in Ninove. RAG, Kaartenverzameling, nr. 1254. Papier (26 x 98 cm), niet gedateerd, niet getekend. Het plan bevat geen opdrachtgever. Onderaan een *schala geometrica* van 6 roeden, elk van 20 voeten. Er is geen windrichting aangegeven. De roodgekleurde percelen lijken abdijbezit te zijn. In de kroniek van abt De Neve wordt vermeld dat onder abt Roelofs in 1645 een klein perceel gelegen naast

105 Gaat het om dezelfde Yernault als vermeld in kaart 89 (1717-1718) of om een zoon met dezelfde naam?
106 Zie ook kaart 99, noot 87.
107 Gabriël De Latte (1729-1790), was zeker van 1777 tot 1788 provisor (RAG, AN, nr. 75, fol. 22v°)

de Lavendelbrug is gekocht door Jan Van Zele.[108] In het prijsboek van 1655 van alle huizen van de stad staat de abdij inderdaad niet vermeld als eigenaar van een perceel bij deze brug.[109] Gaat het om een niet gerealiseerd plan voor de aanleg van een dreef ten behoeve van de abdij tussen het genoemde kruispunt en de abdijsite en wenste de abdij de links en rechts aan de dreef grenzende restperceeltjes aan Adriaan Boniours en Jan van Zele af te staan? De geplande dreef eindigt naast de abdijwatermolen en kon dus voor een directe toegang naar de abdijsite zorgen vanuit de stad. Een stippellijn lijkt een eerste recht tracé van de dreef aan te geven. Daarop wijst eveneens een gewiste tekst. Het gecorrigeerde plan tekent een nieuw geknikt tracé. De watermolen, de muren van de abdij en het vierkante gebouw (*Slachuys*) naast de vijver stemmen overeen met de situatie getekend op het De Dijnplan van ca.1620 (kaart 2). Een datering onder abt Jan David (1613-1636) lijkt aangewezen. Het plan geeft immers een oudere situatie weer dan de *Situs fundamentalis* (zie kaart 1). Het plan is raadpleegbaar op internet via de website Cartesius.

Kaart 103. Pachtgronden in Pamel behorend bij het hof van de Wolfputwatermolen. RAG, AN, nr. 498.[110] Papier, pentekening niet gekleurd (30 x 40 cm). Niet getekend, niet gedateerd. Wel aanduiding van de windrichting in de randen. Deze kaart is samengevoegd onder één inventarisnummer (498) met kaart 84, maar is er geen kopie of vereenvoudigde versie van. De gegevens van deze kaart (oriëntatie, toponymie, grootte percelen, namen) stemmen overeen met het desbetreffende deel van Pamel in kaart 6 (De Dijn 1622-1624). Dus vermoedelijk is deze kaart te dateren onder abt David kort na 1624. De kaart heeft een eigen nummering van 21 percelen. Rechts boven zijn bij enkele perceelnummers een achttal namen van pachters genoteerd. Blijkbaar diende de kaart als werkdocument voor het goederenbeheer.

108 AAM, AN, nr. 12/3 (Syllabus alphabeticus), p. 55: *Anno 1645 empta est quędam domuncula a Joanne van Zelen, sita in loco Lavendelberch iuxta pontem* (Lavendelbrug over de Beverbeek) *et domum Adriani Boniours.* Jan Van Zele (†1640) in een tweede huwelijk in 1638 gehuwd met Christina Boniours (†1650). Adriaan Boniours (†1668) woonde in de Biezenstraat in het huis 'De Lavendelberch' (VAN ISTERDAEL en BORIGHEM, *Families en personen*, p. 1576 en 168). De Lavendelberg lijkt het hellende perceel te zijn tussen de Beverbeek aan de Lavendelstraat en het huidige Kerkplein. De aan de eigendom van Jan van Zele grenzend perceel staat de naam van Jan Doolaghe genoteerd. Deze wordt geattesteerd in 1629 bij de dood van zijn eerste vrouw, tevens het jaar van zijn tweede huwelijk. Jan Doolaghe wordt als woonachtig in de Lavendelstaat vermeld (Ibidem, p. 466).

109 RAG, OGA Ninove, nr. 20.

110 Ockeley heeft wel kaart 84 opgenomen, maar deze kaart links liggen, hoewel beide bewaard worden in dezelfde map.

Kaart 104. Dubbel van kaart 99 (Opmeting van de weg tussen het OLV Vijverken en OLV Lindeken in Ninove). RAG, Oud archief Stad Ninove, nr. 24. Papier (98 x 66 cm). Gedateerd 7 febr. 1767; getekend Francis De Doncker en Jan Baptist Van Oudenhove. Blijkbaar was deze kopie bestemd voor de tegenpartij, de Stad Ninove. Dit plan is eveneens geëxhibeerd op 31 maart 1767 door raadsheer De Causmaecker.

Kaart 105. Grondplan van het kerkhof en kerkgebouw van Outer. RAG, Kaartenverzameling, nr. 980. Papier (45 x 57 cm). Gedateerd 21 augustus 1793; getekend Petrus Joannes Van Oudenhove, landmeter en notaris te Ninove, met uitgebreide legende; windroos en schaalstok. Het plan is gemaakt op verzoek van abt Jan Pameleire (1788-1796) en meester Mauroux van de raadfiscaal van Vlaanderen, directeur van het sequester van gesupprimeerde goederen te Gent, naar aanleiding van de afschaffing van de benedictinessenabdij van Honnecourt in Frankrijk, die het patronaat van de kerk en een deel van de tienden van Outer bezit. De abt van Ninove is betrokken partij omdat zijn abdij eveneens een deel van de tienden in bezit heeft en dus mede verantwoordelijk is voor het kerkgebouw (zie kaarten 55 en 56). Onder hetzelfde inventarisnummer wordt een kopie-exemplaar bewaard, waarop alleen de tekening is weerhouden en de zeer uitvoerige legende is weggelaten. Raadpleegbaar op internet via de website Cartesius.

Kaart 106. Opmetingsplan van het Ninoofse abdijbeluik. RAG, Kaartenverzameling, nr. 247. Papier (105 x 130 cm). Niet gedateerd, niet getekend. Er is geen windroos en er is gemeten met de Franse voet. Opgemaakt onder het Franse bewind na de opheffing van de abdij op 1 september 1796 en vóór de verkoop van het beluik op 26 maart 1797 door de Administratie van de registratie van domeinen. Het beluik is in vier loten opgedeeld. Een gedeelte van de kaart is raadpleegbaar op internet via de website Cartesius.

Algemeen besluit

De 106 kaarten van de Ninoofse abdij gemaakt tussen circa 1620 en 1793/1797 geven ons tegelijkertijd een goed beeld van de evolutie van zowel de cartografie als van de abdijeigendommen, grondgebonden inkomsten en het grondgebruik. Omdat de bezittingen zich uitstrekken van de Schelde tot de streek van Nijvel, bieden de kaarten een brede staalkaart van landschappen. Opmerkelijk is de afwezigheid van kaarten van de abdijbezittingen in Sint-Antelinks en Woubrechtegem, nochtans een belangrijk gebied voor de abdij.[111] Werden die kaarten niet in de abdij bewaard, maar in het archief van de heerlijkheid, waarvan de Ninoofse abt de bezitter was, en zijn ze zo verloren gegaan? Ook van Liedekerke-centrum met kerk en pastorie, de curegoederen en de tiendgebieden aldaar, is geen enkele kaart bewaard.[112] Hier stelt zich eveneens de vraag of die kaarten, gelet op het belangrijke statuut van de kerk van Liedekerke, niet ter plaatse bewaard werden en zo niet opgenomen werden in het Ninoofse abdijarchief.

Philips de Dijn neemt een sleutelpositie in. Hij was gedurende 42 jaar (1620-1662) de haast exclusieve cartograaf van de abdij die werkzaam was in de regio's Vlaanderen, Brabant en Henegouwen. Hij bracht zowel de Stad Ninove, afzonderlijke gebouwen als landschappen in beeld. Niemand heeft hem dat nog nagedaan. Hij is tevens de maker van het enige grote kaartboek dat de abdij bezat. Na hem werd Judocus De Deken de belangrijkste abdijcartograaf. Hij kon in grote mate gebruik maken van het reeds bestaande kaartmateriaal van De Dijn en werkte gedurende 19 jaar (1736-1754) voor de abdij. Maar zijn actieradius is beperkter. Hij karteerde vooral in de regio Ninove en Pamel-Strijtem-Borchtlombeek-Liedekerke. Zijn zoon Guillielmus voltooide zijn werk in 1755 maar vervulde daarna geen opdrachten voor de abdij meer. Een derde huiscartograaf was Francis De Doncker, die werkzaam was voor de abdij van 1764 tot 1773. Maar ook diens werkterrein bleef beperkt tot grosso modo het huidige West-Brabant. Daarnaast hebben nog 18 andere landmeters occasioneel percelen in kaart gebracht. Enkele van die kaarten zijn niet in opdracht van de abdij gemaakt, maar komen van de tegenpartij in processen waarbij de abdij betrokken was. Twee namen van occasionele cartografen verdienen de aandacht, die van Franciscus Braeckman, met zijn kaartboek van de gronden van de

111 Die kaart is er zeker geweest: zie noot 21 en kaart 39.
112 RAG, AN, nr. 888 bewaart een pachtboek van de cure begonnen in 1743 door pastoor Placidus de Hert en voortgezet in 1754 door zijn opvolger Emmanuel Ghiselin, waarin verwezen wordt naar een bijhorende kaart.

proosdij van Renissart (1752-1753) en die van Jan Baptist Van der Heijden, met zijn kaartboek van de cijnsgronden in de streek van Balegem en Scheldewindeke (1735).[113]

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

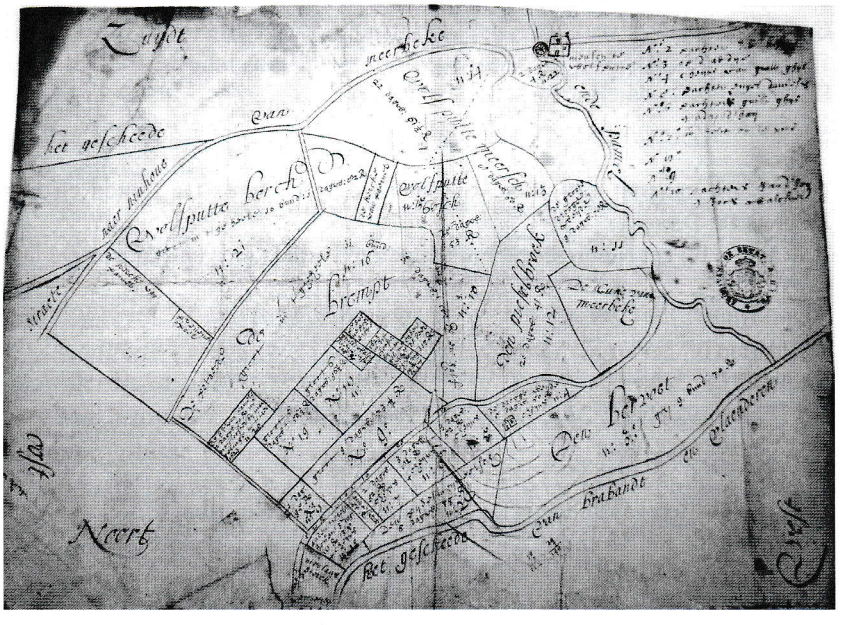

Kaart 103 (RAG, Abdij Ninove, nr. 498; foto D. Van de Perre; © Rijksarchief).

113 Op de valreep neem ik kennis van het artikel van H. JANSSENS, *Bij de publicatie van de Kaarten van de abdij van Ninove (1616-1781)*, in: *Analecta Praemonstratenisa*, 93, 2017, p. 296-313, waarin de auteur door het opstellen van een aantal concordantielijsten de gebruiker van het boek van Ockeley een werkinstrument aanbiedt om het boek op een meer gestructureerde wijze te kunnen gebruiken.

Bijlage 1: Volgorde van de besproken kaarten

Deel 1. De kaarten van Philips de Dijn
A. Onder abt David
3, 6, 2, 8
B. Onder abt Roelofs
Kaarten uit het voormalige kaartboek
7, 11, 5, 4, 9, 10, 13, 12
Losse kaart
1
C. Onder abt De Neve
55, 56, 57, 68, 54, 58
D. Dubia inzake datering
15, 16, 14

Deel 2. De kaarten van Joos, Judocus en Guillielmus De Deken en van Francis De Doncker
A. Kaarten bij het Metingboek van tienden in Pamel (Joos en Judocus De Deken)
59, 60-61
B. Kaarten bij het Groot Metingboek
Judocus De Deken
20, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 25, 62, 29-28,
Guillielmus De Deken
36, 37-38, 34-35, 31-32, 33, 39
C. Losse kaarten van Judocus De Deken en verwante kaarten
86, 96, 92, 82, 83, 85 en 30, 84
D. Kaarten van Francis De Doncker
77, 81, 63-64-65, 66-67, 91

Deel 3. Twee kleine kaartboeken en kaarten van occasionele landmeters
A. Heerlijk Renteboek van Balegem, Scheldewindeke, Dikkelvenne en Velzeke
69-76
B. Het kaartboek van Renissart en bijhorende kaarten
51, 53, 40-50 en 52
C. Gekoppelde kaarten
78-79, 99-98-100, 89-90
D. Kaarten zonder onderling verband
80, 97, 88, 93, 87, 94, 101, 95

Deel 4. Niet opgenomen kaarten
102, 103, 104, 105, 106

Bijlage 2: Lijst van de cartografen en landmeters, met plaats van residentie en de nummers van de kaarten waarin zij vermeld worden[114]

Bonnevie A.J.: 89
Braeckman Franciscus (Nijvel): 40-50, 51, 53
De Coene Johannes (Pamel): 83, 88
De Cooman J.(Joos of Jan?) (Velzeke): 93
De Deken Guillielmus (Asse): 31-32, 33, 34-35, 36, 37-38, 39
De Deken Joos (Asse): 59
De Deken Judocus (Asse): 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28-29, 60-61, 62, 82, 83, 85, 86, 92, 96
De Dijn Philips (Aspelare): 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 54, 55, 56, 57, 58, 68
De Doncker Francis (Teralfene): 63-64-65, 66-67, 77, 81, 91, 98, 99, 104
Galmaert Michaël (Iddergem): 87
Godefroid L.J. (Gent): 100
Hendrix Anthoni (Dendermonde): 80
Moens Michiel (Aalst): 79
Spanoghe Alexander (Meerbeke): 100
Van der Heyden Jan Baptist (Balegem): 69-76
Van Oudenhove Gijsbrecht (Aspelare): 94, 100
Van Oudenhove Jan Baptist (Ninove): 95, 98, 99, 104
Van Oudenhove Petrus Johannes (Ninove): 105
Van Rossem Martinus (Bierk): 90
Van Sinaey Niclaas (Haaltert): 78
Van Sinaey Pieter (Denderleeuw): 97
Yernault (Hernaut) G(uillaume): 89, 101
Onbekend: 30, 52, 84, 102, 103, 106

Bijlage 3: Gekarteerde dorpen of delen ervan, inclusief de afbeelding van een gebouw

Aaigem: 54
Appelterre: 13, 14, 36
Arquennes (proosdij van Renissart): 41, 42, 43, 44, 45, 50, 51, 52-53
Aspelare: 39
Balegem: 58, 69, 70, 71, 72
Bierk/Bierghes: 11
Borchtlombeek: 7, 8, 25, 62, 63-64-65
Denderhoutem: 2, 3, 4, 31-32, 78, 79
Denderwindeke: 13
Dikkelvenne (proosdij van Boechoute): 12, 76

114 Ockeley, p. 47-49 geeft een beknopte biografie van de betrokken landmeters. Hierbij moet voorbehoud gemaakt worden voor zijn gegevens over Jan Baptist van der Heyden, Gijsbrecht van Oudenhove en Jan Baptist Van Oudenhove (zie noten 77, 87, 91). Ook bij De Cooman J. is er twijfel over de juiste identiteit van de cartograaf (zie noot 99).

Gooik (kapel Woestijn): 59
Eizeringen: 7, 67
Heldergem: 15
Herlinkhove: 2, 3, 4, 33, 39, 55, 56, 78, 79, 80
Iddergem: 2, 3, 4
Kattem: 7, 8, 19, 20, 24, 60-61, 62, 77, 83
Landskouter: 16
Liedekerke: 2, 3, 4, 5, 6,19, 20, 60-61, 81, 82, 83, 97
Meerbeke: 2, 3, 4, 5, 59, 10, 21, 22, 59, 84
Meise: 85
Ninove: 1, 2, 3, 4, 9, 23, 55, 68, 78, 79, 86, 98-99, 100, 102, 104, 106
Ninove abdijbeluik: 1, 2, 4, 55, 68, 102, 106
Ninove stadsplan: 4, 68
Okegem: 2, 3, 4, 28-29, 30, 87
Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek: 59
Outer: 2, 3, 14, 34-35, 55, 56, 105
Ophasselt: 57
Pamel: 2, 3, 4, 5, 6, 10, 17, 18, 20, 59, 60-61, 81, 84, 88, 103.
Pamel Ledeberg: 6, 59
Pollare: 2, 9, 23
Scheldewindeke: 73, 74, 75
Scoumont: 53
Seneffe: 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52-53
Sint-Kwintens-Lennik: 7, 67, 91
Sint-Martens-Lennik: 92
Sint-Renelde/Saintes (Hof te Herbeek): 11, 89, 90, 101
Steenhuize: 57
Strijtem: 7, 8, 26, 27, 59, 62, 66-67, 77
Velzeke: 12, 93
Vloerzegem, 57
Zandbergen: 13, 36, 96

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN HET LAND VAN AALST 2016 (met aanvullingen uit vorige jaren)

Georges VANDE WINKEL
Wilfried VERNAEVE

Met medewerking van Marcel Cock, Lieve De Mecheleer, Luc Geeroms, Michel Igual Pacheco, Luc Robijns, Geert Van Bockstaele, Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre, Bart Van Langenhove en Roos Martens

Najaar 2017 gaven wij aan de abonnees en lezers van Het Land van Aalst aan waarom wij afstapten van de vertrouwde, jaarlijks verschijnende, lopende bibliografie en waarom wij op termijn opteerden voor een bibliografische databank. Wij beseften toen al dat deze radicale overstap niet van een leien dak zou lopen en dat een en ander de nodige tijd zou vragen. Om de talloze gebruikers van onze bibliografie niet op hun honger te laten zitten, voorzagen wij een tussenoplossing, die erin zou bestaan de jaarlijkse aanvulling van onze bibliografie onder elektronische vorm te verspreiden.

Dat is nu zo ver voor de bibliografie 2016, die in feite al in het najaar van 2017 had moeten verschijnen. Wij kijken dus aan tegen een achterstand van een klein jaar, maar het voornaamste is dat de structuur en het organigram voor de toekomst is uitgetekend. De bibliografie voor 2017 zou al in het voorjaar 2019 kunnen verschijnen. Wij lopen m.a.w. onze achterstand in. Én werken intussen verder aan ons toekomstgericht project van een bibliografische databank, van achter elk bureau, werkplaats, bib of vergaderlokaal te raadplegen.

Dat alles was niet mogelijk geweest zonder de hulp van een tiental bestuursleden en externe vrijwilligers die de nodige bibliografische gegevens bijeensprokkelden. Een speciaal woord van dank aan Wilfried Vernaeve, die ondanks zijn 'afscheid van de bibliografie' toch nog met zijn geoefend, bibliografisch oog het resulaat doorkeek, er een rits kleine en grotere fouten uithaalde en het geheel voorzag van tussentitels en een inhoudstafel. En een héél speciaal woord van dank voor onze vrijwillige medewerkster Roos Martens. Als niet-historica en niet-bibliografe slaagde zij er toch maar

in van 227 bibliografische items van uiteenlopende vorm en kwaliteit zonder grote tekortkomingen in te voeren in de database. Zonder Roos zouden wij met een fatale missing link zijn geconfronteerd. Hoe bieden wij u nu de bibliografie 2016 aan. Onder twee vormen: als wordtekst en als pdf. De toevoeging van indices op auteurs-, persoons- en plaatsnamen was niet meer mogelijk. Wij ondervingen dat probleem door het toevoegen van deze elementen aan de titetbeschrijvingen. Zo kan de gebruiker via de zoekfuncties van word of pdf alle gewenste zoekopdrachten uitvoeren. Tot slot nog dit: bij zo een werk waar in opeenvolgende processen verschillende mensen zijn betrokken, is het onvermijdelijk dat er fouten in het werk sluipen. Bovendien beogen wij volledigheid, maar dat zal altijd een nauwelijks te bereiken ideaal zijn. Vandaar: signaleer alle fouten en foutjes (ook de kleinste) zodat wij die in onze database kunnen verwijderen, én signaleer ons de publcaties die wij over het hoofd zagen. U kan dit alles melden aan:

Georges Vande Winkel
Heirebaan 107
9400 Ninove-Denderwindeke
vande.winkel.georges@gmail.com

De elektronische bibliografie is verstuurd via onze Nieuwsbrief.
Wie die niet ontvangen heeft kan nog steeds terecht op onze website
http://www.hetlandvanaalst.be/actua.html
en daar de bibliografie raadplegen of downloaden.

WAT MET ONZE VERENIGING NA 2018?

In het editoriaal van het eerste nummer van *Het Land van Aalst* 2018 kon u al lezen dat we vanaf 2019 het tijdschrift elektronisch zullen aanbieden. Het is immers de intentie van het bestuur om de collectieve kennis over het historische Land van Aalst, verspreid door het tijdschrift, ook in de toekomst op een duurzame manier aan te bieden. Hiervoor kiezen we resoluut voor een transparante werkwijze: het tijdschrift behoudt grotendeels de huidige structuur en verschijnt in vier afleveringen. Daarbovenop zal de toegang tot het tijdschrift zonder beperking volledig gratis zijn. Het bestuur is er immers van overtuigd dat we de aangeboden kennis met een zo groot mogelijk publiek moeten delen en dit kan enkel via een digitaal medium.

Deze beslissing heeft echter twee belangrijke implicaties. Ten eerste wordt onze ledenstructuur gewijzigd. Hoewel tot nu lidgeld werd gevraagd voor de 'Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst', betaalde het lid in essentie voor de papieren versie van het tijdschrift. Vanaf 2019 wordt lidmaatschap en abonnement op het tijdschrift losgekoppeld. Lidgeld dient uitsluitend nog ter ondersteuning van de werking van de vereniging. Het lidgeld zal 10 euro bedragen voor gewone leden, steunende leden betalen 20 euro. Naast het uitbrengen van het gratis elektronisch tijdschrift wil de vereniging zich meer dan vroeger toeleggen op het organiseren van geschiedkundige activiteiten zoals lezingen en bezoeken. Deze activiteiten zullen in de mate van het mogelijke gratis toegankelijk zijn voor de leden. De vereniging wil zich blijven presenteren als een collectief dat geïnteresseerd is in en gebeten door de geschiedenis van het Land van Aalst.

Ten tweede beseffen we als redactie maar al te goed dat de overgang van een papieren versie naar een elektronisch uitgave van het tijdschrift niet zonder meer kan doorgevoerd worden. Daarom geven we aan onze lezers de keuze om alsnog een gedrukte versie (A4-formaat, kleurendruk) te ontvangen. De kostprijs voor een jaarabonnement zal evenwel op 30 euro komen (40 euro voor steunende leden), waarin begrepen druk en verzending. Wie daarvoor kiest blijft tevens lid van de vereniging.

In het laatste nummer van deze jaargang zal deze informatie nog eens duidelijk herhaald worden en kunt u via het overschrijvingsformulier uw keuze maken tussen:

- Lidgeld 2019: 10 euro (gewoon lid); 20 euro (steunend lid)
- Papieren versie tijdschrift 2019: 30 euro (gewoon lid); 40 euro (steunend lid)

We hopen u met deze tekst al een duidelijker beeld geschetst te hebben van onze toekomstplannen.

Het bestuur

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

De vereniging is lid van het 'Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis'.

Voor de aankoop en de kostprijs van losse nummers, oude jaargangen, kaarten en andere publicaties van de vereniging, zie onze website http://www.hetlandvanaalst.be.

Alle betalingen dienen vooraf te gebeuren op onze rekening BE33 3930 3032 7646 van Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst.

De Riemaecker
PRINTING

offsetdruk
prepress
ontwerp
gelegenheidsdrukwerk
afwerking
digitale druk

Nukerkeplein 9 9681 Nukerke T 055 21 14 04 info@deriemaecker.be www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

HET LAND VAN AALST - DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
Jaargang LXX - 2018 - Nummer 3 - juli - augustus - september

M. COCK
D. VAN DE PERRE
De Meerbekenaar Jan Stercke, eerste president van het Leuvense Collegium Trilingue (1518-1526) 153-180

D. VAN DE PERRE
Het kaartenarchief van de Ninoofse abdij herbekeken 181-232

G. VANDE WINKEL
W. VERNAEVE
Bibliografie van de geschiedenis van het Land van Aalst 2016 233-234

Mededeling van het bestuur 235-236

Afgiftekantoor: Gent X
Erkenning: P303215

Verantw. uitg.: Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare